

Màster en Construcció i Representació d'Identitats Culturals

Josep Pla al Golf Pèrsic i al Carib. El llarg viatge de la identitat occidental d'un escriptor

Pere Torra i Pla

Facultat de Filologia
Universitat de Barcelona

Curs 2013/2014
Treball de Fi de Màster (TFM)
Tutor: Dr. Francesco Ardolino

Universitat de Barcelona

Sumari

1. Introducció	3
1.1 Presentació	3
1.2 Objectius	4
1.3 Metodologia.....	6
2. Un llibre sobre un viatge molt llarg	11
2.1 La procedència periodística del llibre.....	11
2.2 L'itinerari i la datació d'un viatge "absolutament fascinant"	15
2.3 El viatge a la correspondència de Pla.....	19
2.4 Les fonts d'informació.....	23
3. Occident vs. Orient	27
3.1 La distància entre el món oriental i l'occidental.....	27
3.2 "Per a tenir una idea de l'Islam, no crec que hi hagi res més útil que la lectura de l'Alcorà"	37
3.3 El tractament literari de la dona	40
4. De <i>Destino</i> a l' <i>Obra completa</i> , anàlisi de la reelaboració dels textos.....	48
4.1 Addicions.....	49
4.2 Supressions	61
4.3 Canvis	67
4.4 Valoració de les modificacions entre ambdues versions.....	81
Conclusions	83
Bibliografia.....	88
Apèndixs.....	92
1. Notes sobre el manuscrit d' <i>Un llarg viatge (1959-1960)</i>	92
2. Imatge de la primera pàgina del primer reportatge a <i>Destino</i>	99
3. Imatge de la primera pàgina del manuscrit (full 156) per a l' <i>Obra completa</i>	100
Índex de noms principals i obres de Josep Pla	101

*Viatjar no és pas solament anar d'una banda a l'altra: és, a més a més
veure una mica el món situat entre una banda i l'altra*

Josep Pla, *Un llarg viatge entre Kuwait, al Golf Pèrsic, i Valparaíso, a Xile (1959-1960)*

1. Introducció

1.1 Presentació

En aquest treball, analitzo l'obra *Un llarg viatge entre Kuwait, al Golf Pèrsic, i Valparaíso, a Xile (1959-1960)*, que està recollida dins l'*Obra completa* de Josep Pla.¹ El volum 18 té el títol general *En mar* i inclou altres textos relatius a viatges, en general, marítims, però —com adverteix l'autor en la introducció inicial— també n'hi ha un de fluvial i en algun dels desplaçaments llargs el protagonista recorre a l'avió per reduir la fatiga del trasllat.

El llibre estudiat té dues parts clarament diferenciades: el viatge cap a Orient Mitjà dalt d'un petrolier i el viatge cap al Carib i Amèrica del Sud.² Després de sortir del port del Ferrol el 26 de desembre de 1958 i travessar tot el Mediterrani en direcció est, Josep Pla vorejarà la península aràbiga sencera passant per Egipte i arribarà fins a Kuwait, al fons del Golf Pèrsic. En el viatge de tornada desfarà el camí fins a atansar-se a Ceuta. Posteriorment, dalt d'un vaixell mercant, anirà fins a Santa Cruz de Tenerife, on s'embarcarà en un altre petrolier en direcció al Carib, passarà al Pacífic pel canal de Panamà i arribarà fins a Valparaíso (Xile). És un itinerari llarguíssim en què l'escriptor navega per tres oceans (Atlàntic, Índic i Pacífic) i, a més de viatjar a bord de petroliers, emprà altres mitjans de transport, com ara, avions —amb motors d'hèlice i de reacció—, autobusos, taxis o automòbils, en ocasions per fer breus incursions en determinats territoris. Al començament del mateix volum d'*En mar*, al llibre *Cabotatge mediterrani (1956)*, Pla manifestarà la seva preferència pel transport en vaixell, cosa que està relacionada amb el tipus de literatura que practica:

El cotxe és còmode, però per a les llargues distàncies és fatigant. L'avió és ràpid, però no permet veure res. El tren és el tedi oceànic. El vaixell és lent però divers, còmode i eficaç. (18, 13)

Durant el viatge, principalment per mar, l'escriptor fa breus aturades en els ports i

¹ En les citacions de qualsevol text inclòs a l'*Obra completa* de Josep Pla publicada per Destino, entre parèntesis figuren dues xifres, la primera correspon al número del volum de l'*Obra completa*, la segona, a la pàgina.

² L'any 1991 l'editorial Destino va publicar el llibre solt dins la col·lecció L'Àncora, núm. 43. A la portada el títol de llibre se simplificava en *Del Golf Pèrsic a Xile*.

ciutats dels diversos països pels quals va passant i descriu la seva experiència d'aquests llocs tant des de terra com des del mar.

Parcialment, aquest estudi té el seu antecedent en un primer treball fet en el marc de l'assignatura "Orientalisme i antiorientalisme" del Màster Oficial en Construcció i Representació de les Identitats Culturals. En aquella ocasió es parava atenció exclusivament a alguns aspectes de la part del llibre dedicada al trajecte per l'Orient Mitjà per tal d'analitzar la visió de Pla sobre el món araboislàmic.

Al llarg del treball faig un ús força abundant de les citacions del llibre original de Pla, ja que convé donar la veu a l'autor mateix. La inclusió d'aquests fragments en facilitarà la lectura a qui no conegui el text en qüestió, però, a més a més, servirà per remarcar-ne la qualitat, atès que els bons escriptors s'aprecien en les seves paraules.

1.2 Objectius

Cal fer un nou estudi sobre un text de Josep Pla? Naturalment, donaré resposta afirmativa a aquesta pregunta, però escau aquí expressar-ne les raons principals, els objectius pretesos.

En primer lloc, *Un llarg viatge entre Kuwait, al Golf Pèrsic, i Valparaíso, a Xile (1959-1960)* és un llibre poc estudiat, poc citat i —sospito— poc llegit, però no és de cap manera irrellevant en el conjunt de l'obra de Pla. No ho és per tres grans motius, principalment. D'una banda, l'escriptor té molt pocs textos dedicats a països orientals, cosa que confereix a l'obra un atractiu especial. D'altra banda, el llibre conté sucoses reflexions aplicables al seu propi país, d'un gran interès. Finalment, la font del llibre — els reportatges per al setmanari *Destino*— ofereix unes possibilitats immillorables d'estudi, per mitjà de la comparació de les dues versions: aquesta, en castellà —pràcticament contemporània al moment del viatge, els anys 1959 i 1960— i la de l'*Obra completa* en català, publicada el 1971. L'anàlisi del resultat del procés de reescriptura ofereix molta informació sobre l'elaboració estilística de l'escriptor, i un dels principals objectius d'aquest estudi és posar de manifest les característiques d'aquesta operació.

El 1957 —l'any anterior a emprendre el viatge al golf Pèrsic— Pla havia viatjat a Israel i n'havia escrit uns reportatges, també per a *Destino*, que foren recollits en llibre l'any següent.³ L'experiència d'aquest viatge li havia ofert una visió molt negativa dels àrabs, fins al punt que en una ocasió els arriba a comparar amb els nazis: "Les seves

³ Josep PLA, *Israel en los presentes días*, Buenos Aires, Editorial Sudamericana, 1958. Aquests articles apareixen, reelaborats, en català com a *Israel el 1957. Un reportatge* dins *Les escales de Llevant*, volum 13 de l'*Obra completa*. Novament editat com a llibre solt: ÍD., *Israel 1957*, Destino, Barcelona, 2002. També es va tornar a editar en castellà: ÍD., *Israel, 1957. Un reportaje*. Traducció d'Eduard Gonzalo, Destino, Barcelona, 2002. El més curiós és que la nova edició castellana parteix de la reelaboració feta en català per a l'*Obra completa* i no pas dels articles originals en castellà recollits al primer llibre.

[dels àrabs] oficines estan basades en els mateixos principis que les del difunt doctor Goebbels, del qual semblen els continuadors més acreditats” (13, 545). Aquesta concepció negativa es contraposa a l'eficàcia, sentit pràctic i valors positius que l'escriptor havia trobat en els jueus, fossin israelians o no. Precisament, el llibre sobre Israel presenta una similitud amb el llibre objecte d'aquest estudi:

Les escales de Llevant (volum 13) és format per tres llibres: *Cartes d'Itàlia*, *Les escales de Llevant* i *Israel el 1957. Un reportatge*, que havia aparegut en versió castellana l'any 1958. Llibres com aquest darrer constitueixen el volum número 18, *En mar*, que aplega diversos viatges fets després de la guerra.⁴

En tots els casos es tracta de llibres sobre viatges empresos a finals dels anys 50 per escriure reportatges per a *Destino*. En la meua anàlisi també intentaré esbrinar si la similitud que assenyala Bonada és tan sols bàsicament formal —com sembla, d'entrada—; si presenten una identitat substantiva, o bé, si, contràriament, Pla canvia o matisa la seva visió del món araboislàmic quan hi entra en contacte més directe.

Pel que fa al contingut, un dels atractius d'aquest llibre és avaluar com s'hi manifesta la clàssica contraposició entre Orient i Occident. Així, doncs, analitzaré com reacciona Pla com a escriptor occidental i —si es vol— *occidentalista* davant d'uns paisatges, una societat, una realitat que no li resulta confortable, d'entrada. D'alguna manera, el món de l'Orient Mitjà el posa a prova, com a observador i narrador de la realitat.

Així mateix, presto una atenció especial al tractament literari de la dona, per al qual he fet un recorregut integral i sistemàtic per tot el llibre, tant al llarg de la part dedicada a l'Orient Mitjà com la d'Amèrica del Sud. He triat la dona com a objecte d'anàlisi particular —hi dedico l'apartat 3.3—, atesa la seva rellevància en la dicotomia Orient-Occident, un tema destacat en aquest treball. Resulta important polsar com percep un escriptor occidental com Pla un aspecte tan controvertit de la relació entre ambdues tradicions culturals. A més de comprovar això, també és interessant aprofundir la relació que es produeix al llibre entre dona i paisatge a la vista del tractament que hi dona l'escriptor en obres concebudes en la joventut, com ara *El quadern gris*.

Bona part d'aquest estudi consisteix a examinar la reelaboració de les diverses versions dels textos que, inicialment, van ser publicats al setmanari *Destino*, fins a ésser recollits a l'*Obra completa*. L'objectiu central és identificar les tries de l'escriptor tant sobre el contingut com sobre l'estil. D'aquesta manera, espero obtenir no sols una millor comprensió del contingut de l'obra, sinó també una visió acurada de les característiques de la prosa planiana. Al capdavant, pretenc identificar què és el que fa que la prosa de Pla —i crec que cal fer-ho així— es pugui considerar literatura. En certa mesura, es tracta de comprovar, sobre aquests textos, el que conclou Pere Ballart en un estudi sobre la ironia planiana:

És difícil que algú que no s'inventa cap història, ni cap personatge i que només diu la realitat, pugui resultar més amè ni d'una lectura més absorbent. I això és perquè els seus escrits juguen amb les paraules, les imatges i les idees d'una forma tan

⁴ Lluís BONADA, *L'obra de Josep Pla*, Barcelona, Teide, 1991, p. 128.

sofisticada i tan intel·ligent que no podem sinó reconèixer-los com a literatura, sense cap més adjectiu.⁵

D'altra banda, la figura de Pla i la seva biografia ha amagat massa la seva obra. Segons Margarida Casacuberta, "Josep Pla, ha estat víctima, en general, de la seva imatge, esdevinguda mítica, de la seva pròpia llegenda".⁶ Xavier Pla escrivia l'any del centenari (1997) que "Josep Pla, autor polémico y polemista, sigue siendo hoy en día el escritor catalán más leído, pero sin duda es también el más controvertido, el más excéntrico y el más inclasificable de la literatura catalana contemporánea".⁷ L'escriptor està envoltat de malentesos i Vicenç Pagès ho sintetitza amb encert en dos de molt freqüents:

El primer malentès és presentar Josep Pla (1897-1981) com un pagès amb boina que sempre tenia als llavis la paraula collonada. El segon malentès és considerar-lo un periodista interessat en la realitat i no un escriptor que, com tants altres, va optar pel periodisme com a mal menor.⁸

En definitiva, es tracta d'un personatge que ha arribat a esdevenir fins i tot antipàtic per raons que no cal explicar aquí, tot i que sovint van lligades no pas als valors intrínsecs de la seva obra, sinó, més aviat, a la recepció i utilització que n'ha fet el públic, tal com les que desgrana Ramon Alcoberro en un llibre de títol ben explícit.⁹ En qualsevol cas, tot plegat fa disminuir l'atenció a la seva obra. Aquí també es reivindica llegir Pla i fer-ho amb els mínims prejudicis possibles: el llibre que analitzo és molt adequat per a aquesta lectura perquè no ha estat pràcticament comentat per la crítica.

Finalment, la prosa de l'autor i el conjunt de la seva *Obra completa* constitueixen una peça cabdal de la literatura catalana del segle XX. Com a tal, no ens deixa indiferents perquè interpel·la cada generació i, modestament, vull contribuir a la interpretació que li correspon fer a la meua.

1.3 Metodologia

Amb aquest estudi emprenc una aproximació a la crítica de les variants. És tan sols una aproximació, perquè la singularitat de l'objecte d'anàlisi d'aquest treball fa impossible assimilar-lo plenament als objectius propis d'aquest enfocament crític, el qual, segons Jaume Coll i Salvador Oliva, té les característiques següents:

La crítica de les variants o variantística, referida en aquest cas a l'obra d'un autor contemporani, ha de ser entesa com una part de la filologia que s'ocupa de l'estudi de les variants d'autor. A partir d'una bona edició crítica el filòleg pot aprofundir en

⁵ Pere BALLART, "Teoria i pràctica de la ironia planiana", *Els Marges*, núm. 77, 2005, p. 90.

⁶ Margarida CASACUBERTA, "Bibliografia planiana recent", *Llengua & Literatura*, núm. 8, 1997, p. 495.

⁷ Xavier PLA, "Josep Pla: biografia, autobiografia, autoficció", *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 567, setembre de 1997, p. 21.

⁸ Vicenç PAGÈS, "Clàssics revisitats: Pla, novel·lista proustià", *Revista de Girona*, núm. 258, 2010, p. 56.

⁹ Ramon ALCOBERRO, *Contra Josep Pla*, Barcelona, Barcanova, 1993.

l'hermenèutica aplicant-se a la lectura diacrònica del text, a l'estudi de les conquestes expressives de l'autor. La variant d'un text ens n'explica la formació, ens en relata la progressiva evolució i no ha de ser considerada per ella mateixa, sinó que ha de ser analitzada en el conjunt per tal que reveli el seu paper i la seva funció en un sistema. La crítica de les variants ha d'interpretar els recorreguts del text.¹⁰

A la vista d'aquesta concepció, és evident que hom pot objectar que no es pot parlar de crítica de les variants en una anàlisi que parteix d'uns textos —els reportatges publicats a *Destino*— que no es poden concebre, en sentit estricte, com a versió prèvia del llibre finalment editat a l'*Obra completa*. No estan redactats ni tan sols en la mateixa llengua, ni tampoc és clar que els reportatges fossin escrits per acabar publicats en forma de llibre —més aviat, això fou una decisió posterior, quan l'autor va començar a aplegar els seus textos en els volums de l'*Obra completa*. Els articles de *Destino* no són, doncs, una etapa en la formació del text perquè no són el mateix text que es publica com a llibre.

No obstant això, sí que és possible “aprofundir en l'hermenèutica” (*sic*) aplicant “una lectura diacrònica” i, fins i tot —fent abstracció de la llengua de redacció i de la diversitat d'objectius de cada text—, “l'estudi de les conquestes expressives de l'autor”. És evident que la lliçó del llibre publicat el 1971 admet l'anàlisi diacrònica respecte als articles publicats el 1959 i 1960. Hom també pot admetre que, amb la calma de la revisió per a l'edició d'un llibre, l'autor pot aconseguir “conquestes expressives” en la publicació ulterior. Per tant, les diferències entre ambdues fonts del text, com passa amb les variants, “no han de ser considerades per elles mateixes”, però sí que ens expliquen la formació del text darrer. En qualsevol cas, aquesta perspectiva introdueix una visió dinàmica que “comporta entendre millor un text abans considerat estàtic, ja que revela més profundament el seu sistema”.¹¹ A partir de la comparació de les dues versions —per comoditat, faré servir el terme “versió”, encara que no siguin, fet i fet, dues versions d'un únic text—, la meua lectura pretén sobretot extreure informació sobre l'escriptura de Pla.

En certa mesura, aquest plantejament ja havia estat proposat l'any 1978 per Josep M. Castellet, el qual, tot destacant l'elevada “consciència professional” de Pla a l'hora de preparar l'edició definitiva de l'*Obra completa*, assenyalava la necessitat d'analitzar i estudiar amb cura les fonts dels textos que s'hi apleguen:

En efecte, cap dels textos publicats amb anterioritat no ha deixat de ser revisat especialment per a aquesta edició, la qual ha comportat, també, la traducció del castellà al català dels textos publicats originalment en aquella llengua. Les traduccions, fetes per l'autor mateix, han suposat una revisió de continguts i unes millores formals, degudes no solament a escurçaments o ampliacions del text primitiu, sinó també a una més gran precisió lingüística. És una llàstima que a l'edició de l'*Obra completa* hi manquin les referències dels llocs de procedència de molts dels articles recollits i agrupats en forma de llibre. En aquest cas hauria estat molt fàcil d'establir les variants, treball que suggerim, tanmateix, als futurs estudiosos d'aquesta obra.¹²

¹⁰ Jaume COLL i Salvador OLIVA, “Crítica de les variants d'un poema de Josep Carner”, *Reduccions*, núm. 29-30, 1986, p. 91.

¹¹ Víctor MARTÍNEZ-GIL, “La filologia d'autor”, dins ÍD. (ed.), *L'edició de textos: història i mètode*, Barcelona, Pòrtic, 2002, p. 86-87.

¹² Josep M. CASTELLET, *Josep Pla o la raó narrativa*, Barcelona, Destino, 1978, p. 129-130.

Malgrat el suggeriment de Castellet, relatiu a l'establiment de variants, no hi ha gaires treballs que se n'hagin ocupat, per la qual cosa l'estudi que emprenc aquí tampoc no té gaires precedents, tot i que sí que se'n poden trobar alguns com els que esmento a continuació.

D'una banda, explícitament situat en el marc de la crítica de les variants, Rossend Arqués, després d'assenyalar que el que ell anomena "el viatge de la narració" o "el taller literari del senyor Pla" és "un aspecte força obvi, al qual potser, però, no s'ha dedicat excessiva atenció",¹³ té en compte l'evolució dels textos de l'escriptor fins a ser aplegats en algun volum de l'*Obra completa*:

[...] la transformació a què han estat sotmesos els textos que han estat publicats a l'edició última de l'*Obra completa*, és a dir, als canvis a què els ha sotmès Pla, a qui agradava, com tot lector sap, fer variacions constants sobre les coses ja dites i reprendre una i altra vegada els vells textos.¹⁴

Arqués planteja un exercici que compara tres versions d'un text sobre la població italiana d'Assís, inicialment publicat a *La Veu de Catalunya* (7 de juliol de 1922), després al llibre *Cartes meridionals* (1929) i, finalment, a *Cartes d'Itàlia* (1955), que va ser inclòs dins *Les escales de Llevant*, volum 13 de l'*Obra completa*. L'article conté un apèndix on apareix una comparació de cada un dels tres textos amb una disposició gràfica a tres columnes, molt pràctica per constatar les supressions i addicions i el lloc on es produeixen. L'autor espera que "valguin aquestes notes com a estímul a la utilització d'un mètode d'anàlisi crítica que, en el cas de Pla, pot ser molt productiu."¹⁵ Amb aquesta darrera afirmació, no puc estar-hi més d'acord i, encara que jo no havia llegit aquest article abans d'iniciar aquest treball, assumeixo el caràcter estimulante de la proposta.

Així mateix, en certs aspectes, el meu estudi presenta algunes afinitats amb un assaig força recent de David Viñas sobre la guia de la Costa Brava.¹⁶ Viñas analitza la reelaboració de les diferents versions d'aquest llibre, incloent tant les primeres en llengua castellana, com les publicades posteriorment fins a la que apareix a l'*Obra completa*. De manera semblant, la meua anàlisi de la reelaboració dels textos parteix d'articles escrits també en castellà. Ara bé, la llengua inicial dels reportatges i articles d'actualitat del setmanari, lluny de llevar interès a l'estudi, confereix encara més gruix al procés de la reescriptura. L'escriptor, ara posat a autotraduir-se, té molta més llibertat a l'hora de seleccionar expressions, afegir-ne, treure'n o modificar-les. En conseqüència, és possible obtenir molta més informació per identificar les operacions de l'autor a l'hora de reescriure els textos en una llengua diferent i aplegar-los en llibre.

Un tercer exemple —proper a l'anàlisi de variants sobre una obra de Josep Pla— és

¹³ Rossend ARQUÉS, "Josep Pla: Itàlia com a mirall", *Quaderns d'Itàlia*, núm. 7, 2002, p. 191.

¹⁴ *Ibid.*, p. 191.

¹⁵ *Ibid.*, p. 193.

¹⁶ David VIÑAS, *Josep Pla i l'invent "Costa Brava"*, Barcelona, A contra vent, 2013.

la contribució de Lluís Quintana sobre els successius canvis de redacció del llibre *Cartes de lluny*.¹⁷ L'estudiós es basa en els llibres del mateix títol anteriorment publicats i en el manuscrit que, junt amb la correspondència inèdita entre Pla i el propietari de Joventut, es troba a l'editorial. Quintana conclou:

Pla s'assegura d'oferir un producte sempre millorat i sempre acordat al que en cada moment li sembla més favorable. Així, els canvis d'editorial i la presumible infidelitat als contractes firmats persegueixen sempre els objectius d'un professional que busca condicions òptimes per al seu producte. Reescriure i reeditar un mateix text li permet, alhora, contribuir a la renovació dels gèneres literaris que ja havia plantejat abans de la Guerra Civil i que culminaran després en el *Quadern gris*, i exemplifiquen una concepció moderna de l'autoria literària.¹⁸

Visualment, la disposició que faig servir per a comparar els textos consisteix a situar-ne un al costat de l'altre en una mateixa taula amb dues columnes: a l'esquerra, la redacció castellana, més antiga; a la dreta, la catalana. És la manera més simple —i crec que també la més eficaç— perquè de seguida es puguin captar les diferències entre ambdues versions, cosa que sovint ja es percep d'un cop d'ull en els casos de supressió o addició de text.

A l'hora d'abordar aquest estudi, m'ha calgut acotar l'abast de la comparació dels dos tipus de textos. Treballar amb tots els articles de *Destino* i amb tot el llibre sencer hauria resultat excessiu. Els textos estudiats corresponen a la descripció d'un viatge molt llarg, que té dues seccions: si en la primera part del trajecte passa pel canal de Suez —que comunica Atlàntic i Índic—; en la segona part, després de travessar l'oceà Atlàntic, passarà per l'altre gran canal transoceànic —entre Atlàntic i Pacífic—, el de Panamà. Per això, en aquesta anàlisi, d'entre les dues parts del llibre, he optat per prioritzar la relativa als indrets de l'Orient Mitjà (Egipte, el mar Roig, la costa de la península aràbiga, el Golf Pèrsic, Kuwait), més que no pas la d'Amèrica del Sud. A més, la part oriental és la que presenta més unitat i una publicació més continuada i regular en els reportatges per a *Destino*. En conseqüència, el lector trobarà a l'apartat 4 més comparacions entre textos de la primera part que no pas de la segona, d'acord amb aquesta classificació temàtica i geogràfica. No obstant això, eventualment, ofereixo algun exemple de la segona part quan aquest resulta especialment il·lustratiu i útil en l'explicació corresponent.

Pel que fa a qüestions més operatives de la recerca, ha estat d'una gran ajuda poder consultar en línia tota la col·lecció de la revista *Destino*, digitalitzada per la Biblioteca de Catalunya. Hi he consultat no tan sols els articles incorporats al llibre, sinó també molts altres de Pla o d'altres autors sobre Pla. L'únic aspecte millorable d'aquesta consulta depèn del fet que el text no s'ofereix digitalitzat més que com a imatge i la seva descarrega per mitjà de l'OCR presenta notables mancances. Per treballar-hi i fer cerques pel text castellà m'ha calgut copiar-lo i corregir manualment els nombrosos defectes de la descàrrega resultant, cosa que ha comportat una notable inversió de temps.

¹⁷ Lluís QUINTANA TRIAS, "Un manuscrit de Josep Pla per a la tercera edició de *Cartes de lluny*", *Estudis romànics*, vol. 25, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 279-294.

¹⁸ *Ibid.* p. 293.

Finalment, encara que, per als objectius estrictes de la meva recerca, no era imprescindible, també ha estat de gran utilitat consultar el manuscrit original del volum 18 de l'*Obra completa* que custodia la Fundació Josep Pla a Palafrugell. M'ha permès apreciar el mètode de treball de Pla i confirmar algunes intuïcions sobre la llengua literària de l'escriptor. Presento a l'apèndix 1 d'aquest treball alguns dels resultats de l'anàlisi del manuscrit i el seu contrast amb el llibre publicat, entre els quals cal destacar la detecció d'algunes errades de transcripció. Així mateix, un altre fruit de les intenses jornades de treball a la Fundació ha estat l'accés a alguns dels llibres de la biblioteca personal de l'escriptor, que apareixen citats en l'obra estudiada, entre els quals en destaca l'exemplar de l'Alcorà. És un luxe i un plaer poder treballar a Palafrugell a l'esplèndida sala que ofereix la Fundació, envoltat d'obres de Pla i dels seus llibres.

2. Un llibre sobre un viatge molt llarg

2.1 La procedència periodística del llibre

Bona part dels textos del llibre procedeixen de reportatges que, durant la primera meitat de 1959, Pla va publicar en castellà a la revista *Destino* en una sèrie anomenada “Cartas desde Oriente Medio”, “Hacia el Oriente Medio”, “Cartas del Oriente Medio” o “Cartas desde el Golfo Pérsico” (els noms fluctuen segons el número). Molts dels textos duïen l'etiqueta de “Cartes”, un terme excessivament modest per a uns articles que eren anunciats a la portada, ocupaven diverses pàgines i eren acompanyats de nombroses fotografies. Precisament, des de l'òptica d'anàlisi de la periodística, Josep Maria Casasús afirma que “la gran època dels reportatges de Pla és la que ocupa la seva etapa a *Destino*, entre el 30 de setembre de 1939 i l'11 de desembre del 1975. És l'època, sobretot, dels seus reportatges de l'estranger, dels seus llargs viatges.”¹⁹

Al capdavant, gràcies a aquests textos, Pla recupera la seva condició de reporter internacional que havia resultat tan remarcable abans de la guerra. Com diu Isabel de Cabo, “las *Cartas* de Pla en *Destino* eran el fruto de sus viajes por el mundo, viajes sufragados por el semanario y que devolvieron al escritor a su labor de cronista del exterior”.²⁰

Així doncs, en aparèixer el primer reportatge el 17 de gener de 1959, la revista publica també una nota editorial, acompanyada d'una fotografia de l'escriptor, per anunciar i presentar el conjunt dels articles, tot descrivint-ne els objectius bàsics d'una manera ben transparent:

Tal como anunciábamos a nuestros lectores José Pla se ha embarcado en El Ferrol a bordo de un petrolero para realizar en exclusiva para los lectores de *Destino* una serie de grandes reportajes. La información que le hemos encargado a nuestro amigo es la del petróleo. Europa vive pendiente de este combustible y se hace preciso que un periodista como Pla nos explicase con su inigualable agudeza todos los problemas políticos y económicos que la extracción y explotación del petróleo lleva consigo. José Pla atravesará el canal de Suez y llegará hasta Kuwait, al fondo del Golfo Pérsico. Tendremos pues la más puntual información sobre Egipto y los países árabes, siempre en constante agitación y estamos seguros que estos reportajes tendrán el mismo interés que los que desde hace cuatro años venimos publicando siempre en exclusiva. Recordemos que José Pla ha recorrido hasta ahora como enviado de *Destino*, Cuba, Nueva York, Inglaterra, Francia, Bélgica, Holanda, Alemania, Dinamarca, Suecia, Noruega, Finlandia, Portugal, Italia, Austria, Grecia, Turquía,

¹⁹ Josep Maria CASASÚS, *Lliçons de periodisme en Josep Pla*, Barcelona, Destino, 1986, p. 153.

²⁰ Isabel de CABO, *La resistencia cultural bajo el franquismo. En torno a la revista “Destino” (1957-1961)*, Barcelona, Àltera, 2001, p. 63.

Israel, Brasil, Uruguay y Argentina.²¹

Ja es veu que *Destino* no era una revista d'antropologia i exhibeix de forma clara els seus interessos materials. El que pretén és saber què passa allà on hi ha petroli, en aquells països que sempre estan “en constant agitació”. Pla, en canvi, no sembla compartir la mateixa motivació (o potser la vol ocultar) i assenyalava que “per una de les més curioses casualitats que de vegades —però rarament— ocorren en la vida, vaig poder embarcar-me en el “Baltimore Tanker” i en podré seguir la ruta algunes setmanes” (18, 309). De fet, aprofita l'oportunitat de viatjar en un petrolier, malgrat tractar-se d'un tipus de navegació que no li acaba d'agradar, perquè no li permet atansar-se a la costa a voluntat, cosa que potser remet a les seves obres de joventut, com ara les que formen *Aigua de mar*, volum 2 de l'*Obra completa*, en què descrivia els recorreguts marins amb petites embarcacions d'amics i pescadors de la Costa Brava. Per això quan es troba al sud de Creta li sap greu no poder acostar-s'hi:

Fer una vida lliure en el mar, que al meu entendre és un dels més grans ideals humans que es poden tenir, és només a l'abast de persones que tenen molts diners. Així, de moment, irem seguint el petrolier perquè no podem fer res més: altres, potser, tenen menys. (18, 320-321)²²

Durant el 1959, van aparèixer a *Destino* diversos reportatges relatius al trajecte iniciat en direcció Est, cap al Golf Pèrsic, i el retorn en direcció inversa. La majoria d'aquests articles tenen la seva versió en català a l'obra objecte d'estudi d'acord amb les correspondències següents:

- “Del Ferrol del Caudillo a Port-Said. Notas de viaje”, *Destino*, núm. 1119, 17 de gener de 1959, p. 5-8. Correspon a les pàgines 309-322 d'*En mar*. OC, 18.
- “El canal de Suez”, *Destino*, núm. 1120, 24 de gener de 1959, p. 7-11. Correspon a les pàgines 322-334 d'*En mar*. OC, 18.
- “El Guirigay árabe”, *Destino*, núm. 1121, 31 de gener de 1959, p. 14. Correspon a les pàgines 397-400 d'*En mar*. OC, 18.
- “De Suez a Mena El-Ahmadi, Kuwait (Golfo Pérsico). Notas de viaje”, *Destino*, núm. 1122, 7 de febrer de 1959, p. 5-9. Correspon a les pàgines 335-352 d'*En mar*. OC, 18.
- “El Golfo Pérsico”, *Destino*, núm. 1123, 14 de febrer de 1959, p. 7-11. Correspon a les pàgines 352-365 d'*En mar*. OC, 18.
- “Leyendo El Corán”, *Destino*, núm. 1124, 21 de febrer de 1959, p. 14. Correspon a les pàgines 380-386 d'*En mar*. OC, 18.
- “Un país petrolífero: Kuwait”, *Destino*, núm. 1126, 7 de març de 1959, p. 5-8. Correspon a les pàgines 365 i següents d'*En mar*. OC, 18.
- “Egipto: El Cairo”, *Destino*, núm. 1129, 28 de març de 1959, p. 19-23. Correspon a les pàgines 400-412 d'*En mar*. OC, 18.
- “Vida en un petrolero”, *Destino*, núm. 1133, 25 d'abril de 1959, p. 29 i 46. Correspon a les pàgines 412-420 d'*En mar*. OC, 18.

Així mateix, *Un llarg viatge (1959-1960)* es nodreix de textos procedents d'una altra

²¹ Vg. una imatge de la pàgina de la revista *Destino* on va aparèixer aquest text a l'apèndix 2.

²² El llibre de l'*Obra completa* fa servir sistemàticament el terme *petrolier*, en lloc de *petrolier*, que és el que recull el DIEC2.

sèrie d'articles publicada a *Destino* encapçalada amb el títol de "Cartas de América". Aquesta sèrie, que es comença a publicar el mes de juny de 1960, inclou diversos reportatges de l'escriptor sobre Amèrica, que no tenen la mateixa unitat que els del trajecte pel Mediterrani i l'Orient Mitjà, atès que corresponen a viatges diferents fets en moments també diferents. Segons Xavier Febrés, l'escriptor va anar cinc vegades a Amèrica Llatina entre 1956 i 1966, i "aquells viatges servien a Pla per escriure durant setmanes seguides a la revista *Destino* cròniques d'actualitat o d'ambient sobre els països recorreguts al llarg de l'itinerari marítim."²³

A la pràctica, Pla prioritzarà la seqüència cronològica del desplaçament i confegirà *Un llarg viatge (1959-1960)* tant amb els textos del Golf Pèrsic, com amb els de la travessa de l'Atlàntic fins a arribar a Valparaíso. Descarta, doncs, una classificació estrictament geogràfica com la que feia servir a les sèries de reportatges que publicava a *Destino*. També ho podríem dir a la inversa: l'autor va crear una sèrie temàtica dedicada a Amèrica per al setmanari, a partir dels textos elaborats en diferents viatges fets en moments diferents. D'una banda, l'11 de febrer de 1959 l'escriptor surt de Santa Cruz de Tenerife en direcció al Carib a bord del petrolier "Vitoria". D'altra banda, el 26 de maig de 1960 sortirà de Ceuta en direcció a Filadèlfia a bord del petrolier "Jagala". Ho explica a l'inici del llibre *Cap a Amèrica, encara per la ruta del petroli (1960)*, inclòs al volum 34 de l'*Obra completa*:

Ens disposem a emprendre un altre viatge a Amèrica. Ens servirà per a completar el que l'any passat férem al golf Pèrsic, en el curs del qual intentàrem donar una idea — una idea molt lleugera— del món del petroli i d'una de les seves rutes principals. (34, 231)

Els reportatges publicats a *Destino* sobre Amèrica inclosos dins *En mar*, volum 18 de l'*Obra completa*, presenten també moltes correspondències amb els capítols del llibre, si bé són més irregulars i discontinües en el temps que les de la part del viatge al Golf Pèrsic. Aquesta manca de continuïtat es posa de manifest també en la diversitat de mitjans de transport que fa servir l'escriptor en l'itinerari per Amèrica (petrolier, vaporet, tren, avió d'hèlice, avió a reacció, autobús, vaixell de passatge). En canvi, el trajecte del Ferrol a Kuwait i de Kuwait a Ceuta sempre el va fer dalt del mateix petrolier, el "Baltimore Tanker". A continuació, enumero els articles de *Destino* i les pàgines que hi concorden a *En mar*:

- "De Filadèlfia a Venezuela", *Destino*, núm. 1197, 16 de juliol de 1960. Correspon de forma irregular a les pàgines 455-459 d'*En mar*. OC, 18.
- "La Indias holandesas: Un país de morenos", *Destino*, núm. 1202, 20 d'agost de 1960. Correspon a les pàgines 465-474 d'*En mar*. OC, 18.
- "Curaçao: Los morenos en su ambiente", *Destino*, núm. 1203, 27 d'agost de 1960. Correspon a les pàgines 474-483 d'*En mar*. OC, 18.
- "Colombia: Tierra firme", *Destino*, núm. 1204, 3 de setembre de 1960. Correspon a les

²³ Xavier FEBRÉS, "La dèria furiosa de viatjar cada vegada més lluny", *Apologia de la curiositat*, 2014: <<http://www.xavierfebres.com/2014/03/la-deria-furiosa-de-viatjar-cada-vegada.html>> (Data d'accés: 6 de maig de 2014)

- pàgines 483-492 d'*En mar*. OC, 18.
- “Panamá: El canal”, *Destino*, núm. 1213, 5 de novembre de 1960. Correspon a les pàgines 498-506 d'*En mar*. OC, 18.
 - “Panamá: Una república bastante independiente”, *Destino*, núm. 1214, 12 de novembre de 1960. Correspon a les pàgines 506-511 d'*En mar*. OC, 18.
 - “Perú: Un país vacío”, *Destino*, núm. 1215, 19 de novembre de 1960. Correspon a les pàgines 511-525 d'*En mar*. OC, 18.
 - “Chile: Del Callao a Valparaíso”, *Destino*, núm. 1219, 17 de desembre de 1960. Correspon a les pàgines 526-541 d'*En mar*. OC, 18.
 - “Chile: La yema del huevo”, *Destino*, núm. 1221, 31 de desembre de 1960. Correspon a les pàgines 541-544, d'*En mar*. OC, 18.

Encara hi ha altres articles, que —tot i haver estat redactats i publicats a la mateixa època— no tenen correspondència a *En mar*. Entre aquests, n'hi ha alguns de relatius a l'Orient Mitjà com els següents:

- “El petróleo”, *Destino*, núm. 1125, 28 de febrer de 1959, p. 5-11.
- “Arabia Saudita: Otro país petrolífero”, *Destino*, núm. 1127, 14 de març de 1959, p. 19-21.
- “Egipto: Primeras y otras impresiones”, *Destino*, núm. 1128, 21 de març de 1959, p. 13-17.
- “Egipto: El Nilo”, *Destino*, núm. 1130, 4 d'abril de 1959, p. 20-23.
- “Egipto: Gamal Abdul Nasser”, *Destino*, núm. 1131, 11 d'abril de 1959, p. 13-17.
- “Egipto: La obra de la revolución”, *Destino*, núm. 1132, 18 d'abril de 1959, p. 13-17.
- “Nasser, como agitador nacionalista e imperialista”, *Destino*, 1133, 25 d'abril de 1959, p. 13-15.
- “Situación general en esta parte del mundo”, *Destino*, núm. 1134, 2 de maig de 1959, p. 13-16.

A més, una mostra de la menor continuïtat cronològica de les “Cartas de América”, és comunicada pel setmanari mateix. A causa d'un gran terratrèmol que hi va haver a Xile el 22 del maig de 1960, la revista decideix aprofitar l'estada que hi feia l'escriptor el juliol de 1960 perquè redacti dues cròniques sobre la situació del país després de la catàstrofe:

Nuestro colaborador José Pla llegó a Valparaíso (Chile), procedente de Lima en la mañana del 5 de julio y se encontró, al llegar, a la gran nación chilena en la inmensa tragedia de los últimos maremotos. Dado lo imposible que es para un semanario recoger la inmediata actualidad, nos ha parecido conveniente romper por un momento el orden cronológico de las “Cartas de América” de nuestro compañero para dar paso a la información que José Pla nos manda sobre el terrible desastre que ha sufrido Chile. Cuando hayamos publicado los dos reportajes que Pla ha escrito sobre la catástrofe volveremos al orden cronológico de esas interesantísimas “Cartas de América”, que interrumpimos en Venezuela para saltar directamente a Chile, dejando momentáneamente Venezuela, Caracas, Colombia, Panamá y Perú, que serán tratados posteriormente. — N. de la D.²⁴

Nombrosos dels articles sobre Amèrica s'intercalen amb els que es recullen al volum 18 i seran inclosos en altres volums de l'*Obra completa*, com ara el número 34, *Les*

²⁴ J.PLA, “Chile: Los desastres cósmicos de la última decena de mayo y siguientes”, *Destino*, núm. 1198, 23 de juliol de 1960, p. 18.

Amèriques, en el qual figuren els quatre primers que esmento en la relació següent:

- “Hacia América por la ruta del petróleo”, *Destino*, núm. 1193, 18 juny de 1960, p. 22-23.
- “Estados Unidos: Acceso a Filadelfia”, *Destino*, núm. 1194, 25 de juny de 1960, p. 13-15.
- “Filadelfia (Pensilvania)”, *Destino*, núm. 1195, 2 de juliol de 1960, p. 16-19.
- “EE.UU.: El año electoral”, núm. 1196, 9 de juliol de 1960, p. 22-24.
- “Chile: Los desastres cósmicos de la última decena de mayo y siguientes”, *Destino*, núm. 1198, 23 de juliol de 1960, p. 18-20.
- “El temple del pueblo chileno ante la catástrofe”, *Destino*, núm. 1199, 30 de juliol 1960, p. 18-19.
- “Venezuela: Desastre económico venezolano”, *Destino*, núm. 1200, 6 d'agost de 1960, p. 18-20.
- “Venezuela: Betancourt y su política”, *Destino*, núm. 1201, 13 d'agost de 1960, p. 15-16.
- “Perú: Del mito antiguo a la realidad actual”, *Destino*, núm. 1216, 26 de novembre de 1960, p. 13-16.
- “Perú: Política y economía”, *Destino*, núm. 1217, 3 de desembre de 1960.
- “Bolivia: Una situación revolucionaria”, *Destino*, 1218, 10 de desembre de 1960, p. 13-15.

2.2 L'itinerari i la datació d'un viatge “absolutament fascinant”

Pla descriu l'itinerari inicialment projectat pel petrolier (vg. els gràfics 1 i 2 més endavant), i no dubta a qualificar-lo, abans d'emprendre'l:

(...) el Ferrol, l'estret de Gibraltar, Port-Saïd, el canal de Suez, el mar Roig, Perim al fons d'aquest mar i l'estret d'Ormuz, Ormuz-Mena-Al Amadi (Kuwait). Quan, a Kuwait, el “Baltimore Tanker” haurà carregat els seus vint-i-set *containers*, empenirà el camí de retorn, per la mateixa ruta fins a Ceuta i les illes Canàries. A Santa Creu de Tenerife veurem com les coses es plantejaran. El viatge, per a mi és absolutament fascinant. (18, 310)

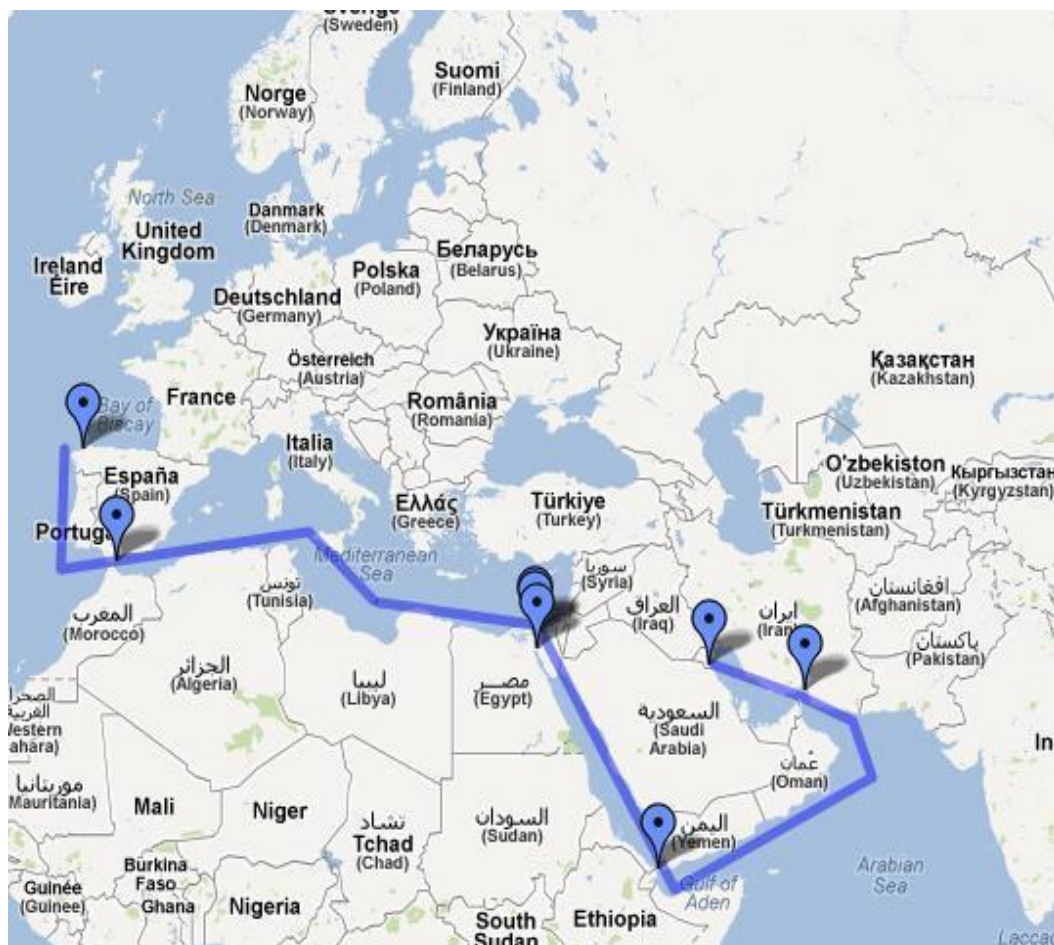
La fascinació que expressa sobre aquest viatge és cap a Egipte i els països de la península aràbiga i el Golf Pèrsic. L'adjectiu ens remet a la tòpica caracterització del món oriental que s'ha acostumat a fer des d'Occident per part de l'orientalisme, abans naturalment de la irrupció de l'anàlisi crítica d'Edward Said i altres²⁵. Cal tenir en compte que, encara que Josep Pla va viatjar molt i va descriure exhaustivament els indrets on va anar, Àsia i Àfrica deuen ser els continents que menys va visitar. Pel que sembla, no va anar mai a l'Extrem Orient ni a l'Àfrica subsahariana. Fet i fet, fou un escriptor principalment occidental tant en els temes com en la seva perspectiva. Com diu Narcís Garolera:

Diguem que Pla era partidari de viatjar per ciutats i països civilitzats, europeus o americans, i no pas per països orientals, asiàtics, que no visitava per fugir del concepte romàntic d'“exotisme”, tot i que va fer voltes senceres al món o cabotatges de molts mesos en vaixells petrolers.²⁶

²⁵ Curiosament, “fascinació” és la paraula que fa servir l'islamòleg Rodinson al títol d'un llibre on caracteritza la mirada europea sobre el món musulmà. Vegeu Maxime RODINSON, *La fascinación del Islam*, trad. de Ramón Martínez Castellote, Madrid, Júcar, 1989.

²⁶ Narcís GAROLERA, *L'escriptura itinerant. Verdager, Pla i la literatura de viatges*, Lleida, Pagès editors, 1998, p. 122.

Adicionalment, però, és possible que Pla s'esforci a considerar el viatge com a fascinant en contraposició al prosaic encàrrec de *Destino* que el motiva. Convé recordar que la revista l'envia per a fer un reportatge sobre el petroli. Per això, la descripció de la navegació davant de les costes de Portugal i la travessa del Mediterrani d'oest a est no ocupa gaire la seva atenció. Aquesta primera etapa dura gairebé una setmana, des del dia de Sant Esteve fins al primer dia de l'any 1959. El 2 de gener el vaixell arriba a Port-Saïd i, d'aquí endavant, l'autor efectua descripcions més precises al compàs de l'alentiment de la marxa del vaixell.

Gràfic 1: Itinerari del viatge de Josep Pla des d'El Ferrol a Kuwait

“Jo no he fet cap viatge de turisme. Tots els viatges que he fet han estat per a treballar, per a escriure. Res més”, confessava Pla a Joaquín Soler Serrano a la famosa entrevista televisiva que aquest li va fer.²⁷ En un moment determinat, també explica que ell ha viatjat molt en vaixells petrolers, que tenien l'inconvenient que no s'hi podia fumar, però li acabaven deixant una cambra on (“no ho digui a ningú”) podia fumar i escriure. Cap al final de la seva vida, justament fent referència a les seves travesses per l'Orient Mitjà, l'escriptor recordarà en un dels seus darrers llibres la qüestió del tabac en aquests viatges:

²⁷ Joaquín SOLER SERRANO, *Josep Pla: A fondo*, Barcelona, Editrama, Gran Vía Musical, Impulso Records, 2004 [emissió de 1977].

Conec el canal de Suez, per on he navegat diverses vegades, sempre en petrolers. “¿I per què en petrolers, que són tan solitaris?”, em pregunta alguna vegada algun conegut. Simplement, perquè fumava massa, que potser em feia mal, i perquè els meus amics de la Companyia Espanyola de Petrolis Demetri Carceller, Francesc Recasens, Ignasi Vilallonga i el Sr. Ribas i d'altres em digueren que, per a no fumar, la millor manera era embarcar-ne en un vaixell o altre de la seva propietat, on era prohibit fumar. (37, 605)

A l'hora de la veritat, però, el majordom que l'acompanyava a la cabina li acabava dient: “—Fumi el que vulgui...—contestava amb una rialla sarcàstica. I afegia canviant de cara: —Fumi amb la porta tancada i que no el vegi mai cap tripulant.” (37, 605).

Pla gaudia de la pau d'aquests vaixells on no hi ha ningú (ni passatgers ni, sobretot, “burgesos fatxendes”, com diu ell) i podia estar en contacte amb la tripulació, cosa que li agradava molt. A més, li plaïa viatjar amb vaixell perquè és un mitjà molt lent i ell es mostrava partidari no pas del “progreso” sinó del “regreso”. “Aquesta fou una etapa de la vida solitària, agradabilíssima”, concloïa l'autor (37, 606).

La segona part del viatge és en direcció a l'oest. Després de desfer el camí des de Kuwait, arriba a Ceuta, on deixa el “Baltimore Tanker” i s'adreça a les illes Canàries. L'escriptor abandona, doncs, la que anomena ruta del petroli, que s'adreça als Estats Units i, en concret, a Filadèlfia. L'any següent, a partir de maig de 1960, reprendrà aquesta ruta, però amb un altre petrolier, com explica en un llibre que inclourà a *Les Amèriques*, volum 34 de l'*Obra completa*:

Els darrers dies de 1958 ens embarcàrem al Ferrol en un petrolier acabat de fabricar al Japó que anava al golf Pèrsic pel canal de Suez. Anàrem, doncs, a Mena-al-Amadi, a Kuwait, i des d'aquest punt terminal tornàrem al Mediterrani, on, a Ceuta, ens acomiadàrem dels seus tripulants, dels oficials i del capità, tan hospitalaris i amables. Restava, però, per veure la segona part del viatge, que és la que farem ara, però en un altre vaixell, el petrolier noruec “Jagala”, de la matrícula de Sanfjord, de 19.000 tones, propietat del senyor Ander Jahre, l'armador de tancs més important de l'àrea escandinava. (34, 231)

Tornant al punt al viatge on havíem deixat l'escriptor, després d'uns dies a Tenerife, l'11 de febrer de 1959 prendrà un altre petrolier, el “Vitoria”, rumb al Carib. Entremig dels dos continents, i davant la grandiositat oceànica, Pla es mostra molt incòmode. Acostumat a l'escala humana de la navegació mediterrània, considera que a l'Atlàntic “les distàncies són inhumanes”. Des del punt de vista expressiu, a més, l'escriptor resta desarmat de capacitat descriptiva i adjectivadora. Per això, confessa quedar-se sense adjectius, cosa que alhora és un recurs per a manifestar el seu tarannà antiromàntic. I també, posa de manifest la seva concepció estilística, que conferia gran importància a “la contundència gràfica i definitòria de l'adjectiu”.²⁸

L'espectacle és realment grandios, fenomenal, però haig de reconèixer que no tinc prou sensibilitat per a aquestes sublimitats. Cel i mar o mar i cel —és igual. Quan tracto de posar un adjectiu a l'escala d'aquests panorames, no em surt res. *Fiasco*

²⁸ Joaquim MOLAS, “Josep Pla y la realidad”, *Destino*, 18 de març de 1967, p. 57. Vg. més endavant el comentari i la citació d'*El quadern gris* que fa aquest estudiós.

total. La meua corda d'adjectius grandiloqüents no ha existit mai. (18, 449)

En aquesta mateixa línia, David Viñas assenyala la sublimitat del mar com a “motiu recurrent en l'obra de Pla” i, per això, constata la seva “impossibilitat de trobar un adjectiu que li convingui”:

El mar “sempre ens deixa amb un pam de nas”, diu Pla en referència a l'impacte que provoca la contemplació directa de la immensitat de l'oceà.²⁹

Un cop arribat al Carib, l'escriptor continua el llarg itinerari d'aquest viatge recurrent a diversos mitjans de transport (vg. el gràfic 2). El petrolier el deixa al port de Maracaibo, a Veneçuela, des d'on agafa un avió de la companyia KLM i visita les illes d'Aruba i Curaçao —Antilles neerlandeses, que avui són territoris constituents del Regne dels Països Baixos. Tornat a Maracaibo, puja a un altre avió per adreçar-se a Barranquilla, ja dins de Colòmbia, i des d'allà amb autobús fins a Cartagena de Indias, on pren el vaporet “Amalia” per anar cap a Panamà. Abans de travessar el canal, fa escala a les poblacions de Colón i Cristóbal i, després de recórrer el canal arriba a Balboa, ja a la costa del Pacífic, on abandona el vaixell. Des de Balboa arriba a la ciutat de Panamà amb un taxi amb la idea d'embarcar en un altre vaixell amb què navegar el Pacífic en direcció sud. No en trobarà cap d'adient i acaba decidint prendre un avió de la companyia “Pan American Grace” fins a Lima, al Perú. A tall d'anècdota, cal consignar aquí que aquest fou el primer viatge que Pla va fer en un jet, un avió de reacció en lloc dels habituals impulsats amb motors d'hèlices. Malgrat que admet que “utilitzar un jet és una arxidelícia” (18, 513), hi troba forts inconvenients per al seu ofici: “L'avió produeix un meravellós isolament, i el periodisme consisteix precisament en el contrari: a no isolar-se.” (18, 513). A la capital del Perú troba un vaixell italià procedent de Gènova que accepta passatge, l'“Amerigo Vespucci”, el qual s'adreça a la localitat xilena de Valparaíso. La nacionalitat de l'embarcació afegeix expectatives gastronòmiques per a l'escriptor, la devoció del qual per la cultura i l'estil de vida italià és ben coneguda:

Després de dos mesos passats en aquestes Amèriques, la possibilitat de menjar *spaghetti* i pasta italiana i beure vi de Chianti —i potser algun altre vi— em crea una agradable perspectiva. (18, 526)

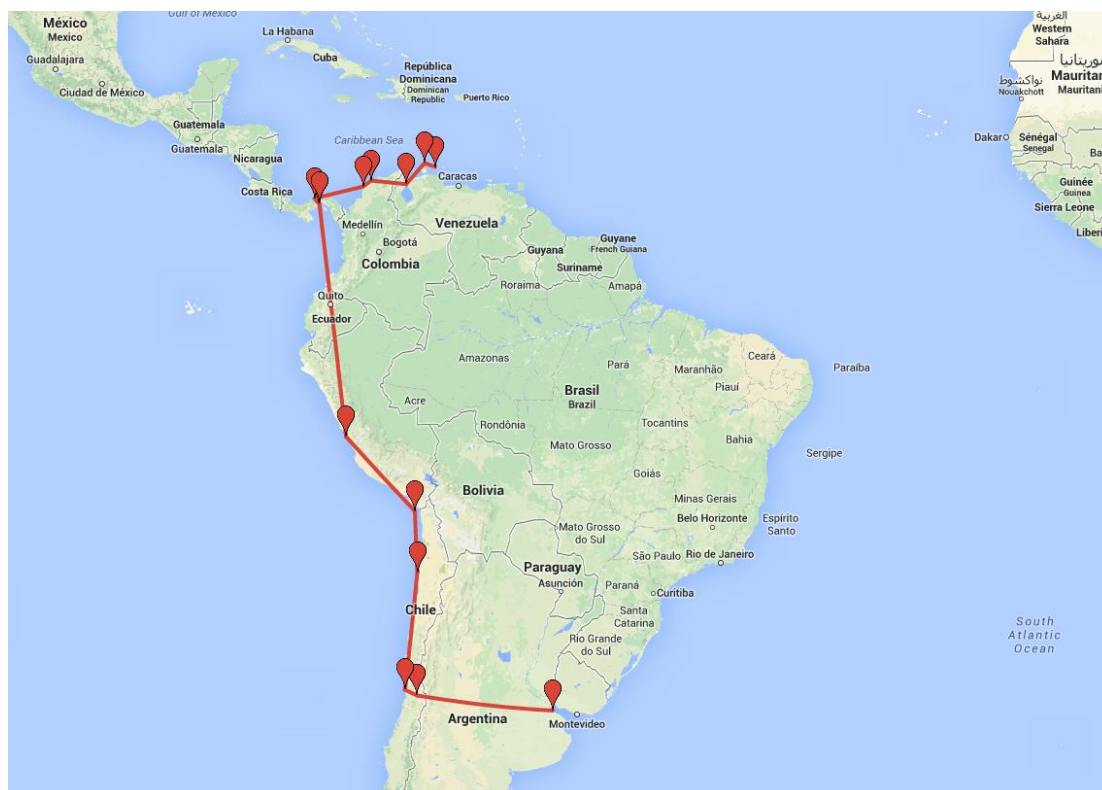
L'autor ja havia elogiat el menjar italià i, particularment, la pasta al mateix volum de l'*Obra completa*, dins del llibre *Cabotatge mediterrani* (1956):

El mar produeix molta gana i engreixa. En els vaixells italians es menja, en general, molt bé. La pasta —presentada en la forma que sigui— és el meu aliment ideal. (18, 49)

A continuació, el vaixell italià surt del Callao —el port de Lima— i fa escales a Arica, encara dins de Perú, i també a Antofagasta, ja a Xile, abans d'arribar a la població de Valparaíso. De fet, aquest és el terme del viatge, tal com es desprèn del títol mateix del llibre. Tot i això, l'autor ens informa que a Valparaíso pren un tren cap a la capital xilena, Santiago, on agafa un avió fins a Buenos Aires. Per tornar a Europa, recorre a

²⁹ D.VIÑAS, *op. cit.*, p. 171.

un avió cap a Lisboa, on passarà uns dies. I clou el relat afirmant que “Lisboa, sobre el riu, és una meravellosa ciutat” (18, 544).

Gràfic 2: Itinerari del viatge de Josep Pla des de Maracaibo a Buenos Aires

Finalment, pel que fa a la cronologia, el llibre de l'*Obra completa* pot induir a error perquè és datat “1959-1960”, però el viatge comença el dia de Sant Esteve de l'any 1958, i ja al mes de gener de 1959 la revista *Destino* en comença a publicar els primers reportatges.

2.3 El viatge a la correspondència de Pla

És interessant examinar com el llarg viatge que origina els articles a *Destino* es reflecteix també en la correspondència que Pla mantenia amb diverses persones en aquella època. En una anàlisi que s'acosta a la crítica de les variants, les cartes escrites per l'autor en el moment de redactar els articles que van donar lloc al llibre proporcionen una informació molt pertinent no tan sols sobre el context, sinó sobre les opcions que adopta el text.

El viatge de Josep Pla apareix a les cartes que s'intercanvia amb el seu germà Pere, amb Josep M. Cruzet i Josep Vergés. Aquests dos últims són els seus principals editors en diverses etapes. Cruzet, responsable de l'editorial Selecta, va iniciar la publicació de les seves primeres obres completes, que van arribar a una trentena de volums, però van quedar interrompudes per la mort de l'editor. Per la seva banda,

Vergés, en el moment d'emprendre el viatge, és qui n'efectua l'encàrrec com a responsable de la revista *Destino*, i més tard serà l'editor de l'*Obra completa*.

L'epistolari amb Pere Pla és el més ric, i inclou tres cartes redactades per l'escriptor durant el viatge que emprèn en direcció est, cap al Golf Pèrsic, amb un to de gran confiança.

A la primera carta, que està datada abans de Nadal a El Ferrol, Josep Pla explica al seu germà diverses qüestions d'organització familiar, alguns detalls sobre els llocs on ha estat abans de marxar i també els seus plans de viatge. Es lamenta de la pluja continuada que cau a la ciutat gallega on es troba atrapat, mentre espera salpar amb el petrolier. Un cop embarcat, també recorda aquests dies de mal temps quan sent ploure sobre el vaixell: "El repiqueteix (*sic*) de la pluja sobre les planxes de ferro del petrolier em fa pensar en el Nadal passat a l'hotel del Ferrol, sobre el qual ploqué, tot el dia, a bots i a barrals".³⁰ En el moment d'escriure la carta, confiava marxar el 21 de desembre, però no ho farà fins al 26 (i d'això, se'n tornarà a queixar al seu germà a la tercera carta, perquè li preocupa que el retard li impedeixi anar a Amèrica, com havia projectat):

Resulta que havia de salpar el 16, però ha retrassat la marxa fins el 21 perquè el pinten al dic de la Bazan. I aquí em tens, al Ferrol, divagant i veient ploure sense parar. Casi bé tindria temps de venir a Lisboa. Llàstima, per altra part, que en el viatge no hi hagi prevista cap escala. Farem Ferrol-Port Saïd. De retorn em quedaré a Egipte uns quants dies.

A la segona carta, que està datada el 2 de gener de 1959 a Port-Saïd, expressa el bon desenvolupament del viatge i el confort del petrolier, tot i que es queixa del menjar a dalt del petrolier.

Hem fet les 2.537 milles del Ferrol a Port-Saïd en 6 dies i hem arribat aquí molt bé. El barco és gros i excel·lent, de molt confort; llàstima que s'hi mengi tan mediocrement. Però sempre és igual. Fora dels grans transatlàntics francesos i italians, en mar es menja malament.³¹

La queixa sobre la deficiència del menjar del vaixell es reitera tant en una lletra adreçada a Josep Vergés com a la tercera carta a Pere Pla, datada el 12 de gener de 1959, a Mena-el-Ahmedi (Kuwait): "Avui hem arribat al terme del viatge. Estic molt bé; només la cuina del barco, tan avorrida, frigorificada i castellana".³² En el llibre, la queixa gastronòmica és recurrent, com quan es refereix al menjar del vaixell que el va portar de Ceuta a Santa Cruz de Tenerife:

En el moment d'asseure'm a taula, aquells dos personatges —els primers del vaixell— acabaven de menjar un arròs espectacular amb una copiositat de peces d'animals de mar i terra i una abundància de trossos de pebrot vermell envasat, impressionant. Després es feren servir un bacallà a la biscaïna amb una tal quantitat de substàncies diluïdes en un greix incert i espès que feia feredat. (18, 431-432).

³⁰ J. PLA, *En mar. Obra completa*, vol. 18, Barcelona, Destino, 1983, p. 311.

³¹ ÍD., *Cartes a Pere*, a cura de Xavier Pla, Barcelona, Destino, 1996, p. 278.

³² *Ibíd.*, p. 280.

Unes línies més endavant, l'escriptor manifesta, de forma irònica, la seva poca estimació cap a la cuina espanyola, a diferència dels comentaris elogiosos que fa a la francesa i la italiana en altres pàgines del llibre.³³

Aquesta voluminosa cuina espanyola no us invita mai a menjar: a mi, almenys, em treu la gana. Amb un crostó de pa, un tall de formatge, un vas de vi de Rioja i un cafè, em vaig sentir molt animat. Però potser el que m'animà més fou l'horror que em produí el que menjaren els altres. (18, 432)

Aquesta carta resulta molt rellevant perquè hi empra paraules molt semblants a les del llibre, quan Josep explica a Pere la insòlita impossibilitat d'enviar-li targetes postals:

T'hauria volgut enviar una postal perquè et fessis càrrec del paisatge del petroli, però resulta que en aquest país no hi ha postals. Han passat del trogloditisme a l'economia del petroli sense passar per la carta postal. El paisatge del petroli és terrible, desèrtic, pobríssim; només et diré que els Monegros semblen un oasis.³⁴

La referència a les targetes postals coincideix amb el que explica tant a l'article publicat al setmanari com al llibre. Naturalment, les diferències entre l'epístola i els textos publicats tenen molt interès. A part que al llibre els possibles destinataris de les postals haurien estat "els amics" en lloc del seu germà, el to amb què escriu a en Pere és molt més col·loquial i contundent. A la carta recorre a l'expressió "trogloditisme", mentre que al llibre es refereix al "pastoreig nòmada" i a la "pesca de perles". A més, en el segon cas no esmenta la comparació amb els Monegros.

<p>Lo que no hay —cosa curiosa— son tarjetas postales, y así yo no pude enviar un recuerdo a los amigos. Este país ha pasado del pastoreo nómada a la civilización del petróleo, sin pasar por la cultura de la tarjeta postal. Es extrañísimo. (1126, p. 7)</p>	<p>El que no hi ha són targetes postals. Les he buscades i no les he trobades, i així no he pogut escriure un mot als amics. Aquest poble ha passat del pastoreig nòmada i de la pesca de les perles a la civilització del petroli, sense passar per la cultura de la cartolina postal. És estranyíssim. (18, 374)</p>
--	--

Aquest col·loquialisme de l'estil en la correspondència amb el seu germà presenta el seu punt més emblemàtic en una frase final, ja fora del cos de l'escrit, que apareix també a la tercera carta: "El que és un fet és que això és a la quinta punyeta!"³⁵

A l'epistolari amb Josep M. Cruzet tan sols trobem una carta del període d'aquest viatge i no és pas escrita per Pla, sinó per l'editor. Cruzet —amb un tracte molt formal, de *vostè*— informa Pla de la situació d'alguns llibres editats, de la traducció d'un volum dels *Homenots* al castellà, etc. També sabem que l'escriptor li havia adreçat alguna carta i una postal des de Suez, però aquests documents no figuren aquí. Altrament, l'editor mostra estar al corrent dels articles que Pla anava publicant a *Destino* sobre el seu viatge i expressa la seva enveja per la sort de poder viatjar sol,

³³ Vegeu-ne alguns exemples en les dues citacions de la pàgina 18.

³⁴ *Ibíd.*

³⁵ *Ibíd.*

lluny de les preocupacions de la seva activitat empresarial:

Pel que em diu a la seva carta i els articles que vaig llegint a *Destino*, tinc la idea del que són aquests països que han passat del nomadisme al món del petroli. No sap les ganes que tindria de fer un viatge com el de vostè i abstreure'm de les edicions catalanes que em tenen clavats.³⁶

Finalment, el petit epistolari amb Vergés que figura dins el volum 45 de l'*Obra completa* inclou una carta de Pla datada el 22 de desembre de 1958, quatre dies abans de salpar. En general, li planteja diverses qüestions pràctiques sobre el trajecte a seguir, liquidacions econòmiques i les possibilitats d'escriure. I aquí li explica la proposta del capità del vaixell d'anar a Filadèlfia i després a les Antilles holandeses, proposta a la qual ell es mostra favorable: "Jo crec que hauríem d'acceptar. Ara: en definitiva, depèn de tu. Aquest suplement de viatge costarà unes pessetes més, però permetria fer una informació estupenda. Jo no dic res".³⁷ Sabem que aquesta no va ser l'opció acomplerta per Pla, que no va arribar a Filadèlfia en aquesta ocasió, però sí que li devia donar la idea de travessar l'Atlàntic per anar al Carib i a Xile, cosa que va fer amb una embarcació diferent. En aquesta carta també apareix la queixa sobre el menjar del vaixell, on Pla ja estava vivint fondejat al port gallec, i hi afegeix un punt d'agror sobre la seva vida solitària:

Des d'ahir, dia 21, que visc al vaixell. L'alimentació és mediocre. Una espècie de casa de dispeses de Madrid. Però a mi tot això m'és igual, perquè l'única cosa que m'interessa és estar sol i no saber res de ningú ni de res.³⁸

La referència a la casa de dispeses de Madrid, més que a una broma entre amics o entre editor i autor, remet a una experiència autobiogràfica de Josep Pla, que té tot un volum de l'*Obra completa* amb textos referits a la vida, més aviat sòrdida, a les dispeses i pensions, on havia fet moltes estades en la seva joventut, com a estudiant, o com a jove periodista, a Barcelona, Madrid, París, Berlín, Lisboa, Londres, Roma, etc.³⁹ Precisament, una de les narracions d'aquest volum es titula "Casa de dispeses madrilenya". Sobre "allò que podríem anomenar relats de pensions", Miquel Pairolí va publicar un text inclòs en un deliciós assaig que dedica als indrets geogràfics més estimats per l'escriptor. Pairolí considera que aquest grup de relats "forma un petit apartat argumental, un gènere curiós i singular de l'obra de Pla".⁴⁰ Pairolí —resumint i citant el text de Pla— esmenta, de forma hilarant, el menjar en aquest establiment, en referir-se a la seva mestressa:

Aquesta "imponent matrona" que "tenia una grandiositat i una ufanía evidents" (...) és valenciana i per això a la casa s'hi menja arròs a totes hores i s'hi instal·la una banda grotesca, amb un gegant i un nan, que assaja la seva música d'un cap de dia a l'altre per a desesperació de la resta d'hostes.⁴¹

³⁶ J.PLA i Josep. M. CRUZET, *Amb les pedres disperses. Cartes 1946-1961*, edició i pròleg de M. Josepa Gallofré, Barcelona, Destino, 2003, p. 642.

³⁷ J.PLA. *Imatge de Josep Pla*, a cura de Josep Vergés, Barcelona, Destino, 1984, p. 427.

³⁸ *Ibid.*, p. 427-428.

³⁹ J.PLA, *La vida amarga, Obra completa*, vol. 6. Barcelona, Destino, 1967.

⁴⁰ Miquel PAIROLÍ, *La geografia íntima de Josep Pla*, Barcelona, La campana, 1996, p. 193.

⁴¹ *Ibid.*, p.197.

Efectivament, en aquest text Pla és molt explícit sobre la pèssima qualitat de l'arròs que oferia la casa de dispeses:

Els menús eren fets a base de l'inevitable plat d'arròs; l'arròs a banda, la paella, l'arròs sucós. Encara recordo els filaments del safrà flotant en aquells suc groguencs. Era un devessall d'arròs continu que amb prou feines vaig poder resistir uns dies. (6, 146)

2.4 Les fonts d'informació

És conegut que Pla, a les seves obres, no es preocupa gaire d'esmentar o fer citacions completes dels textos que utilitza com a fonts d'informació. *Un llarg viatge (1959-1960)*, en general, no n'és pas una excepció, però es pot constatar que es documenta acuradament abans d'escriure sobre els territoris que visita. Xavier Pla vincula aquest esforç previ de documentació a la voluntat de descripció exhaustiva del món:

En els escrits de Josep Pla, es fa present una competència descriptiva que es manifesta en un narrador descriptor que es documenta abans d'escriure; que dedica una especial atenció a les descripcions abans de redactar les parts pròpiament narratives; que es mostra en un narrador viatger infatigable que reconstitueix sistemes a partir de *coses vistes*, i que es tradueix en una mena d'esperit taxonòmic, que s'expressa per un desig de classificació i d'ordenació del món real a través de l'escriptura.⁴²

Josep Pla sí que esmenta alguns llibres relacionats amb el viatge, que consulta prèviament o sobre la marxa, alguns dels quals possiblement va trobar dalt del vaixell mateix, com ara, el *Lloyd's Shipping Register* (18, 318) o les "Instruccions Nàutiques" del *The Pilot*, volum V, 4a edició (18, 316). En un llibre posterior es referirà a aquest darrer text, que Pla apreciava molt:

Vaig llegir moltes "Instruccions Nàutiques", sobretot les del Mediterrani, que el vaixell, naturalment, portava i que són magnífiques. Hi vaig aprendre moltes coses. Les "Instruccions Nàutiques", són una explicació del litoral vist des del mar. Aquesta explicació és sempre absolutament diferent del litoral que es veu des de la terra. (37, 622)

També esmenta la *Història de Portugal* d'Oliveira Martins, però no pas quan navega davant la costa d'aquest país, sinó quan tracta sobre la presència de pirates al mar Roig i l'oceà Índic, tot referint-se als "treballs que passaren els portuguesos de les possessions de l'Índia per combatre aquests ferotges elements" (18, 356). Martins és un dels que van formular l'anomenada teoria iberista, que va tenir certa influència a Catalunya en personatges com Joan Maragall o Francesc Cambó, si bé no entusiasmava gens a Pla.⁴³ L'obra de Martins apareix sovint a *Direcció Lisboa*, volum

⁴² Xavier PLA, *Josep Pla, ficció autobiogràfica i veritat literària*, Barcelona, Quaderns Crema, 1997, p. 293-294.

⁴³ Vg. Jesús REVELLES, *La interpretació portuguesa de Josep Pla*, Treball de recerca del Doctorat d'Humanitats, Universitat Autònoma de Barcelona, juny 2008, p. 23.

28 de l'*Obra Completa*, on Pla en fa una breu i elogiosa descripció:

En fi: si volen tenir una idea del terratrèmol de Lisboa del 1755, llegeixin la descripció que Oliveira Martins fa del fenomen en la seva indispensable, prodigiosament amena "Història de Portugal". (28, 157)

A part d'aquests, la majoria de les obres i autors que cita tracten sobre els indrets del món araboislàmic, com ara, *El Oriente Medio: geografía física, humana y regional*,⁴⁴ versió castellana de *The Middle East* de W. S. Fisher (18, 360); l'Alcorà (18, 380-392); la Bíblia (18, 383); i "una publicació egípcia" difícil d'identificar en què s'intenta justificar la poligàmia i es promou una interpretació flexible dels preceptes religiosos islàmics (18, 388). L'exemplar de l'Alcorà de l'escriptor és una edició francesa, segons el que explica en un dels articles de *Destino*:

En el momento de emprender esta ligera excursión por el mundo árabe decidí poner en mi maleta un ejemplar del Corán, traducido al francés, que compré en París hace muchos años. No me arrepiento de haberlo hecho. (1124, p. 8)⁴⁵

A més de la "publicació egípcia", que assenyalava de manera vaga, també dóna alguns noms de personatges significatius de la cultura àrab: hi figura el de Muhàmmad Abduh —transcrit com a Mohamed Abdan; Kàssim Amin —transcrit per Pla com a Kasim Amive— i Huda Shaarawi —transcrita com a Houda Charouni. Aquestes tres referències corresponen a intel·lectuals egipcis vinculats a la *Nahda*, moviment de modernització de l'Islam iniciat a la segona meitat del segle XIX:

The substantive *Nahda* is used to designate the rebirth of Arabic literature and thought under Western influence since the second half of the 19th century. It has often been translated by "Renaissance", a problematic translation since it refers implicitly to the 16th century Europe and to the movement of return to the Greco-Roman past.⁴⁶

Muhàmmad Abduh (1849-1905) fou teòleg islàmic i fundador de l'escola modernista d'Egipte. Va exercir una gran influència i, des del 1899 fins a la seva mort, fou gran muftí d'Egipte (màxima autoritat religiosa local). També és un personatge clau per a la *Nahda*:

Muhammad Abduh's programme, according to his own statement was: 1. the reform of the Muslim religion by bringing it back to its original condition; 2. the renovation of the Arabic language; 3. the recognition of the rights of the people in relation to the government. His political activity was dominated by the idea of patriotism, which he was the first to champion enthusiastically in Egypt. As an opponent equally of the political control by Europe and of oriental deposition in Muslim lands, he favoured an inner assimilation of western civilisation, without abandoning the fundamental Muslim ideas and a synthesis of the two factors.⁴⁷

⁴⁴ L'exemplar d'aquest llibre que va fer servir l'escriptor es pot trobar a la biblioteca de la Fundació Josep Pla de Palafrugell.

⁴⁵ Les citacions en castellà corresponen als articles publicats al setmanari *Destino*, llevat que s'indiqui altrament. Les dues xifres indiquen el número de la revista i el de la pàgina on apareix el tros de text.

⁴⁶ *Encyclopaedia of Islam*, vol. 7, p. 900.

⁴⁷ *Encyclopaedia of Islam*, vol. 7, p. 419.

Pla també esmenta Kàssim Amin (1863-1908), el qual fou promotor a Egipte de l'emancipació de la dona i defensor del seu dret a participar en la *nahda*, amb les seves obligacions correlatives. El 1899 va publicar el llibre *Tahrir al-Mar'ah* (*L'alliberament de la dona*), on, com resumeix Margot Badran, hi defensa idees certament avançades sobre la condició de la dona, emmarcades en una reforma religiosa i un projecte de regeneració nacional:

Amin, however, addressed a Muslim audience, employing Islamic modernist arguments to justify his call for gender reform. Amin, like Fahmi, depicted patriarchal oppression. As part of religious reform and national regeneration Qasim Amin called for an end to female seclusion, which he demonstrated had nothing to do with Islam. Abuses of divorce and polygamy must be eliminated. Women must be educated. Unlike Fahmi, who ignored the matter, Amin also called for an end to face veiling, which likewise had nothing to do with Islam.⁴⁸

Així, doncs, l'escriptor català explica el famós episodi en què Huda Shaarawi es va treure el vel "en una manifestació" (18, 390). Una biografia recent sobre aquesta autora es titula, precisament, *Casting Off The Veil: The Life Of Huda Shaarawi, Egypt's First Feminist*. Segons aquest llibre, un cop va retornar d'una trobada amb altres organitzacions feministes a Roma el 1923, estant ja a El Caire, Huda Shaarawi es va treure el vel —juntament amb dues activistes més que l'acompanyaven— a l'estació de tren, gest que fou imitat per diverses dones. La biògrafa —néta de l'activista— ho relata amb un punt d'apassionament:

At Cairo Station they descended from the train with their faces uncovered. They were met by a moment of stunned silence, following which all the women of their circle who were waiting to welcome them also removed their veils. The scene was magnificent, and was always recounted with enthusiasm in later days by those who had attended it.⁴⁹

Margot Badran aclareix que Huda Shaarawi es va treure el vel amb què es cobria la cara, però no sempre el que li cobria el cap, cosa que, als ulls actuals, pot semblar en algunes fotografies històriques que el continuava portant:

When Sha'rawi unveiled her face, she kept her head covered, thus observing what today would be called "veiling." Later she alternated between covering and not covering her head. In her "official portrait" as a feminist leader, which still hangs in the premises of the EFU (now called the Huda Sha'rawi Association), her head is covered, giving her the aspect of a contemporary veiled woman.⁵⁰

En darrer terme, al costat d'aquests intel·lectuals modernitzadors, Pla esmenta també un autor com Baidawi —que ell transcriu com a Beidawi—, nascut a Fars al segle XIII. Baidawi, fill d'un jutge, va esdevenir jutge ell mateix a Shiraz i va morir a Tabriz cap al 1286. El seu treball més important és el comentari de l'Alcorà titulat *Els secrets de la revelació i els secrets de la interpretació*, considerat pels ortodoxos com estàndard i

⁴⁸ Margot BADRAN, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 1995, p. 18-19.

⁴⁹ Sania SHARAWI LANFRANCHI, *Casting Off The Veil: The Life Of Huda Shaarawi, Egypt's First Feminist*, New York, I.B. Tauris, 2012, p. 98.

⁵⁰ M. BADRAN, *op. cit.*, p. 23.

gairebé sagrat, malgrat que, en algun punt, sigui incomplet i no sempre acurat.

Així com els tres autors esmentats anteriorment els cita en el context d'un procés de modernització de l'Islam amb el qual Pla simpatitza, la referència a Baidawi és la d'un intèrpret clàssic de l'Alcorà, que dóna lloc a una visió molt més tradicional. Pla farà una certa caricatura d'aquest tradicionalisme, sobretot perquè genera un tipus de literatura que l'empordanès anomena despectivament "de confiteria". És, precisament, el tipus de literatura contrari al que aprecia, a causa de la seva manca de realisme. Fixem-nos, però, que la crítica de Pla no es limita al tipus de literatura sinó que també la fa extensiva a la concepció de la dona com a "element de decoració".

El Kantser és un riu del paradís. Beidawi, un escoliasta del llibre, afirma que l'aigua d'aquest riu és més dolça que la mel, més blanca que la llet, més fresca que la neu, més tova que la crema. Aquestes aigües passen sobre un llit de pedres precioses. Els benaventurats s'hi desalteren bevent l'aigua en copes de plata. John Brey s'entusiasmava amb aquesta literatura de confiteria. Compartia també amb Mahoma la idea que la dona ha de ser considerada com un element de decoració i de mera utilitat momentània per l'home. Demencial irrealisme! (18, 384)⁵¹

Pel que fa a la part americana del viatge, esmenta alguns autors, llibres i documents que remeten als indrets per on passa o li proporcionen informació. En primer lloc, en arribar al mar dels Sargassos, al pas del Carib, pensa en el *Diario* de Colom, on "hi ha moltes notícies, més aviat fantàstiques, sobre els sargassos" (18, 452). Tampoc no falta l'esment a dos volums del *West Indian Pilot*, que Pla apreciava molt perquè conté "la informació clàssica anglesa, insuperable" (18, 454). Més endavant, considera "un llibre molt graciós" (18, 491), la *Biografía del Caribe*, de l'escriptor colombià, Germán Arciniegas. També assenyalava la "impressionant capacitat expressiva" en llengua castellana dels diaris que llegeix, que "són una meravella, de tan ben escrits. Quina prodigiosa i autèntica obra d'art!" (18, 493). Trobant-se a les poblacions de Colón i Cristóbal, fa referència a Georges Simenon, el qual hi va ambientar la novel·la *Quartier nègre* publicada el 1935, ja que als anys 30 l'escriptor belga havia viatjat per Panamà, Perú i molts altres llocs. Pla caracteritza l'escriptura de Simenon per unes descripcions carregades de "sensorialisme esquemàtic" (18, 496). Quan es troba travessant el canal de Panamà, a suggeriment del capità de l'embarcació, dóna una ullada a un fulletó més aviat de caràcter tècnic que conté la normativa de la navegació pel canal: es tracta de "Rules and Regulations governing navigation of the Panama Canal and adjacent waters". També fa referència al llibre *Cosmos* de l'il·lustrat alemany Alexander von Humboldt, personatge que dóna nom a un corrent marí del Pacífic. Potser l'obra que esmenta amb més consideració és *Chile o una loca geografia*, de Benjamín Subercaseaux,⁵² que qualifica com "una graciosa, fonamentada guia del país, de molta amenitat" (18, 539).

⁵¹ L'edició de l'*Obra completa* presenta un error de transcripció perquè al manuscrit es llegeix "Kautser", que coincideix amb el terme de la traducció francesa de l'Alcorà que fa servir Pla. El mot amb "u" també resulta més proper a la versió catalana: Al-Kàuthar, segons la traducció catalana de l'Alcorà. Vegeu *L'Alcorà*, trad. de M. Epalza, J. Forcadell i J.M. Perujo Melgar, Barcelona, Proa, 2001.

⁵² Tant aquest com el llibre de Germán Arciniegas es troben al fons de la Fundació Josep Pla.

3. Occident vs. Orient

3.1 La distància entre el món oriental i l'occidental

3.1.1 El “guirigall àrab”

Guirigall és la paraula que tria Pla per a descriure el contacte amb l'Orient Mitjà ja des del moment en què arriba a Port-Saïd:

(...) el “Baltimore” s'ha vist envoltat d'una infinitat de petits bots tripulats per indígenes del país que ofereixen als tripulants mercaderies de totes classes enmig d'una delirant vociferació. L'entrada en el guirigall mig oriental és evident. (18, 322)

Més endavant, quan ja es troba en el viatge de retorn, en el llibre farà una descripció més detallada del que ell anomena el “guirigall àrab”, que a la revista *Destino* apareixerà publicat no pas com a reportatge, sinó com a article de la secció habitual que hi escrivia, “Calendario sin fechas”.⁵³ Amb aquesta secció —segons explica Lluís Bonada—, l'escriptor havia tingut problemes amb la censura franquista perquè era una veu escèptica, “una veu que, si es dedica a fer lloances, les fa del paisatge i de certes formes de vida tradicional i no a les realitzacions del règim”.⁵⁴ En el mateix sentit, Geli i Huertas afirmen que, a causa de la censura, “calia disposar d'algun article sobrer”, si bé “en ocasions la manca de reserves va dur a repetir algun article de temes intemporals que eren, per cert, els més corrents”.⁵⁵ Per a Cristina Badosa, “tret d'un parell d'articles, el ‘calendario sin fechas’ s'allunyava del to de revenja i mediocritat que ho impregnava tot”.⁵⁶ Així, doncs, quan es troba a prop d'Ismaïlia, l'autor escriu el següent:

Vaig sentir uns gossos que lladraven i sobretot vaig sentir enraonar a crits —un guirigall. Això em degué despertar tan aviat. (18, 396)

(...) Els àrabs tenien, en aquell moment, una curiosa manera de parlar: cridaven. Al principi hom suposa i es pregunta si els que parlen així no estan enfadats o malhumorats o nerviosos. No. La gent de l'arabisme tendeix a cridar —cosa que no vol pas dir que quan són dreçats no parlin d'una manera sibil·lina i diplomàtica. Parlo de la gent en el seu medi habitual. (18, 397)

Parla tothom: grassos i magres. (...) Els grassos tenen, generalment, un aspecte flàccid i olivaci i els seus ulls floten en una limfa groguenca. Ara, aquests grassos, que a priori semblen malenconiosos i desenganyats, parlen tant com els flacs, o més. I, així, la vociferació és universal. I, com que criden, es produeix el guirigall. (18, 398-9).

Malgrat que l'esment del mot *guirigall* i altres afirmacions contundents poden semblar molt simplistes, Pla fa un exercici de modèstia o de relativització quan, en un moment determinat, admet que “el món àrab és enorme, vastíssim, i generalitzar-lo, en

⁵³ J. PLA, “El guirigay árabe”, *Destino*, núm. 1121, 31-01-1959, p. 14.

⁵⁴ Lluís BONADA, *Josep Pla*, Barcelona, Empúries, 1991, p. 119.

⁵⁵ Carles GELI i J.Ma. HUERTAS, *Les tres vides de Destino*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1990, p. 21-22.

⁵⁶ Cristina BADOSA, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62, 1996, p. 244.

qualsevol sentit, és complicat" (18, 391).

3.1.2 "Quina llunyania d'Europa tenen les coses d'aquests paratges!"

La visió de Pla dels països islàmics que visita és netament colonial i se situa en una línia orientalista convencional. Segons ell, els europeus —especialment, els britànics— porten la civilització i el progrés. L'exemple més destacat n'és la construcció del canal de Suez, obra colonial per antonomàsia, o la plantació d'arbres i jardins, i també l'organització urbanística de les ciutats. De fet, la indolència dels àrabs és la principal causa de l'existència mateixa del desert perquè "aquests immensos deserts d'aquests espais, més que del clima, són la conseqüència de la deixadesa humana" (18, 370).

És interessant contrastar les observacions de Pla amb les de Josep Carner, que havia viscut a Beirut durant gairebé un parell d'anys (1935-1936) i va escriure uns articles per a *La Veu de Catalunya*, recollits en llibre més tard. Pla coneixia Carner i el va tractar força durant el període en què tots dos es trobaven a Gènova abans de la Guerra Civil —com es comprova a l'*Homenot* que li va dedicar—, però no he trobat cap lloc en què manifestés conèixer l'opinió del poeta.⁵⁷ En aquesta visió negativa de "l'Islam" (*sic*), pel que en podríem dir la seva resignació contra el desert, Pla coincideix plenament amb Josep Carner:

Però tanmateix és cert que allà on l'Islam s'ha escampat per terres de Roma ha destruït els arbres, perquè l'Islam abat i no replanta. Sicília i Tunis en són dos exemples assenyalats. I Espanya podríem afegir. Resten els arbres per al paradís de Mahoma, arbres tan mítics com les hurís. I mentrestant creix el desert d'on Mahoma va eixir...⁵⁸

A més, per a Pla, les nacionalitzacions d'empreses i les obres dels indígenes sempre són poc eficaces, endarrerides i mal organitzades. En el cas del canal de Suez, l'enderroc de l'estàtua de Lesseps —arbitrari i gratuït— seria una mostra més de la manca d'esperit constructiu dels habitants àrabs:

A l'època de la Companyia del canal hi havia dos combois diaris de Port Saïd a Suez i dos de retorn, de Suez a Port Saïd. Ara, el canal és de l'Estat egipci i hi ha dos combois diaris de Port Saïd a Suez i un comboi de Suez a Port Saïd (18, 322)

L'Organisme no ha fet cap modificació en el reglament de la Companyia. La pràctica del canal obeeix a les mateixes disposicions d'abans. Les oficines de la direcció es troben a Port Saïd, en el mateix edifici de la vella Companyia. (...) El que ha desaparegut és l'estàtua de Lesseps. Només en queda el sòcol. El bronze fou volat. És un fet difícil d'explicar, perquè no crec que aquest senyor hagués fet mai cap mal a Egipte, al contrari. El canal ha estat, per a aquest país, un filó de riquesa molt gran. (18, 332)

[A port Tawnik] En aquesta segona, petita ciutat, tot és ordenat. Els carrers, les cases, els arbres, tots aquells petits símptomes de benestar que projectà la gent del nord

⁵⁷ J. PLA, *Homenots. Tercera sèrie. Obra completa, vol. 21*, Destino, Barcelona, 1972.

⁵⁸ Josep CARNER, *Del Pròxim Orient 1935-1936*, Proa, Barcelona, 1973, p. 116.

d'Europa per tots els països per on passà. Encara en aquests jardinetes hi ha una mica d'herba que hi deixaren els anglesos. Fins quan durarà? (18, 335)

Cal arribar a Aden per a veure el primer arbre. Però aquesta botànica no ha estat pas plantada pels indígenes; ha estat plantada i es manté gràcies als colonials. (18, 342)

Anglaterra hagué d'intervenir, en aquesta part del món, per netejar el Golf Pèrsic de pirates que infestaven aquestes i aquelles aigües i per acabar el mercat d'esclaus realitzat amb material humà procedent d'Etiòpia. (18, 346)

Les seves embarcacions [dels pescadors] són inversemblantment arcaiques. En aquests països tot el que no està afectat pel petroli resta perfectament igual que en els temps bíblics. (18, 359-360)

Les seves capitals són totes iguals; hi ha una casa de pedra, mig fortificada, que és la que [els xeics] habiten enmig d'una guàrdia personal. Pels seus voltants hi ha unes cases de fang assecat on viuen els seus súbdits immediats; després, pels entorns més o menys llunyans, hi divaguen els beduïns, amb les seves tendes de draps i els seus animals (18, 362)

Després entrem, a poca distància, en el poblat dels funcionaris europeus, amb les cases netes i agradables, molt enjardinades, els carrers perfectament urbanitzats, les esglésies, el club, l'hospital, les escoles, el teatre, les pistes de joc, el jardí municipal... (18, 368-9)

No obstant això, la mateixa indolència i sensualitat d'aquests països es troba també a la base de la "fascinació colonial" que han generat. Per això, Pla explica l'atracció que, des d'Occident, els francesos han experimentat vers aquests espais que constitueixen "un altre món" i ho fa amb plena consciència que es tracta d'una "sensibilitat colonial". Per tant, constata la distància, la llunyania entre Orient i Occident —al seu germà li ho havia dit amb paraules molt contundents⁵⁹— per dir que:

(...) els francesos parlen de la fascinació colonial i de l'atracció de l'Àfrica —amb negres o sense. En aquesta fascinació, hi entra, naturalment, el poc treball, viure de qualsevol manera, la sensualitat barata, impune i assegurada. Els ingredients de la sensibilitat colonial. En possessió d'aquesta sensibilitat, les coses d'aquests espais es deuen veure com si fossin d'un altre món. Quina llunyania d'Europa tenen les coses d'aquests paratges! (18, 338)

En la segona part del viatge, quan es troba al Carib, manifesta la mateixa concepció sobre l'acció benèfica que comporta la colonització europea. Al capdavant, aquests indrets americans també tenen una gran llunyania d'Europa. En aquest cas, l'eficàcia organitzativa colonial no és atribuïda als britànics, sinó que correspon als holandesos, que introdueixen ordre i confort enmig del desgavell caribenc:

La presència d'aquesta arquitectura, tan entranyablement europea, tan confortable, tan ordenada, en el desgavellament del Carib i en general en tota aquesta part d'Amèrica, produeix una sensació de benestar literalment inoblidable, magnífica. (18, 468-9)

[Els holandesos] a tot arreu han donat la nota d'ordre i d'atenció i han estat molt poc donats a la improvisació i la facilitat. No cal subratllar la qualitat dels serveis públics en

⁵⁹ Vg. l'apartat 2.3, més amunt.

aquestes illes, de les escoles de tot ordre que hi han construït, de les comunicacions i els serveis sanitaris i el sistema social que hi han implantat. Entre cap Cañaveral, al sud de Florida, i el d'Hornos, Curaçao és un oasi —és l'oasi. (18, 471)

Quan travessa el canal de Panamà, en queda admirat perquè “és una meravella”. Per a l'autor és ben clar que aquests “beneficis” del colonialisme són deguts, en aquest cas, als Estats Units i no pas a la població local:

La regularitat, l'ordre, la calma, l'eficàcia, gairebé diria el luxe del canal, fa que aquesta obra es trobi en el punt més alt de totes les realitzacions humanes d'aquestes Amèriques. Ara, el canal travessa la República de Panamà, en el territori de la qual hi ha l'istme. I d'aquí neixen les dificultats. (18, 510)

3.1.3 El “feudalisme estabilitzat” del Golf Pèrsic

Pla caracteritza l'organització política d'aquests països com a feudal, com si allà el temps s'hagués aturat a l'Edat Mitjana, tot i la irrupció de tot el que ha comportat “la civilització del petroli”:

Si s'exceptua l'Iraq, que utilitza en els moments presents una fraseologia distinta [esquerrista i socialitzant] les condicions, en el Golf Pèrsic, políticament parlant, estan dominades per un feudalisme estabilitzat (18, 361)

Aquest poble ha passat del pastoreig nòmada i de la pesca de les perles a la civilització del petroli, sense passar per la cultura de la cartolina postal. És estranyíssim (18, 374)

En aquest món àrab, hi ha molts homes que en dos mil anys no han aixecat una palla de terra. Són els feudals d'aquí, i no els d'Europa, els que realment han fet el feudal. (18, 378)

El “feudalisme estabilitzat” dels països àrabs del Golf Pèrsic té el seu contrapunt en el liberalisme, que, segons Pla, a l'Orient Mitjà és encarnat per Israel. La visió negativa dels àrabs present en el llibre del viatge a Israel⁶⁰ es contraposa a l'admiració que li suscitaven, en general, els israelians, i els jueus no israelians. Davant del dogmatisme i manca de llibertats que troba en el món àrab —a vegades, comparats amb la situació de Catalunya—, s'identifica de forma molt intensa amb el poble israelià. Aquesta identificació va molt més enllà de la mera presa de partit en un conflicte entre dues parts i esdevé una profunda afinitat ideològica:

He fet aquest reportatge amb un gran interès, perquè jo tinc personalment una gran admiració per aquest esperit, que pel fet de tenir com a essència la protesta sistemàtica constitueix l'estructura vivent del liberalisme -que és precisament la meua raó d'ésser. (13, 655)

Encara que Pla hi adopta una perspectiva netament favorable a l'establiment de l'Estat d'Israel, ho farà amb un “libro comprometido e interesado, [que] no es, sin

⁶⁰ Vg. nota núm. 3.

embargo, apologético y secuaz”,⁶¹ i, efectivament, hi evita el to pamfletari. La seva mirada d'escriptor procura presentar la realitat al lector a partir d'experiències directes, com ara, la contemplació d'unes obres de canalització d'aigua, la descripció dels paisatges, la conversa amb diverses persones, etc.

La situació d'aquests països del Golf Pèrsic no tan sols mereix una comparació amb el feudalisme d'èpoques medievals, sinó també amb la febre de l'or viscuda a l'Oest americà. L'autor parla de la “febre de l'or negre”, referida especialment a Kuwait.

La impressió general que fa aquest poble (Kuwait) és que no sentiu mai de trobar-vos en el Golf Pèrsic. Si no fos el desert que sempre us envolta, us semblaria que sou posats en algun lloc de l'Oest americà a l'època del *gold rush*, però amb molta menys truculència, sense tavernes, putes, *sheriffs*, diligències i *cowboys* pretensiosos, sinó poblats d'àrabs olivacis, de vegades de pell molt fosca, de vegades d'una pal·lidesa trencada, flacs, pensarosos i misteriosos —de vegades potser massa sentenciosos i alcorànics. (18, 376)

3.1.4 “A l'Islam, la Religió i l'Estat es confonen, la religió i la política són una mateixa cosa”

La manca de separació entre religió i Estat que Josep Pla atribueix als països islàmics és un dels aspectes amb què topa més directament la seva concepció personal: el principi de separació de poders és un avanç cabdal de l'organització política. En aquest punt, fa remuntar aquesta idea, dins la tradició “occidental”, a la famosa referència bíblica “al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu”. També cita l'obra de Montesquieu, que probablement coneixia bé arran dels estudis de Dret que va dur a terme a la Universitat de Barcelona, i que va ser un dels seus autors predilectes:

Així, els autors de la meva degustació de la literatura francesa han estat els del segle XVIII. A dins d'aquest marc, poso Montesquieu per sobre de tot —per sobre de J.J. Rousseau, de Diderot, de Buffon —paper sobre els cavalls—, de Voltaire. Montesquieu és un autor d'una actualitat perenne, d'una lluminositat viva, d'un estil radiant, clar, esvelt, fascinator. (12, 47)

Per això no estalvia agres crítiques a l'Islam pel fet d'afavorir un sistema de govern que, al seu parer, no pot ser “més equívoc i més brut”:

A l'Islam, la Religió i l'Estat es confonen, la religió i la política són una mateixa cosa, el cap religiós i el cap polític no tenen una separació visible (...). En el mahometisme, la confusió de poders és absoluta. El xeic és l'autoritat omnímoda de la tribu —l'autoritat que per ser-ho en el terreny polític ho és en el religiós. No es pot imaginar un sistema més còmode, més equívoc i més brut per a governar (18, 385)

El concepte de cabdillatge i de dictadura és consubstancial amb l'islamisme. (...) Hi ha una barreja de vell i de nou, d'Alcorà i de marxisme, de modernisme i d'arcaisme. Semblen elements incompatibles. Però potser aquesta incompatibilitat és una cosa externa. Les religions se solen adaptar a les formes successives de l'economia (18,

⁶¹ Fernando R. GENOVÉS, “El nacimiento de un Estado”, *Revista de Occidente*, núm. 261, febrer de 2003, p. 151.

386)

Aquesta forta crítica al món islàmic dona peu a Pla perquè també efectuï una dura crítica a les “dictadures catòliques”, és a dir, al franquisme plenament vigent en el moment de publicació del volum de l'*Obra completa* l'any 1971.

En les dictadures catòliques, tot tendeix a la croada, i els dictadors entren sota pal·li a les esglésies (18, 385)

Recordem que els mateixos franquistes van qualificar de “croada” l'aixecament contra el govern de la Segona República i el període de guerra civil subsegüent. I el dictador —que va cercar l'empara de l'Església catòlica— entrava a les catedrals i esglésies, acomboiat per les autoritats religioses, “sota pal·li”. No cal dir que aquesta frase no apareix a cap dels reportatges de la revista *Destino*. El fet que utilitzés aquestes expressions l'any 1971 avala la idea que, malgrat haver donat suport a la instauració del franquisme, Josep Pla va exercir a Catalunya una activitat de resistència cultural i lingüística de primer ordre, en bona part gràcies a la publicació de l'*Obra completa*.

Aquesta activitat li fou reconeguda, fins i tot, per personatges com el periodista Eugeni Xammar, gran amic de joventut, que tanmateix fou hipercrític amb tots els intel·lectuals catalans que als anys 40 escrivien en castellà al setmanari *Destino*. L'any 1944, Xammar va escriure un article duríssim a la revista d'exili *Foc Nou* contra tots els escriptors, impulsors i col·laboradors de *Destino*.⁶² En canvi, l'any 1959 —el mateix any que fa el llarg viatge sobre el qual tractem aquí—, Xammar ha canviat de parer i es retroba amb Pla. Com diu el biògraf del periodista vallesà, “el veu com el gran escriptor que està refent una memòria, reconstruint un somni, el de la Catalunya que no va ser possible”, i conclou que “Xammar s'adona de seguida de l'esforç d'aquell vell amic seu per reconstruir un país, militant per la seva llengua, i salvant el que pogués del gran naufragi”.⁶³ En una línia semblant, sobre el paper de Pla, també s'ha expressat amb contundència Enric Vila:

Heus aquí un escriptor compromès amb una llengua que molts consideren o volen morta; heus aquí un escriptor que perd la salut lluitant amb la censura i que viu l'amor clandestinament, al marge de la moral franquista; heus aquí un home desenganyat, doncs, però incapaç de resignar-se, que fa la guerra pel seu compte defensant-se del ressentiment dels uns i de la mala fe dels altres.⁶⁴

En una línia que encaixa bé amb tot això, Isabel de Cabo posa de manifest el paper de recuperació de la memòria històrica de la revista *Destino*, sobretot a finals dels anys cinquanta, en fer-se ressò dels intel·lectuals catalans que eren a l'exili i destaca especialment la intensa activitat de difusió que en feia Pla aprofitant els seus viatges a Amèrica:

Mas ¿y el exilio catalán? Un exilio tan especialmente nutrido. *Destino* lo elevó al máximo nivel que pudo, en una labor de intensísima memoria histórica. Los nombres

⁶² Quim TORRA, *Periodisme? Permetin! La vida i els articles d'Eugeni Xammar*, Barcelona, Símbol, 2008, p. 180-181.

⁶³ *Ibidem*, p. 247.

⁶⁴ Enric VILA, *El nostre heroi, Josep Pla*, Barcelona, A contra vent, 2009, p. 374.

de Just Cabot, Duran Reynolds, Pi i Sunyer, Juli González, Joan Rebull, Jaume Pahissa, Margarida Xirgu, Pau Casals y otros fueron frecuentes recuerdos en las páginas de la revista y en ese plano Josep Pla realizó una importante labor en sus periplos americanos.⁶⁵

I encara, en un capítol titulat "Pla a la postguerra", del seu darrer llibre, *Octubre*, Miquel Pairoli és d'aquest mateix parer, quan recull i comenta un paràgraf del pròleg que Pla va escriure el 1946 a la segona edició de *Viatge a Catalunya*. Pairoli considera que aquell text requeria com a condició:

[...] estimar la llengua catalana i tenir clara quina era la identitat pròpia. No haver canviat de fidelitats, com varen fer tants que ara i aquí podríem esmentar si valgués la pena. Calia seguir essent, de part de dins, el que s'havia sigut, no estar-ne penedit, no dissimular els orígens ni rectificar el rumb pensant que la ruta era falsa. Conservar intactes la identitat i les conviccions íntimes, a pesar de la comèdia que exigien les circumstàncies.⁶⁶

En conclusió, les denúncies de Pla contra l'organització política i la manca de llibertat dels països islàmics que visita es poden llegir com una metàfora de la situació de repressió que viu Catalunya sota la dictadura franquista. Com recorda Enric Bou:

A menudo el libro de viajes sirve para hacer un retrato sutil de la propia sociedad desde una perspectiva lejana, aprovechando al mismo tiempo la deformación que proponen realidades tan distintas.⁶⁷

Amb aquesta perspectiva, és a dir, traslladant a Espanya i a Catalunya les consideracions sobre aquests països molt llunyans, el llibre ofereix una lectura que, en alguns punts, es pot qualificar de combativa. Com a escriptor, Pla patia els obstacles i les prohibicions que imposava la dictadura franquista contra la cultura i la llengua catalanes. Així, a la segona part del llibre, en parlar del "papiamento" i dels usos lingüístics de la població de Curaçao, no s'està d'elogiar la tolerància dels holandesos i de rebutjar amb fermesa les imposicions lingüístiques:

Aquest respecte evita molts problemes polítics i de tot ordre, perquè les imposicions lingüístiques, sobretot les fetes en nom d'una cultura superior, són intolerables. (18, 474)

De manera semblant, en el llibre sobre Israel del viatge de 1957, no dubta a criticar i qualificar de "primaris" els que no entenen o es molesten pel fet que cadascú parli la seva llengua, en referir-se a la qüestió de la recuperació de la llengua hebrea, com a llengua nacional de l'Estat d'Israel:

Un dels aspectes divertits de la qüestió del renaixement de l'hebreu és que el fet ha sorprès i indignat tot aquell món de primaris que consideren incorrecte que les persones parlin la seva pròpia llengua. (13, 514)

⁶⁵ Isabel de CABO, *La resistencia cultural bajo el franquismo. En torno a la revista "Destino" (1957-1961)*, Barcelona, Àltera, 2001, p. 229.

⁶⁶ Miquel PAIROLÍ, *Octubre*, Barcelona, A contra vent, 2010, p. 74-75.

⁶⁷ Enric BOU, "Pla(nes) de viaje: de la URSS a los USA", *Cuadernos hispanoamericanos*, núm. 567, setembre 1997, p. 54.

3.1.5 “La nostra adorable Europa” com a ideal

Potser on resulta més clara i explícita la seva admiració per la civilització occidental de "la nostra adorable Europa" (en detriment de les societats orientals) és en arribar a Egipte durant el trajecte de tornada:

Venint del fons del Golf Pèrsic i després d'haver vist tants deserts, l'arribada al Caire és un bany d'occidentalisme tebi, certament, però real, és acostar-se a la nostra adorable Europa. (...) s'hi pot viure, encara avui, com a Europa: bones cases, restaurants europeus molt ben imitats, excel·lents hotels. Fa una mica estrany de veure com la política d'aquest país, després d'haver aconseguit construir aquestes coses meravelloses, sembla estar decidida a arrasar-ho. (18, 402)

L'escriptor expressarà la seva aversió cap als deserts, de forma molt contundent, en el llibre *Les beceroles del Mediterrani* inclòs dins *Itàlia i el Mediterrani*, volum 37 de l'*Obra completa*:

Em sap greu, però jo no he tingut mai cap sensibilitat pels deserts. Em fan horror i no pas per la monotonia que presenten, sinó per la seva esterilitat. Francament, no són sants de la meua devoció: són horribles. La diferència màxima que hi ha entre el Mediterrani cristià i el mahometà és que aquest té sempre la proximitat del desert. El desert em treu de polleguera. (37, 607)

En canvi, en aquest aspecte, Josep Carner tenia una opinió oposada:

Posat entre els dos extrems, prefereixo la bellesa eixuta, semidesèrtica, del penyal a uns arbres paràsits, superposats a d'altres arbres, i tot plegat cabdellat per lianes i altres menes d'arrapissaments.⁶⁸

En certa mesura, aquests deserts d'aquesta part del llarg viatge —Orient Mitjà— esdevenen, per a l'autor, el contrapunt a la seva concepció d'Europa, que Pla caracteritza com un bosc al pròleg d'*El nord*, volum 5 de l'*Obra completa*:

Aquest continent [Europa] és un enorme bosc, totalment devastat en els països de vella civilització, a les vores del Mediterrani; en curs de devastació a la faixa de l'Europa central, però encara molt puixant, com es pot veure, a França, a Alemanya, als països del vell imperi austríac; quasi absolutament verge, inextricable, al nord d'Europa. (5, 12)

L'autor no amaga mai la seva admiració pels anglesos, eficaços colonitzadors i molt hàbils per a fer-se amb el control del canal de Suez, passant la mà per la cara a italians i francesos:

(...) el procés fou aquest: sota el projecte de Negrelli, els tècnics i obrers italians construïren l'obra; els francesos la inauguraren; al cap de poc Disraeli la convertí en un negoci de majoria anglesa. (18, 328)

Pla està molt ben informat, però no explica que l'èxit de l'operació britànica fou degut als diners que el primer ministre, Benjamin Disraeli, va obtenir de Lionel Rotschild, el qual tan sols va necessitar la paraula del dirigent britànic per finançar l'operació amb un crèdit de quatre milions de lliures:

⁶⁸ Josep CARNER, *Del Pròxim Orient 1935-1936*, Proa, Barcelona, 1973, p. 34.

The bankruptcy of Sultan Abdul Aziz I resulted in the financial collapse of his equally indebted vassal, the Egyptian Khedive Ismail Pasha. The news that the Khedive was negotiating with the French government on the sale of his shares in the Suez company reached Disraeli and Derby on 15 November 1875. Disraeli's word was enough for Lionel Rothschild to place £4 million at his disposal. The French government retreated, calculating that it might need the assistance of Britain against Germany once more in the future, and consequently the Khedive agreed to sell his shares to Great Britain.⁶⁹

Aquesta admiració torna a aparèixer a la segona part del viatge, quan escriu sobre el canal de Panamà. En aquest cas, els bons oficis dels anglesos, als quals hi afegeix ara els noruecs, són exercits pels americans, és a dir, pels Estats Units, com a impulsors i responsables d'aquesta via d'aigua al seu continent:

El canal és una joguina prodigiosa. El seu funcionament seria inconcebible sense un ordre estricte. Els americans, seguint en aquest punt els anglesos i els noruecs —que són, ara com ara, els pobles del mar—, posen en aquestes coses un bon sentit, una eficàcia i una puntualitat perfectes. (18, 500)

3.1.6 L'impacte de la guerra freda

El procés de descolonització i la guerra freda subjauen en el tractament que fa Pla de la relació entre Occident i Orient.

Els qui subvencionaren el moviment Neguib-Nasser —o sigui els rics— han quedat collonats i el seu escepticisme és insondable. La vida diürna i nocturna de la ciutat —que fou tan brillant— és agònica. Els hotels de tot ordre, els teatres, les *boîtes*, no tenen clientela. L'únic que es manté són els cinemes populars, amb espectacles russos, xinesos i txecoslovacs —espectacles oficials. (18, 403)

La ruta dragada del Gran Llac Amarg passa a tocar de l'estació de senyals d'At Fayid, on hi ha un grup d'arbres i uns jardinets. Sembla un petit oasi. S'hi estén al costat un gran camp d'aviació que formà part, un dia, de la R.A.F. i ara és de l'aviació egípcia. Amb els prismàtics, veig, a terra uns caces russos 'Mig' i unes bateries antiaèries. Les nombroses construccions del camp tenen l'aspecte d'haver quedat com es trobaven a l'època dels anglesos. (18, 326)

3.1.7 “Quan una ciutat disposa d'un riu com aquest, ho té gairebé tot fet”

En el viatge de tornada, té ocasió de fer una visita al Caire, on glossarà la gran riquesa generada pel Nil i també l'espectacularitat de les piràmides.

Quan una ciutat disposa d'un riu, i d'un riu com aquest, de tant de prestigi i d'una tan noble presència, ho té gairebé tot fet (18, 405)

Més que la capital de les 386.000 milles quadrades del país, [el Caire] és la capital de les 13.000 milles quadrades que es cultiven (18, 406)

Lògicament, la verdor procedent del riu contrasta amb els deserts “aclaparadors” que el viatger no ha parat de veure:

⁶⁹ Miloš KOVIĆ, *Disraeli and the Eastern Question*, Oxford University Press, 2010, p. 95.

(...) aquest mirador és una espècie de providència, perquè permet de veure uns dels jardins més grans del món i més fèrtils: els del Nil. És impossible no emportar-se d'aquest país l'aclaparadora visió dels seus deserts. Però també ho és no conservar a la memòria aquests verds prodigiosos dels camps de cotó, de les userdes i dels trèvols d'aquestes dilatades terres de regadiu —verds que ara, a l'hivern, tenen una intensitat, una frescor, una qualitat, gairebé irreal, reposant, magnífica. (18, 409-410)

Aquesta descripció dels paisatges egipcis, amb el contrast radical entre el desert i la verdor al voltant del Nil, respon molt bé a la caracterització que fa Joan Fuster dels reportatges de Pla sobre territoris llunyans, per més diferents que fossin del seu país:

La seva curiositat —curiositat d'escriptor— es passeja pel món amb les antenes alerta, i els paisatges i les gents, per més estranys als seus que siguin, tenen, per a ell, la infal·lible seducció de la vida, d'una forma qualsevol de vida. I no els passa per alt.⁷⁰

L'autor manifesta una gran admiració pel Nil i per les piràmides, les quals concep com un clam de protesta contra el desert. Eliseu Carbonell emmarca aquesta concepció dins una visió general de l'escriptor, que entén la cultura "com a correcció de la naturalesa" i afegeix que "davant dels fenòmens naturals destructors, Pla hi oposa la cultura i l'escriptura com a ordre enfront del desgavell causat per la meteorologia".⁷¹ Tot i això, la brutícia, l'abandó, el desordre i la vulgaritat al voltant de les piràmides, el deceben molt:

A mesura que hom s'hi va acostant, la situació es torna molt decebedora per la brutícia, l'abandó i el desordre que hi ha en els espais immediats. S'hi arriba després d'haver caminat una bona estona per un sorral ple de deposicions dels camells que els turistes utilitzen per a fer-se retratar muntats sobre els seus geps. I llavors hom és atacat per un núvol de cicerones ignorants i lladres, de fotògrafs insuportables, de proveïdors de camells i dromedaris, d'intèrprets, de xerraires, d'egiptòlegs barrets de rialles (18, 410-411)

Les piràmides d'Egipte són les úniques obres d'art que jo he vist que han creat al seu voltant una explosió de vulgaritat (18, 411)

En el llibre *Les beceroles del Mediterrani* tornarà a parlar sobre la seva visita a les piràmides egípcies i la mala impressió que li va fer el seu entorn:

Quan anàrem a veure-les, vaig demanar als meus amics de marxar-ne de seguida, per l'enorme fetor que feien les cagarades dels camells que hi havia per aquells voltants. No es podia resistir. En marxàrem ràpidament. (37, 608)

⁷⁰ Joan FUSTER, "Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla", dins J.PLA, *El quadern gris. Obra completa*, 1, Barcelona, Destino, 1983 [1966], p. 75.

⁷¹ Eliseu CARBONELL, *Josep Pla: El temps, la gent i el paisatge. Una etnografia de l'Empordà franquejant la literatura*, Barcelona, Edicions de 1984, 2006, p. 104.

3.2 “Per a tenir una idea de l'Islam, no crec que hi hagi res més útil que la lectura de l'Alcorà”

El llibre conté dos capítols en què Pla escriu el que opina sobre la lectura que va fent de l'Alcorà dalt del vaixell en el viatge de retorn. Curiosament, aquesta informació no l'hem trobada entre els extensos reportatges que s'inclouen a la revista *Destino* sota el nom de “Cartas del Oriente Medio”, sinó dins de la secció “Calendario sin fechas”, de caire més personal, menys dependent de les exigències del reportatge periodístic, cosa que facilita el conjunt de la reelaboració literària que duia a terme amb l'*Obra completa* en català.

Pla feia servir una traducció francesa de l'Alcorà, però no sembla que l'hagués llegit tot sencer. En un altre moment reconeix, tot referint-se a l'Antic Testament de la Bíblia i la Torà, no haver-los llegits exhaustivament:

Són llibres que he llegit per sobre, i alguns trossos unes quantes vegades, però conèixer amb deteniment aquestes històries exigeix un munt de temps i una atenció que no he tingut mai —sempre que l'hagués poguda tenir. (37, 593)

Ara bé, això tampoc no té especial interès en un escriptor que és capaç d'elaborar una prosa molt eficaç a partir de fonts incompletes. Com diu Xavier Febrés:

El Josep Pla viatger havia adquirit a força de pràctica una fluidesa de descripció dels paisatges naturals, urbans o humans que li permetia escriure els articles amb facilitat, de vegades amb massa facilitat. Tot i això seria excessiu afirmar que els podia escriure o els escrivia només ‘amb un cop d'ull des d'un vaixell’, encara que la meticulositat literària de l'autor fos proverbialment relativa en aspectes determinats, lligats a l'intens rendiment laboral.⁷²

Per a Pla, “per a tenir una idea de l'Islam, no crec que hi hagi res més útil que la lectura de l'Alcorà” (18, 381). Per això, el compara a la Bíblia i considera que el llibre sagrat de l'Islam esdevé la millor guia de viatge de què es pot disposar en aquests països:

La Bíblia és un llibre que cal llegir sempre; però, si algun dia van a Israel, no dubtin ni un moment: se l'emportin com a guia, i sobretot com a guia pràctica. El mateix diria de l'Alcorà: si mai visiten algun país mahometà, posin l'Alcorà a la maleta: no se'n penediran. (18, 381)

En un dels seus darrers llibres, quan està parlant de Síria —dins d'un capítol dedicat a l'antiga Fenícia— Pla insistirà en això mateix i encara hi afegirà un altre llibre religiós, la Torà jueva, com a instrument de coneixement d'un territori: “Per a tenir-ne una idea, fins a un cert punt clara, s'hauria de conèixer bé l'Antic Testament de la Bíblia i la Torà israelita” (37, 593). Així mateix, vincula el llibre sagrat de l'Islam amb el paisatge dels llocs on es va escriure quan afirma que “el desert és inexplicable sense l'Alcorà” (18, 383).

⁷² X. FEBRÉS, *Josep Pla: biografia de l'homenot*, Barcelona, Destino, 1990, p. 161.

Pel que fa als valors literaris o formals de l'Alcorà, Pla n'efectua un exercici d'autèntica anàlisi crítica i, tot identificant-ne els elements poc encertats, en destaca la força lírica:

L'Alcorà és un llibre enorme, confús, caòtic, mal construït —sobre aquest punt l'opinió sembla general. Els capítols llargs, els han posats al davant; els curts, al darrera. Els títols dels capítols no responen al que contenen. S'hi parla sense ordre ni concert, a través de monòlegs formats pel que a cada moment la revelació considera més immediat. És un monòleg que salta de branca en branca. Però el llibre està poderosament escrit, no es pot deixar, té una força lírica d'una gran eficàcia (18, 392).

En qualsevol cas, sí que entra en matèria i en fa algunes citacions textuais. Els principals aspectes objecte d'atenció són els preceptes de la religió islàmica (sobre els quals té una visió molt personal), la poligàmia i la qüestió del vel.

Sens dubte, les fonts que utilitza influeixen decisivament en la seva visió sobre l'Islam. Pla no veu la religió musulmana tan negativament; en canvi, es mostra molt crític amb l'organització social i la política d'aquests països. Després de descriure els trets bàsics de l'Alcorà i de l'Islam, resumint els preceptes bàsics de la religió, ironitza amb les restriccions alimentàries i les privacions alcohòliques:

Aquests preceptes són molt plausibles i gairebé tots tenen una gran semblança amb els consells que donen els metges a les persones que tenen una propensió a fer una trombosi de les coronàries (...) Si, a la supressió del tabac i de l'alcohol, Mahoma hi hagués afegit la del cafè, hauria creat una bona part del règim utilitzat per prevenir l'infart. (18, 382)

Aquesta ironia es correspon molt bé amb l'esperit materialista, pràctic i antiromàntic que Pla acostuma a exhibir en la seva escriptura.

La poligàmia, no la considera pas com a cosa horrorosa o escandalosa, sinó senzillament una realitat difícil de mantenir, complicada, costosa i poc pràctica. La monogàmia, al contrari, resulta prou convenient.

El que ha fet que la poligàmia hagi estat, per a una grandíssima part de la població, lletra morta, tot i ser lletra de l'Alcorà, ha estat la pobresa. ¿Com és possible que un àrab pobre —i gairebé tots ho són— sigui polígam, o sigui que mantingui més d'una dona? (18, 388)

La poligàmia s'acaba perquè la naturalesa humana és limitada. Si és tan difícil de viure amb una sola dona, ¿qui podria resistir un quirigall semblant? (18, 389)

La monogàmia, en una parella de sexes encaixats, és positiva i alleugereix el pes de la vida (18, 390)

La mateixa idea de les dificultats pràctiques i econòmiques de la poligàmia, Pla ja l'havia expressada en un altre llibre seu, més o menys "oriental", *Les escales de Llevant*. En aquest cas, després de negar que hi hagi harems a Turquia —el llibre es basa en una visita a Istanbul feta l'any 1929—, afirma el següent:

A Turquia, en realitat, n'hi ha hagut sempre molt pocs, d'harems. Mantenir més d'una dona, per més bons sentiments que es tinguin, ha estat sempre una cosa molt cara a tot arreu. A Turquia ha estat més difícil que enlloc, perquè la indolència del turc el condemna a una mena de pobresa congènita. (13, 387-8)

Fins i tot, arriba a elogiar Mahoma pel fet d'introduir una concepció més moderna i moderada en la relació entre els sexes, basada en la justícia i la igualtat de tracte a totes les dones. Per això cita textualment el versicle 2 del capítol 4 de l'Alcorà,⁷³ dins el famós capítol titulat, precisament, "Les dones":

No és cert que Mahoma fomentés la poligàmia. Més aviat la restringí. (...) Els àrabs tenien habitualment, segons els escoliastes, deu o dotze dones. La restricció del Profeta és inqüestionable. (18, 382-3)

En aquestes observacions, sembla estar influït pels intel·lectuals de la *Nahda*, els quals justament perseguien una reinterpretació de l'Alcorà en consonància amb els nous temps.

Pel que fa a la qüestió del vel, a més d'explicar l'episodi històric de Huda Sharaawi i de fer referència a Kàssim Amin,⁷⁴ ho vincula amb la dignitat de la condició de la dona i l'accés a la igualtat de drets que els intel·lectuals egipcis esmentats lluitaven per aconseguir al món islàmic. Uns anys abans, Josep Carner també havia expressat que la qüestió del vel no era de caràcter religiós ni derivava d'un precepte establert pel llibre sagrat de l'Islam:

L'ús del vel no és pas d'institució religiosa. L'Alcorà, ultra no fer-hi cap referència, recomana als promesos que es vegin i se sentin les boques de prop, ço que resulta impossible amb el sistema actual, car el nuvi no té una idea precisa de la seva consort fins que ritualment li és permès de desembolicar-la. L'origen d'aquell costum no ve sinó d'un esnobisme ben oriental.⁷⁵

En un moment determinat, però, Pla deixa anar una frase, que ara, al segle XXI, podem considerar fora de to, però que probablement correspon a un plantejament "desmitificador" de les aproximacions tòpiques habituals que rebutjava frontalment.

Per a un passavolant, el vel té avantatges i inconvenients. L'ideal seria que les dones boniques no el portessin i que les altres es tapessin discretament (18, 391)

⁷³ Pla tradueix del francès literalment: "No us caseu més que amb dues, tres o quatre dones." (18, 383)

⁷⁴ Vg. l'apartat 2.4 més amunt.

⁷⁵ J. CARNER, *Del Pròxim Orient 1935-1936*, Proa, Barcelona, 1973, p. 19.

3.3 El tractament literari de la dona

L'objectiu que persegueixo en aquest apartat consisteix a analitzar el tractament literari de la dona en l'obra objecte d'estudi. Es tracta de veure com Pla parla de les dones al llarg del llibre i com la seva escriptura recorre a les dones per a caracteritzar un paisatge determinat. A més, analitzant el llibre sencer, és a dir, tant la part del viatge a l'Orient Mitjà com la part del viatge al Carib i Amèrica del Sud, hom pot comparar la mirada de l'autor sobre dos espais geogràfics tan diferents, que podríem considerar com a paisatgísticament antagònics: el desert pedregós de la península àrabica i les selves tropicals del Carib o Veneçuela.

Tot i que aquest treball se centra en el llibre que descriu les experiències d'aquest llarg viatge de l'escriptor, resulta oportú contrastar el tractament d'alguns dels aspectes amb l'obra més emblemàtica de Josep Pla, *El quadern gris*. Això no tan sols permet emmarcar el llibre analitzat dins l'obra de l'autor, sinó que també serveix per comprovar la diferent perspectiva de l'autor segons el moment de redacció del material inicial que acaba donant lloc a cada llibre dins l'*Obra completa*. D'una banda, *El quadern gris* té com a base un dietari de joventut, quan Josep Pla tenia vint-i-un anys; en canvi, *Un llarg viatge (1959-1960)* es basa en uns reportatges que va escriure sobre un viatge fet als seixanta-tres anys.

3.3.1 La dona com a part del paisatge

A *Un llarg viatge (1959-1969)* el tractament literari de la dona posa de manifest el contrast entre les dues grans parts del llibre: el viatge a l'Orient Mitjà, d'una banda, i el viatge al Carib i a part d'Amèrica del Sud, de l'altra. Les referències a la dona a la part oriental remetent gairebé sempre al conflicte existent —des d'una perspectiva occidental— sobre els seus drets bàsics o a aspectes específics de caràcter cultural o religiós, com ara, la poligàmia o el vel. Com a molt, a la part àrabica o oriental del viatge, hi ha alguna referència a dones, sovint anomenades odaliscs, que són fetes per somniar, però que no corresponen pas a individus reals, presents en el paisatge:

Aquest clima té, però, una certa insídia: aquests monsons, d'una finor de seda com les fibres d'una gran pell, produeixen una tal peresa, una necessitat d'ajure's al sol, de no fer res, de beure líquids freds, de somniar una o altra odaliscs, que mentre el mar va passant sembla que hom retorna —mentalment— a les deus de la vida. (18, 344-345)

En canvi, a mesura que es va acostant a la part americana del viatge, comencen a aparèixer dones reals situades en el paisatge, que presagien la intensa transformació dels espais que es produirà en moltes altres coses.

Encara al Mediterrani, a Ceuta, per exemple, els ambients portuaris són propicis a la presència d'una classe de dones, diguem-ne, de moral dubtosa. L'autor pinta un

quadre amb quatre figures descrites de manera sumària pel seu ofici, llevat de la noia, precisament. D'una banda, hi ha un capità de petrolier, un enllustrador de sabates i un cambrer amb la carta; de l'altra, una senyoreta mal tenyida. Sembla una mena de bodegó grotesc com els que podria pintar el Goya dels *caprichos*:

Trobo el capità de la baluerna al restaurant, amb un enllustrador en una sabata, una senyoreta de cabell ros pintat i ulls negres i parpellejants en un costat i el cambrer amb la carta, a l'altra banda (18, 428-429)

Trobant-se a Santa Cruz de Tenerife, un indret que ja anticipa els trets propis del Carib i Amèrica del Sud, “les senyoretetes del país” són descrites com un element que serveix per a caracteritzar un parc al costat de la “botànica tropical” i les “flors”:

El Parc és realment agradable, la terra i l'aigua del país han creat ràpidament una espessor de botànica tropical i de flors molt elogiables. És l'epicentre ciutadà de l'amor ben entès a l'aire lliure. Les senyoretetes del país són molt boniques i, quan estan enamorades, boniquíssimes. (18, 435)

El canvi en el tractament de la dona es referma un cop el petrolier arriba a les costes del nou món. A Amèrica, Pla situa els “personatges” femenins entre diversos elements del paisatge natural o ambiental, considerant-los gairebé com un element més, i en alguns moments, fa l'efecte que hi ha una fusió de la dona en el paisatge. Per això trobem les “dones” —o la seva olor— al mateix grau de valor dins d'una coordinació on hi ha “fruites” i “alcohols”:

Tot i que aquest mar ha entrat en la cultura no fa pas gaires segles, té un charme indiscutible, una barreja de brutalitats i de febleses, una olor de fruites, d'alcohols i de dones que no acaba de crear un ambient seriós, però que descrit per la literatura ha creat un mite eròtic prou important. (18, 454)

De manera semblant, les “negretes” també es fan visibles “entre *aguacates*, mangos, cocos i minúscules llimones” gairebé sense solució de continuïtat, com un ingredient vegetal més:

Sota aquests ombratges, els negres regategen la fruita amb la seva veu greu i empastada, com si parlessin amb la boca plena de sopa, i les negretes evolucionen, una mica petulants, entre els *aguacates* i els mangos, els cocos i les minúscules llimones d'una acidesa rabiosa. N'hi ha de boniques i algunes tenen pantorrilles d'una ponderació asseguradíssima. Però quanta coqueteria! (18, 468)

Per a jutjar o considerar la figura femenina, l'element clau no és tant la seva bellesa intrínseca, sinó l'adequació a un paisatge concret. Aquesta forma de *panismo*, la trobem en altres obres de l'escriptor: Pla ja l'havia expressat a *El quadern gris*, encara que atribuint-la a un amic seu molt present al dietari:

La idea de Coromina és que l'interès de les dones no està ni en la seva bellesa, ni en la seva manera de vestir o de parlar, ni en les qualitats del cos o de l'esperit que la seva presència pot suggerir, sinó que depèn, en definitiva, en cada moment, de l'adequació al paisatge sobre el qual la dona es mou... Hi ha dones de molts

paisatges, dones d'un sol paisatge i dones que no lliguen amb res. Quan es produeix l'adequació, la fascinació és immancable, certa, infal·lible. (*El quadern gris*, 26 de juny, p.138-139)

L'encaix de la dona amb l'escenari també apareix a *Un llarg viatge (1959-1960)* referit a les negres caribenyes. Les negres que veu en algunes poblacions del Carib s'adeqüen perfectament a l'ambient tropical propi d'aquests indrets. Hi escauen. Són al seu lloc:

Són persones que semblen trobar-se en un escenari permanent, però hi estan tan ben col·locades, responen d'una manera tan admirable a aquest ambient, la seva manera d'ésser hi és tan encaixada, que els seus moviments acaben semblant naturals. (18, 477)

Aquest fenomen d'adequació recíproca entre persona i paisatge és descrit per Eliseu Carbonell com un tret característic força general en l'escriptura de Pla:

Un determinat paisatge configura un determinat tipus de gent, gent que a la vegada crea i modifica constantment el paisatge. La relació entre paisatge i habitants és recíproca, s'estableix el que, en ecologia humana, es coneix com a relació simbiòtica: "El paisatge adequava a la gent que hi vivia, com la gent, en certa manera, creava el paisatge". (3, 189)⁷⁶

En una línia semblant, Narcís Garolera també constata el caràcter general d'aquesta simbiosi entre l'element humà i el paisatge, cosa que allunya Pla de Goethe i l'acosta a Stendhal:

Pla humanitza el paisatge fins al punt que la descripció física de l'indret visitat només té sentit en relació amb la gent que l'habita. A diferència de Goethe, que, en el seu *Viatge a Itàlia* —"purament arqueològic", segons Pla—, valorava l'art per damunt de tot, fa notar que Stendhal "fou el primer que partí de la idea que a Itàlia hi ha italians".⁷⁷

A més, *El quadern gris* aprofundeix en la integració de la dona amb el paisatge i en ocasions fa ús de la figura femenina (o de les seves característiques) com a element expressiu per a construir comparacions i metàfores:

Quan els excursionistes arriben a la meta, prenen seient en amfiteatre davant del panorama que el lloc presenta. Hom desembolica el berenar, lentament. Es veu la mar, una gran extensió de mar entre les clarianes que fan les branques dels pins. Les senyoretetes ataquen el llonguet i les preses de xocolata d'una manera perfectament distingida: amb les puntes de les dents. El cel és d'un blau perdut, gairebé blanc, i el vent s'emporta, arrossegant-la sobre l'horitzó, una nuvolada groguenca. Les dents de les senyoretetes semblen dents de rateta. L'olor de la pinassa, humitejada pel llebeig, és intensa: aquesta olor arriba de vegades barrejada amb la de la flor morada de les argelagues, de les garrigues, dels fonolls marins. (*El quadern gris*, 19 d'agost, p. 192-3)

⁷⁶ Eliseu CARBONELL, *Josep Pla: El temps, la gent i el paisatge. Una etnografia de l'Empordà franquejant la literatura*, Barcelona, Edicions de 1984, 2006, p. 275.

⁷⁷ Narcís GAROLERA, *L'escriptura itinerant. Verdager, Pla i la literatura de viatges*, Lleida, Pagès editors, 1998, p. 161.

Les vinyes són l'element que dóna color al paisatge —una cançó canviant i diversa. Ara són d'un gris daurat elegantíssim. Solen ésser posades sobre les ondulacions, ben deixades com el pit d'una adolescent d'aquest país. A cada vinya hi ha un pou per a fer el sulfat i una barraqueta. Aquesta escampadissa d'elements urbans en la terra humanitza el paisatge i el fa ésser de molta companyia. Tot és petit, ordenat, endreçat, amable —fins al punt que de vegades us vénen ganes de donar la raó a les senyores quan parlen d'una *monada*, encara que no sigui ben bé això exactament. (*El quadern gris*, 18 de setembre, p. 278)

Amb el bot, el drap hissat, navego per aquestes cales i poblets incrustats en la grandiositat geològica de la costa. A tot arreu tinc un amic que està sempre disposat a menjar un cent de caragols o un peix guisat o un conill de bosc, i amb aquests amics tan savis no hi ha manera de renyir. El vi de les vinyes que donen al mar és bo i té un aspret que cueja i us mossega la llengua. I de vegades, per començar, mengeu un rovelló o un pinetell a la brasa, i és com si us mengéssiu una orella de senyoreta impregnada de pinassa. (*El quadern gris*, 9 de novembre, p. 330)

Maurice Barrés m'entusiasma. És un estilista extraordinari, elegantíssim. La doctrina nacional-materialista que professa em sembla molt lligada amb la realitat, plausible. És un retratista d'escorç incisiu. A «Le Jardin de Bérénice» hi ha paràgrafs literalment perfumats de violeta i d'olor de roba interior de dona, una mica desfeta, agradable al tacte, fina. (*El quadern gris*, 1r de desembre, p. 357)

Diumenge a la tarda —amb el seu pes de gravitació sentimental. La petita població deserta em cau a sobre. Sento com si em trobés dins d'una clova buida, tocada per un aire somort. Dia deliciós per a aplicar els llavis a la pell rosada d'una dona. Horrible per a passar pels carrers amb les mans a la butxaca. (*El quadern gris*, 13 d'abril. Diumenge de Rams, p. 532)

3.3.2 La condició de la dona a l'Orient Mitjà

En parlar de la poligàmia i la qüestió del vel com a aspectes rellevants en el món islàmic, Pla ja fa referència a la condició de la dona. En algun moment pot semblar que arribi a fer una certa defensa dels drets de la dona, tot i que els seus comentaris són més una manera d'expressar una denúncia contra els homes àrabs i, en general, contra el sistema social i polític d'aquests països, que ell troba detestable:

Al pas que va tot aquest panorama, ¿com viurà aquesta gent d'aquí a deu anys? Viurà materialment millor —cosa decisiva—, però hi viurà si la gent vol. Els homes hauran de posar-se a treballar —hauran de deixar de viure de les dones. En aquest món àrab, hi ha molts homes que en dos mil anys no han aixecat una palla de terra. Són els feudals d'aquí, i no els d'Europa, els que realment han fet el feudal. (18, 377-8)

En aquests països, el servei femení indígena és intromable. Les dones àrabs són per als àrabs. És una civilització que no dóna gens d'importància a les dones i que sense elles no existiria. No és imaginable més que el servei masculí. (18, 378)

3.3.3 La perspectiva d'un home en “edat canònica”

Pla emprèn aquest llarg viatge marítim amb una edat relativament avançada, i que condiona la seva mirada sobre el món. Però no tan sols n'és plenament conscient,

sinó que, a més, molt sovint en deixa testimoni tant en els articles del setmanari —en aquest cas, resultava especialment apropiada la secció “Calendario sin fechas”, que es prestava a l'adopció d'un to personal— com en els capítols del llibre corresponents.

Així, en el camí en direcció oest des del Golf Pèrsic, fa una breu recapitulació sobre les moltes aigües i terres vistes. Aquesta recapitulació acaba desembocant en una melancòlica reflexió sobre la tristor de la vellesa i, en definitiva, el caràcter inexorable del pas del temps.

Ja fa molts de dies que em trobo en aquest petrolier magnífic i potent. Quan arribarem a Ceuta, haurem navegat gairebé onze mil milles marítimes. Hem pogut veure moltes aigües i moltes terres, algunes de les quals ja serà difícil (per a mi) que es tornin a trobar en el camí que falta. Quan el temps s'escurça, tot agafa un punt de tristesa. El que s'hauria pogut fer ja no es podrà fer. (18, 413)

Un cop a Ceuta qualifica la seva edat de “canònica”, després d'explicar que es troba molt malament en aquesta població, on s'avorreix, hi passa fred, a l'hotel no li fan cas quan demana flassades, etc. Per això conclou: “El sud és horrible, insuportable, fred, àrid”. No obstant això, és precisament la seva edat el que li impedeix perdre els nervis, i li fa veure les coses amb cert distanciament:

Al restaurant, el color vermell dels trossos de *pimientos morrones* posats sobre els aliments m'hauria exasperat si no hagués estat en una edat canònica, absolutament declarada. Quin estómac més ben folrat es necessita per a viure a Espanya! (18, 429)⁷⁸

Quan està travessant l'Atlàntic també es refereix a la seva edat, ja que el fa més sensible al mareig causat pel gran onatge amb què es troba el vaixell enmig de l'oceà.

Ara, i sobretot a la meua edat (63 anys), tot el que fa referència a una o altra inestabilitat és un mal afer. (18, 447)

Ja a Amèrica lamenta no poder visitar el *Machu Picchu* i altres indrets del Perú atès que l'altura d'aquells llocs no ho fa aconsellable per a la seva salut d'home envellit.

Ara, jo tinc el cor una mica malmenat i els metges em suggeriren de no pujar a altures excessives. El Cuzco és a 3.416 metres sobre el nivell del mar i Machu Picchu a una alçada semblant, potser una mica més alt. (18, 524)

L'escriptor tornarà a recordar que no va poder accedir a aquests indrets elevats de Perú quan l'any 1960 tampoc no podrà visitar Bolívia, per les mateixes raons:

Aun en la hipótesis que las autoridades bolivianas hubieran considerado que mi pasaporte era digno de ser visado, cosa que no está nada clara, es el caso que frente a este país me encontré con la inferioridad que poseo frente a los espacios vitales demasiado altos. Para que un extranjero pueda resistir con la natural normalidad las alturas extremadas de la plataforma boliviana necesita tener el corazón juvenil y bien

⁷⁸ Vg. altres crítiques a la cuina espanyola a l'apartat 2.3.

organizado, y esto es precisamente lo que yo no puedo presentar. Los médicos, que, como dije, me desaconsejaron dirigirme al Cuzco y Macchu Picchu, me sugirieron no subir a La Paz. Así, y bien a pesar, tuve que mantenerme en las tierras bajas.⁷⁹

Tot amb tot, en el cas de Bolívia, aquest fet no va impedir que publicqués igualment un article sobre aquest país, amb informació que no procedeix de la seva observació directa, però que “ha sido elaborada con elementos de primera calidad”, com es veu obligat a advertir al començament.

Lògicament, un home vell concep d'una manera diferent l'aproximació a les dones i és fàcil resseguir-ne alguns casos en l'obra estudiada. En arribar a Ceuta, per exemple, observa amb displicència els desigs sexuals dels membres de la tripulació del seu petroler. La seva observació és pròpia d'una persona allunyada dels impulsos dels joves tripulants:

Els tripulants somnien odalises —com els notaris, segons Flaubert— i s'han dispersat, a la seva recerca, per Ceuta. Que Déu els faci bons! (18, 426)⁸⁰

La manca de dones al vaixell és descrita de forma molt trista, i Pla prefereix destacar-ne més la sordidesa de la vida d'homes sols per sobre de l'enyorament de les dones:

El sopar de fi d'any. Gran cordialitat exterior —una mica trista, però, per la llunyania de les famílies respectives i, en definitiva, per la falta de dones. Els sopars d'homes sols són sinistres. (18, 319)

En canvi, *El quadern gris* era ple d'instants en què l'autor expressava de forma directa els seus anhels sexuals:

M'he mirat sovint aquest paisatge amb Joan B. Coromina —que el troba, com jo, intensament suggeridor. Hom hi imagina una casa confortable i solitària i la companyia d'una senyoreta de sensibilitat mòrbida i vegetal però esvelta i molt ben vestida —amb la màxima simplicitat—: sabates fortes, mitges fines, un fulard rogenc al coll, els cabells en llibertat, perfumats pel vent, i una predisposició innata a despullar-se en el moment propici. I bon tabac, llibres, etc. (*El quadern gris*, 26 de juny, p.138)

De la platja estant, es veu passar, ja ben fosc, la cercavila. [...] Els erudits diuen que la cercavila podria ésser una reminiscència de les antigues festes bàquiques. Si fos així, s'haurien aigualit molt. Les d'avui estan alimentades amb gasoses i orxates —com a màxim amb algun vermut amb olives. De tota manera, aquesta farandola sembla inventada perquè les persones tímides s'abraonin sobre una o altra senyoreta naturalment predisposada. (*El quadern gris*, 6 d'agost, p. 177)

El que entristeix la joventut és la sensualitat. Això és un afer horrible. De vegades penso en la quantitat tan impressionant d'hores perdudes, aquests últims anys, pensant en la fornicació amb senyorettes vagues, generalment inconcretes. Però potser sobre aquest punt hi ha una reflexió a fer: potser encara ho haurien estat més

⁷⁹ J. PLA, “Bolívia: Una situación revolucionaria”, *Destino*, 1218, 10 de desembre de 1960, p. 13.

⁸⁰ La referència a Flaubert remet a *Madame Bovary*, obra que compta amb un notari com a personatge destacat i esmenta els quadres "L'odalisca al bany" i "La dona pàl·lida de Barcelona", que retraten dones que presenten similitud física amb Emma Bovary; Flaubert també va escriure la novel·la històrica *Salambó*, que es caracteritza pel seu exotisme.

si les hagués passades fornicant amb senyoretetes concretes i tangibles. La sensualitat, en la joventut, és un afer inhumà, insoluble, d'un aspecte indescriptiblement grotesc. (*El quadern gris*, 10 d'octubre, p. 295)

Com més flux físicament em sentia, més viva era la imatge eròtica que envaiïa la meua imaginació. Sobre el meu camp visual apareixien dones, figures femenines que semblaven sol·licitar que m'hi acostés. I m'hi acostava, és clar. Eren pures il·lusions del meu esperit. Les formes femenines eren sovint taques de llum, ombres incertes, algun passavolant ressagat, que transitava en la llunyania. A la Rambla, solia prendre un vas de llet. Després sentia una buidor a l'estómac —com si tingués un pes. Els tramvies de matinada eren rars i no tenia paciència per a esperar-los. Continuava a peu. (*El quadern gris*, 29 d'abril, p. 555)

Per això m'agradaria, personalment, de tenir diners; per poder passar davant d'un restaurant, d'una senyora o d'un aparador, amb una completa i profunda indiferència. (*El quadern gris*, 20 de juny, p. 604)

També a *El quadern gris*, Pla manifesta de manera explícita la contradicció de la concepció del món entre generacions, i no tan sols s'adscriu a si mateix a la generació dels joves, sinó que expressa la seva oposició cap a l'immobilisme o el conservadorisme de la gent gran:

Els vells —la generació anterior— defensen el que és. Els joves —la generació actual— defensen el que hauria d'ésser. El meu pare troba que el món no pot ésser diferent del que és. A mi em sembla que podria ésser diferent. Els joves troben que els vells tendeixen massa a la comoditat i a la hipocresia. Els vells consideren que els joves són insensats, tabalots i imprudents. Jo sospito que, en determinats països, el criteri dels joves té una sortida més fàcil que en altres, més anquilosats, cristal·litzats i d'una estructura més fibrosa. El nostre és un país d'aquests. El llenguatge popular està saturat de locucions de vell. “Així ho hem trobat, així ho deixarem”; “A cada bugada, perdem un llençol...”, etc. Aquestes expressions, tan reiterades, em treuen de polleuera. (*El quadern gris*, 6 de setembre, p. 237)

3.3.4 La unitat del món “no-occidental”

A tall de conclusió sobre aquesta part, cal observar que el llibre manté una gran unitat temàtica a l'hora de descriure els diversos llocs on fa estada l'escriptor: Golf Pèrsic, Canàries o el Carib. Aquesta unitat deriva directament del seu caràcter de món “no-occidental”. Lògicament, el terme *occidental* no és una designació estrictament geogràfica, sinó conceptual, que identifica Occident amb Europa, Estats Units, Canadà, Austràlia i poca cosa més. Pla és un escriptor occidental i occidentalista. Situat davant de paisatges i indrets que no responen a aquests paràmetres, totes les coses s'arriben a assemblar. Al principi de la seva arribada al Carib, troba similituds entre el paisatge de la costa de Venezuela i les costes del Pèrsic, almenys vist des del mar: “em sorprengué el paisatge que se'm presentava a la vista, molt semblant al del Golf Pèrsic, a Mena-el-Ahmedi” (18, 455-6). I especula sobre si això té veure amb el fet que a tots dos llocs hi hagi petroli i una misèria semblant:

¿Potser és que el petroli —em pregunto— es dóna en geografies similars del lacustre més monòton? Contemplant el poblat de Las Piedras —una aglomeració de barraques—, afumat per una llum engegadora i una calor espessa i angoixant, no em

vaig poder desprendre dels records d'un poblat àrab infecte del Pèrsic. (18, 456)

També és curiós que directament qualifiqui de "fantasia oriental" la bijuteria i altres ornaments per a dones que venen les botigues de Curaçao:

Al cabell, a les orelles, als braços i als dits, hi porten una gran quantitat d'objectes ornamentals, bagatelles de llauna complicades, grans i rutilants, imitacions d'or o plata. A Willemstad hi ha una gran quantitat de botigues plenes del que se sol anomenar la fantasia oriental, [...] (18, 476)

Sigui com sigui, el tractament de la dona en les dues grans meitats de l'obra és clarament diferent. En la part del Golf Pèrsic i el món àrab, la dona és gairebé inexistent en el paisatge: fet i fet, hi apareix molt, però sempre vinculada a aspectes específics relacionats amb la tradició de l'Islam, com són la poligàmia i el vel. En canvi, a la part del Carib, la dona sí que es presenta en el paisatge com un element que en forma part, que serveix per prendre mesura de l'ambient del lloc i per descriure'l.

4. De *Destino* a l'*Obra completa*, anàlisi de la reelaboració dels textos

Convé identificar el grau d'intensitat de la revisió i modificació que Josep Pla efectua a partir dels originals en castellà publicats al setmanari *Destino*, i que constitueixen el gruix del llibre publicat dins l'*Obra completa*. La meua hipòtesi és que els canvis que hi du a terme no corresponen de cap manera a una improvisada traducció al català dels articles publicats en castellà. Amb caràcter general, responen a la intenció de l'autor de millorar el text i, en molta mesura, pretenen fer-lo més "literari", més perdurable i exigent. A més, l'autor l'actualitza en part i hi introdueix elements de crítica dels quals no podia deixar constància en el primer moment d'aparició dels articles l'any 1959.

D'acord amb el que he assenyalat a l'apartat metodològic, analitzaré les principals variacions, tant des del punt de vista formal i estilístic, com pel que fa al contingut, ja es tracti de canvis i d'addicions que afegeixen nova informació, o bé de supressions d'alguns textos publicats inicialment a la revista.

Assumeixo que ocasionalment algunes de les divergències entre el text castellà i el català poden derivar de les diferències entre ambdues llengües. Per això, centro l'interès en aspectes de gruix. Per exemple, només consideraré com a significatius determinats canvis d'adjectius quan, havent-hi formes anàlogues que podrien fer la mateixa funció en castellà i en català, l'autor opta per una solució alternativa que s'allunya del text inicial, és a dir, descarta una traducció literal plausible.

És molt interessant comparar els textos en castellà de *Destino* i els textos corresponents en català de l'*Obra completa*. L'original no era redactat en català sinó en castellà, amb el compromís de lliurar els textos a la publicació setmanal amb certa celeritat. A l'hora d'aplegar l'*Obra completa*, Pla en va treballar la versió catalana. En qualsevol cas, la comparació dels dos textos resultants revela la voluntat d'edificació d'una obra literària amb característiques pròpies i independents, amb una intenció de més abast que el to merament informatiu de la majoria de textos periodístics.

Des de la primera contribució publicada a *Destino*, que porta al títol la designació franquista de "El Ferrol del Caudillo", terme que a l'*Obra completa* se simplifica en El Ferrol, les distàncies entre els articles del setmanari i la publicació en volum són molt rellevants. En unes ocasions, aquestes diferències afecten el contingut; en altres, són més aviat formals o relacionades amb les idiosincràsies de cada llengua. En qualsevol cas, resseguir les diferències entre les versions d'aquests textos constitueix un exercici molt interessant per a caracteritzar l'escriptura de Josep Pla.

En definitiva, convé verificar si Pla utilitza els escrits periodístics —redactats inicialment en la llengua que sigui— com una mena de primera fase en la construcció de textos de més ambició literària que prenen cos en els més de quaranta volums de la seva *Obra completa*. Això no vol dir que els de la primera versió en castellà al

setmanari *Destino* no siguin complets i que, com a textos ja publicats, no els puguem identificar com a part del conjunt de la prosa de l'autor. Al capdavall, segons Narcís Garolera, no hi ha una solució de continuïtat entre els reportatges i l'obra literària de Josep Pla, cosa que es posa igualment de manifest en els seus llibres de viatges:

[...] la indistinció entre periodisme i literatura singularitza també els escrits de viatge planians, a mig camí entre el reportatge i la narració, i concebuts des de formes molt diverses: el dietari, més o menys autobiogràfic; el relat de ficció; la presentació epistolar... La permanent reelaboració dels materials —notes, articles, llibres— és un altre aspecte que caracteritza la literatura viatgera de l'escriptor empordanès.⁸¹

Xavier Febrés assegura que la reelaboració literària que feia l'escriptor dels reportatges de viatges en aquesta etapa de maduresa no era tan profunda com ho havia estat en etapes anteriors, com si el Pla madur hagués rebaixat la seva ambició creativa:

Els abundants viatges a l'estranger del Pla d'aquesta segona època estaven més lligats que abans a una concreta i immediata producció periodística d'articles, no sempre amb el grau d'elaboració literària d'altres temps. Quan els transvasava als llibres, la reelaboració literària no sempre resultava determinant.⁸²

En aquest punt del treball, la meua anàlisi pretén comprovar l'efectivitat de l'afirmació de Febrés o rebatre-la, almenys pel que fa al llibre objecte d'estudi. I, encara, a banda d'identificar el gruix del procés d'elaboració efectuat, ha de permetre conèixer millor el procés d'escriptura de Pla, per caracteritzar i valorar millor la seva obra. Sigui com sigui, el camí d'aquesta recerca té l'avantatge de tractar sobre un autor que, en paraules de Joan Fuster, "ha escrit i publicat molts articles d'un interès literari excepcional, i, fins i tot en els que semblen més de tràmit, sempre hi ha una cosa o altra que importa retenir".⁸³

La classificació que presento a continuació és emblemàtica i no recull exhaustivament totes les variacions que hi ha entre totes dues versions, sinó que se centra en els aspectes més importants. I força sovint cal seleccionar el fenomen perquè, en un mateix fragment, n'apareixen diversos alhora.

4.1 Addicions

Les addicions al text publicat a *Destino* són abundants i molt rellevants. N'hi ha de molt diversa mena. Des de les que persegueixen un efecte estètic determinat fins a les que aporten un contingut que genera un canvi de significat, com ara les que formulen una crítica a la dictadura franquista, impossible de fer en un setmanari d'àmplia difusió en plena dictadura, l'any 1959. En canvi, aquesta crítica era possible

⁸¹ N. GAROLERA, *L'escriptura itinerant. Verdaguer, Pla i la literatura de viatges*, Lleida, Pagès editors, 1998, p. 155.

⁸² X. FEBRÉS, *Josep Pla: biografia de l'homenot*, Barcelona, Destino, 1990, p. 161.

⁸³ J. FUSTER, "Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla", dins J. PLA, *El quadern gris. Obra completa*, vol. 1, Barcelona, Destino, 1983 [1966], p. 73.

—encara que no fos directa— en un llibre en català que agrupa unes obres completes, per la qual cosa ja es donaven per conegudes o per “censurades”.

4.1.1 Estilístiques

Són nombroses les addicions de caràcter formal, que anomeno estilístiques, atès que no modifiquen substancialment el significat del fragment de text en què apareixen, sinó que persegueixen un efecte literari. En alguns casos, per produir un impacte especial, les addicions se situen a l'acabament d'un paràgraf. Es manifesten sovint amb l'addició de més adjectius per descriure el paisatge que l'autor va veient des de dalt del petroler: el mar, el cel, la pluja, unes illes, la costa, etc. També hi podem trobar alguna frase generalitzadora que serveix per reblar el clau sobre la idea expressada.

El mar, que tant havia mirat i descrit l'escriptor, és objecte d'una adjectivació acurada que inclou nous trets descriptius i elements retòrics com la personificació del mar. El resultat final dona lloc a un text molt més aconseguit i posa de manifest un evident increment del lirisme:

A la luz cenicienta del día el mar tiene un color plomizo turbio. (1119, p. 5-6)	A la llum opaca i fosca del dia, el mar es mantingué tèrbol, d'una composició agitada i enfollida. (18, 312)
Al atardecer el viento cae, el cielo se ensombrece y cae una ligera llovizna. El azul del mar se transmuta en un color ceniciento. (1119, p. 8)	Cap al tard el vent minva, el cel s'ombreja ràpidament, cau una gotellada lleugera. El blau del mar, ja en transmutació per la falta de llum, s'enfosqueix d'una forma hivernal i inhòspita. El Mediterrani sembla un mar viu, amb sensibilitat: de vegades sembla històric. (18, 319)

Sobre el lirisme de Pla en la descripció del mar, Martí Domínguez destaca que la commoció que l'escenari marítim li produeix té un caràcter especial, que el diferencia dels altres elements grandiosos de la naturalesa:

La mar és l'únic escenari salvatge que el commou profundament (“desfà els sentits en una deliquescents gravetat”) i que esperona el seu lirisme. Si les muntanyes colossals el molesten, si la selva li produeix esgarrifances, la mar infinita i inquietant el deixa embadalit.⁸⁴

Crida especialment l'atenció l'elevat nombre d'adjectius afegits a la versió catalana per descriure el cel (“fred”, “inútil”, “abstracte”, “indiferent”) que l'autor fa servir en el fragment següent:

⁸⁴ Martí DOMÍNGUEZ, “Josep Pla i la natura: les percepcions ecoliteràries de l'autor de Palafrugell”, *Mètode*, núm. 68, 2011, p. 50.

Y luego está la bóveda del cielo, enorme, vacío, de un azul blanco que fatiga la vista, de una obsesionante monotonía. (1120, p. 8)	I, després, hi ha la volta del cel, enorme, buida, d'un blau blanc obsessionadament monòton, fred com la porcellana, un cel inútil, abstracte, indiferent. (18, 325)
---	--

Després s'entreté a retratar la pluja que cau sobre el petrolier quan es troba al mar Roig. Per això, en la versió catalana, explica amb tot detall l'efecte de les gotes d'aigua que cauen sobre la superfície de l'embarcació i fan sortir fum:

Los nubarrones matinales dejaron caer unas gotas de lluvia, que para el paraje es algo insólito y rarísimo (1122, p. 6)	Les nuvolades matinals deixaren caure quatre gotes —cosa insòlita i rara en el paratge— que feien sobre les planxes unes bombolles calentes que en rompre's treien el fum de les bombolles de fogó. (18, 339)
---	---

El llibre de l'*Obra completa* inclou molts més trets descriptius de l'illa de Pantel·lèria que no pas el reportatge del setmanari. Des del punt de vista informatiu, no resultaria necessari que l'autor indiqués que era “plena de pedruscalls i pols”, però, fent-ho, prepara el terreny per augmentar el contrast amb la frase següent, on conclou que aquesta illa seria un indret que convida a viure-hi. Es tracta d'una addició amb intenció estrictament literària, tot i que el resultat no és preciosista ni arbitrari:

Yo creía que era una isla plana y pobre, como Malta. Es por el contrario, una isla montañosa cubierta de viñedos y de casas, y parece muy bien arreglada. (1119, 7)	La meva idea em portava a creure que era una illa plana i pobra, plena de pedruscalls i pols, com Malta. És tot el contrari: és una illa muntanyosa, literalment plena de vinyes, amb moltes cases, molt ben arreglada, que incita a quedar-s'hi. (18, 317)
---	---

Ara incorpora un parell de frases no pas perquè vulgui afegir cap dada, sinó amb una clara intenció de destacar la fugacitat de l'instant i la visió distant de les illes de Malta mentre el petrolier es va allunyant de la llum del far —el foc— de senyalització:

A las once y media aparece por estribor el pequeño fuego de la isla de Gozo, del grupo de Malta. (1119, p. 7)	Sobre mitjanit, apareix per estribord el petit foc de l'illa de Gozo, del grup de les illes de Malta. El veiem un moment. El foc expira en la vaguetat. (18, 318)
---	---

Insereix un adjectiu —“febrosenques”— que afegeix un to gairebé patològic en la descripció dels subjectes àrabs. Cal tenir en compte que els reportatges de *Destino* anaven il·lustrats amb fotografies, cosa que també pot explicar que l'autor sentís més vivament la necessitat d'augmentar els elements descriptius en un llibre que s'inclou en un volum exclusivament textual:

¡Qué frenética nerviosidad ponen en las conversaciones, qué miradas intensas, apasionadas, frenéticas, acompañan todo lo que dicen! (1121, p. 14)	En les seves converses, hi posen una frenètica curiositat, mirades intenses, apassionades, febrosenques. (18, 398)
---	--

Insereix una sentència de to aforístic (“L’amor i la dialèctica fan dormir”) que serveix per reblar la idea expressada en aquest paràgraf. D’aquesta manera, per mitjà de l’addició d’aquesta frase, l’autor persegueix un efecte caricaturesc amb el qual exagera l’abast de la vociferació excessiva —el cèlebre guirigall— que atribueix als àrabs:

Por la noche, al llegar a casa y quitarse la ropa deben sentir una gran sensación de fatiga y deben quedar dormidos como troncos y quizás sueñan que hacen una entrada triunfal en su país redimido y regenerado. (1121, p. 14)	A la nit, en arribar a casa i treure’s la roba, deuen sentir una gran fatiga i quedar adormits com socs. L’amor i la dialèctica fan dormir. Deuen somniar l’entrada triomfal en el seu país, redimit i regenerat. (18, 399)
---	---

En ocasions la comparació entre ambdues versions resulta compromesa. En el cas que presento a continuació, hi ha tants canvis que es fa difícil resseguir-los i adonar-se que som davant de trossos de text que vénen a explicar els mateixos esdeveniments. La versió castellana resulta una mica eixuta descriptivament i, en part, ofereix una informació gairebé propagandística sobre el confort i el servei dels vols de la companyia KLM. Per contra, el text en català és molt més ric en detalls i acolorit en la descripció, que no es limita a donar una informació neutra, sinó que incideix en el lamentable aspecte del passatge que acaba de travessar l’oceà dalt de l’avió que pren l’escriptor. També cal constatar que l’ús de lèxic en català resulta molt més personal i alhora més literari que en la versió castellana. Així, destaca la curiosa paraula “esfotrassat”, que no figura al diccionari normatiu, però sí al *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* de l’IEC, que el dona com a sinònim de “desarrapat” i, precisament, ofereix un exemple de Josep Pla, extret d’*El quadern gris*:

[...] la nostra presentació externa (els vestits, les sabates) devia tenir un aire esfotrassat i descompost, i deviem semblar disposats a cometre una qualsevol frenètica malifeta.⁸⁵

Per la seva banda, Coromines es limita a incloure el mot en la llista de derivats de “fotre”. El to col·loquial també apareix al qualificatiu “pepes de deu” que etziba a les passatgeres. Una “pepa”, segons el DIEC2, és una d’aquelles nines de drap o de cartró de factura molt senzilla amb la cara pintada de manera molt exagerada; per extensió, s’aplica a les dones molt (mal) pintades i també ve a ser sinònim de prostituta. Una “pepa de deu”, és a dir, una “pepa de deu rals” és l’esglaó inferior en aquesta categoria:

Así, en Maracaibo, tomé un avión de la K.L.M., o sea de la Compañía Real Holandesa de Navegación Aérea, que venía de Europa (de Amsterdam) y estaba conectado en Curaçao con otro aparato de la misma Compañía que, por las capitales de	Arribà l’aparell de la K.L.M. i m’hi vaig embarcar. L’aparell, que era gros, anava molt ple: molts holandesos. Venia d’Amsterdam i anava a San Francisco de Califòrnia per Curaçao, l’Amèrica Central, Mèxic i Califòrnia. Havia passat l’Atlàntic a
--	--

⁸⁵ J.PLA, *El quadern gris*, Barcelona, Destino, 2011, p. 674.

<p>tierra firme, se dirigía a San Francisco de California. Esta Compañía tiene un servicio estupendo y en sus aparatos se dan a los viajeros tantas cosas, que uno se pasa las horas volando, comiendo y bebiendo. (1202, p. 10)</p>	<p>la nit i el passatge semblava una mica esfotrassat i ullerós. Les senyores, atònites, tenien un aspecte de pepes de deu. Amb la calor, la masculinitat havia perdut la línia. L'aire era una mica covadet. (18, 465)</p>
--	---

4.1.2 Subjectives

Qualifico així aquelles addicions en què el text dóna més informació sobre el narrador o la seva perspectiva. Ben sovint es manifesta amb l'aparició d'un verb en primera persona del singular, amb què hom expressa una opinió, de manera que el resultat final esdevé més personal que el del setmanari.

En el cas següent, el text afegit centra l'atenció en la manca de coneixements de l'autor sobre la construcció d'embarcacions. D'aquesta manera, matisa l'asseveració sobre les característiques del petrolier en què s'embarca i alhora treu l'especificació del mes, certament sobrera:

<p>Buen barco, grande, moderno, prácticamente nuevo, puesto que fue entregado por los astilleros japoneses que lo construyeron a la compañía armadora en marzo del año pasado. (1119, p. 5)</p>	<p>Absolutament ignorant de l'enginyeria naval, el vaixell em semblà bo des del primer moment, gros, modern, pràcticament nou, perquè fou lliurat per les drassanes japoneses que el construïren a la companyia armadora, l'any passat. (18, 309)</p>
---	---

En un altre cas, dóna una informació més precisa sobre el record del Nadal passat a El Ferrol. En una carta al seu germà Pere, li explica els dies de pluja continuada viscuts a la ciutat gallega on va haver d'esperar la sortida del vaixell: "Resulta que havia de salpar el 16, però ha retrassat la marxa fins el 21 perquè el pinten al dic de la Bazan. I aquí em tens, al Ferrol, divagant i veient ploure sense parar".⁸⁶ En el llibre, a més de recordar-ho, posa èmfasi en les seves sensacions d'ensopiment:

<p>El repiqueteo de la lluvia sobre el exterior de las planchas de hierro me recuerda vagamente la Navidad y me da sueño (1119, p. 5,)</p>	<p>El repiqueteix (<i>sic</i>) de la pluja sobre les planxes de ferro del petrolier em fa pensar en el Nadal passat a l'hotel del Ferrol, sobre el qual ploqué, tot el dia, a bots i a barrals. Això m'ensopeix i em fa venir una son admirable. (18, 311)</p>
---	--

Insereix un paràgraf que descriu la baixada a terra, a Port Saïd. A la revista tan sols hi ha una frase que indica que visita aquesta població, i hi sopa. Al llibre, amb aquesta informació nova, expressa amb més força el seu sentiment de cansament i insisteix

⁸⁶ J.PLA, *Cartes a Pere*, a cura de Xavier Pla, Barcelona, Destino, 1996, p. 277.

en la idea del “guirigall àrab”:

Esto nos dió tiempo para visitar y cenar en la ciudad. (1120, p. 8)	Hem donat un tomb per Port Saïd, ciutat d'indubtable influència europea —els empleats del canal— però de to totalment moresc i oriental, sobretot en els suburbis. Tot plegat una mica pretensions però insignificant. Moltes tendes, algunes d'enormes: hi ha de tot, fins i tot, és clar, el contraban. Hem sopat a la terrassa del primer pis d'un vast restaurant esgavellat i desproveït de la més petita qualitat. Fatiga del cafarnaüm humà i del guirigall. (18, 323)
---	---

En la primera versió només indica que se'n va al llit, mentre que en el llibre incorpora no sols més detalls, sinó també un cert to de dramatisme explicant les seves dificultats per dormir a causa de la calor que es veu obligat a suportar:

Así, pues, me fui a la cama a esperar el día siguiente. (1120, p. 8)	Així, tota aquesta primera part, la vaig passar al llit de la cabina tractant de dormir en una temperatura de xafigor creixent. (18, 325)
--	---

La inserció de la forma verbal “sospito” fa canviar l'expressió, que esdevé una impressió personal de l'autor i abandona el to objectiu de la frase d'intenció generalitzadora escrita a la versió castellana. A més, aprofita per canviar els adjectius per substantius, un dels quals —“vestidures estripades”— té unes evidents reminiscències religioses:

Y como es natural, en casos semejantes las frases, los juicios, los conceptos, aspiran a tener una dimensión histórica, son grandilocuentes y torpedeantes. (1121, p. 14)	Sospito que les frases, els judicis, els conceptes, els agafen una dimensió històrica —i la història ha produït sempre la grandiloqüència i les vestidures estripades. (18, 399)
---	--

A banda de les addicions, aquest fragment presenta unes modificacions que fan molt diferent la redacció inicial respecte a la versió publicada al llibre. Amb l'ús de la primera persona singular i tots aquests canvis, s'hi introdueix la perspectiva personal del narrador. No es tracta d'una descripció neutra, sinó del relat de les seves percepcions obtingudes des del vaixell en un lloc i un moment determinats:

Cuando el barco pasa por las zonas menos desérticas es posible oír, desde el puente del barco, tanto de noche como de día, el ladrido de un perro, el cacareo de un gallo, la vociferación de los terrícolas. (1121, p. 14)	Primer, vaig sentir lladrar un gos. Després cantà un gall. (Els suburbis d'Ismaïlia, ja deixada la població i la sorpresa dels seus arbres per la popa.) Després, la vociferació dels terrícoles. (18, 397)
---	---

4.1.3 D'adaptació a un llibre de viatges

En ocasions, les addicions que apareixen a l'obra deriven de la seva naturalesa específica com a llibre o diari de viatge. Pla és molt conscient que no és el mateix el text o el reportatge per a un setmanari d'informació general que el llibre que es publica en un volum amb textos de viatges marítims, i menys encara si ha de formar part de l'*Obra completa* que ell vol llegar a la posteritat. Per això recupera i enforteix l'estructura de dietari, no sempre present als reportatges: restitueix dates i hores omeses, afegeix fragments amb informació sobre la sortida del vaixell dels ports, descriu l'evolució de la navegació, etc. Xavier Pla ha explicat aquest treball d'elaboració i autèntica "manipulació" que duia a terme l'escriptor empordanès, sobretot quan el material de base era de caràcter més o menys autobiogràfic:

[...] els dietaris de Josep Pla (tant els diaris íntims com els diaris de viatge), igual que la resta de la seva obra de *forma* autobiogràfica, no són res més que, per dir-ho així, arquitectures textuales que permetien a l'escriptor l'expansió i la construcció d'un Jo a través de l'escriptura.⁸⁷

Així doncs, a partir dels textos publicats al setmanari *Destino*, l'autor farà les modificacions oportunes que permetin identificar el resultat final com a dietari del viatge. D'aquesta manera, "Josep Pla adapta els seus escrits a les convencions externes o als límits habitualment imposats per aquestes formes d'escriptura".⁸⁸ No obstant això, cal tenir en compte que en la segona part d'*Un llarg viatge (1959-1960)*, un cop l'escriptor ha travessat l'Atlàntic, desapareix la menció de les dates concretes, de manera que es trenca la unitat com a dietari que havia mantingut durant la narració del trajecte en totes dues direccions pel Mediterrani, el mar Roig i el Golf Pèrsic. Sí que conservarà la separació en capítols encapçalats per epígrafs que indiquen els indrets de la geografia sud-americana.

Aquí hi ha un nou contingut —quantitativament molt rellevant— amb el relat sobre el desenvolupament del trajecte del viatge plenament apte per al format de dietari i, en canvi, no tant oportú per a un reportatge. L'autor també hi explica amb detall com es posa a llegir l'Alcorà, cosa que farà estirat en una gandula⁸⁹ cercant l'ombra per combatre la calor.

Hay que leer siempre la Biblia, pero, además, si van ustedes algún día a Israel no duden ustedes un momento: lleven consigo un ejemplar del libro como guía y, concretamente, como guía práctica. (1124, p. 8)	A les dotze de la nit salpàrem de Kuwait i, així, iniciarem el viatge de retorn, devers el Mediterrani. Viatge absolutament normal, només que, si a l'anada veiérem la costa de l'Aràbia deserta de ponent a llevant, ara la veurem de llevant a ponent. El "Baltimore Tanker", carregat, catxat, tingué més
--	--

⁸⁷ X. PLA, "Del quadern gris a *El quadern gris*. Aproximació al primer dietari de Josep Pla", Glòria Granell i Xavier Pla (eds.), *Josep Pla, memòria i escriptura. Actes del col·loqui de l'any Pla*, Girona, Universitat de Girona, 2001, p. 129.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ La consulta del manuscrit revela que Pla l'anomenava *chaise longue* (vg. les notes sobre el manuscrit a l'apèndix 1).

	estabilitat. Com que feia molta calor i disposava d'una gandula, vaig anar cercant els espais d'ombra exteriors i em vaig dedicar a mirar el mar i el coster i a llegir l'Alcorà. La Bíblia és un llibre que cal llegir sempre; però, si algun dia van a Israel, no dubtin ni un moment: se l'emportin com a guia, i sobretot com a guia pràctica. (18, 381)
--	--

4.1.4 D'aclariment

En general la majoria de les addicions de text tenen com a objectiu aclarir-ne el sentit i afegir informació o dades inicialment omeses: per exemple, sovint assenyalava topònims que —potser amb les presses o per la manca de recursos— no havia inclòs en el text del setmanari. En podem localitzar moltes, encara que siguin lleugeres variacions respecte a la primera versió.

Aquí, dona més detalls sobre la crida a sopar dalt del vaixell, per a la qual expressa que es fa sonar un gong:

A las seis es la hora de la cena. (1119, p. 5)	A les sis el gong toca l'hora de sopar a la taula del capità. (18, 311)
--	---

En descriure el pas davant de dues illes prop de Tunis, Pla introdueix precisió sobre la sopa i el suquet de peix que hipotèticament hi podria menjar. Curiosament, poques pàgines més endavant farà el contrari i eliminarà el detall dels peixos que menjaria en un altre indret:⁹⁰

Estas dos islas, que son montuosas, emergen gloriosamente del azul del mar e incitan a soñar en comer en ellas una buena sopa de pescado. (1119, p. 6)	Aquestes dues illes, que són montuoses i apareixen esplendorosament sobre el mar blau, inciten a pensar a menjar-hi una bona sopa de peix (de cap de nero) i un suquet de llobarro. (18, 317)
--	---

De vegades, l'escriptor, que devia disposar de més temps o potser de més materials de consulta en preparar l'edició del llibre, inclou la referència a topònims que no hi eren en la versió del setmanari:

Debemos estar a unas quince millas de la costa, porque por la parte de tierra no se ve nada: es el saco del golfo de Túnez. (1119, p. 6)	Passem a quinze milles de la costa, però no es veu res: és el sac de la golfada de Bizerta i Tunis. (18, 316)
Por estas aguas se produjo, en remotos tiempos, el trasiego de la cultura oriental y	En aquestes aigües es produí, en temps molt remots, el pas de la cultura nilòtica i oriental sobre Grècia —sobre Micenes. (18,

⁹⁰ Vg. més endavant la citació de (18, 320).

<p>nilòtica sobre Grecia. (1119, p. 8)</p> <p>Entre el paso de los Magos, que me dejaron petaca inglesa —excelente petaca— y el arbolito de Navidad del barco polaco, quedo sumido en un mar de reflexiones confusas e inextricables. (1122, p. 7)</p>	<p>320)</p> <p>Entre el pas dels Reis d'Orient, que em portaren una petaca anglesa —excel·lent petaca— a l'ull de bou de la cabina i aquest insòlit arbret de Nadal del mercant de Gidnia, quedo aturat en un mar de reflexions confuses i inextricables. (18, 340)⁹¹</p>
--	--

Potser perquè podria tenir algun escrúpol a escriure-ho i publicar-ho mentre anava dalt del vaixell, és en el llibre on incorpora una crítica sobre la manca d'aire condicionat del petrolier. I la calor que hi passa constitueix un element al qual es refereix en diverses ocasions:

<p>No hay el menor mal olor en parte alguna. Todo es limpio, aireado, con calefacción, ordenado. (1119, p. 7)</p>	<p>Res no hi fa pudor. Tot és net, airejat, ordenat. No té aire condicionat, cosa que és un error atès el seu pas per rutes tropicals, però té calefacció, cosa magnífica en les seves rutes septentrionals. (18, 317-318)</p>
---	--

En els casos següents, remarca el creixement de l'economia del petroli, especifica la singularitat de la il·luminació del port de Kuwait, informa sobre els guanys del xeic, matisa una generalització sobre el caràcter dels àrabs, qualifica les mirades dels grups de persones que envolten els amos de les botigues:

<p>El puerto de Mena-al-Ahmadi no tiene más que un defecto es insuficiente. A pesar de ser tan reciente, es insuficiente. (1126, p. 6)</p> <p>El puerto tiene una iluminación eléctrica radiante, deslumbradora, excelente. (1126, p. 6)</p> <p>La concesión general del país la tiene la Kuwait Oil C^a, formada, por mitad, por la British Petroleum C^a, de Londres, y la Gulf Oil Corp., de Pittsburgh, Estados Unidos. (1126, p. 6)</p> <p>Los árabes, cuando hablan, tienden a gritar, indefectiblemente. Así están hechos y organizados. (1121, p. 14)</p>	<p>El port no té més que un defecte: és insuficient. És recentíssim, però insuficient. El consum de productes de petroli va més de pressa que la imaginació humana. (18, 367)</p> <p>El port té una il·luminació elèctrica radiant, enlluernadora, cosa rara en l'enorme espai musulmà. (18, 367)</p> <p>La concessió general del país, la té la Kuwait Oil Co., formada per meitat per la British Petroleum Co., de Londres i la Gulf Oil Co., de Pittsburgh, Estats Units. La meitat dels guanys de la companyia són per a Sir Abdullah-al-Abah, xeic de Kuwait. (18, 368)</p> <p>La gent de l'arabisme tendeix a cridar — cosa que no vol pas dir que quan són dreçats no parlin d'una manera sibil·lina i diplomàtica. Parlo de la gent en el seu medi habitual. (18, 397)</p>
---	--

⁹¹ Gdynia, a la GEC.

En estas tiendas, en efecto, siempre hay un grupito de hombres, de edad generalmente, muy bien vestidos, que están en trance de tener una tertulia permanente. (1126, p. 7)	En aquestes botigues sempre hi ha, en efecte, un grup de persones, generalment d'una certa edat, que volten l'amo, ben vestits, que mantenen una tertúlia permanent. Es veu que l'admiren, li dirigeixen unes mirades de tendresa admiració —de tendresa envejosa, potser? (18, 373)
---	--

4.1.5 Basades en informació posterior

Pla incorpora continguts nous al llibre, com a resultat del coneixement adquirit en els dotze anys de diferència entre ambdues publicacions. El pas del temps també li permet aprofundir en la crítica política, més fàcil en el moment de la publicació del llibre en català que no pas en el setmanari l'any 1959.

Així, per exemple, trobem un canvi de sentit i una referència explícita a la situació política d'Algèria que no feia en l'article de la revista de 1959. Cal tenir en compte que el petrolier en què viatjava passa per davant d'Algèria en plena guerra d'independència de França (entre 1954 i 1962). Entre la publicació de l'article i el llibre, Alger havia esdevingut la capital d'un nou estat independent:

No es que el barco lleve un palo con perilla, como en los antiguos vapores de mi infancia —aquellas perillas donde las gaviotas se colocaban con gran elegancia—, sino un rectángulo de hierro que parece una horca muy ampliada, pero de alguna manera hay que hacerse entender si no se quieren utilizar los palabras inglesas de la actual arquitectura naval. (1119, 6)	No és pas que el pal tingui un pom a dalt de tot, com en els antics vaporets de la meua infància —aquells poms que semblaven fets expressos perquè les gavines s'hi possessin amb molta elegància—, sinó un rectangle de ferro que sembla una guillotina ampliada. (Ara, l'arquitectura naval és més complicada —vull dir que ho és d'una altra manera.) Sembla que la situació política d'Alger exigeix aquests reconeixements dels vaixells que s'acosten a les seves aigües. (18, 315-6)
---	---

En una altra ocasió, el nou contingut inclou una referència a Rússia i, tot i que manté el to d'indeterminació sobre el desenllaç final, adapta la descripció dels fets a la nova situació:

En los últimos meses, Nasser trató de levantar a la gente del país contra los ingleses. Se produjo una pequeña guerra que resolvió el asunto. La influencia de El Cairo no pasa de las 600 millas. Ahora la paz es completa. (1122, p. 8)	En la marxa actual de les coses, el coronel Nasser tractarà de revoltar tots aquests espais. El Caire —amb Rússia darrera— és un centre de subversió molt actiu. Ja veurem qui guanyarà la darrera aposta. Per ara, la pau és completa. (18, 344)
---	---

4.1.6 Substancials

Finalment, les addicions més significatives són les que no tan sols completen sinó que canvien de forma decisiva el significat de l'apartat corresponent. Per mitjà d'aquesta fórmula, Pla incorpora elements de crítica política dels països que visita (especialment, del líder egipci, el coronel Nasser, i dels xeics àrabs), i també del règim espanyol mateix, vigent tant en el moment de la publicació de la revista com en el del volum de l'*Obra completa*.

Ara insereix una frase curiosa en què qualifica Mahoma com a “molt nacionalista” per no haver estès també al cafè la prohibició que va aplicar a l'acte de menjar carn de porc i prendre vi. Correspon a un fragment on l'autor ironitza sobre aquesta mena de interdiccions, que resulten coincidents amb una dieta saludable:

¿Por qué no prohibió el café? Es posible que no lo hiciera porque en Arabia había cafetales. (1124, p. 8)	¿Per què no prohibí el cafè? Mahoma era molt nacionalista en el sentit modern de la paraula. Potser no ho va fer perquè, a Aràbia, l'hi cultivaven. (18, 382)
---	---

Sens dubte, el cas més rellevant que he trobat és l'al·lusió indirecta a la dictadura de Franco a què ja m'he referit més amunt. Cal recordar que els mateixos que van dur a terme l'aixecament militar contra la Segona República espanyola van emprar el terme “croada” per referir-se a la guerra de 1936-1939, invocant la defensa dels valors lligats al catolicisme amb què embolcallaven la seva rebel·lió. En correspondència, acabada la guerra, la jerarquia eclesiàstica va premiar el dictador facilitant-li l'accés a les esglésies amb totes les benediccions, com un heroi alliberador. Per a Pla, el règim de Franco s'enquadra, doncs, dins la consideració de “dictadura catòlica” i no hi ha cap dubte qui és un dels dictadors que “entren sota pal·li a les esglésies”.⁹²

La actuación política está amparada por la religión revelada —¡revelada!— y la función de defensor de la fe corresponde a la autoridad política. (1124, p. 8)	L'actuació política està emparada per la religió revelada —¡revelada!—, i la funció del defensor de la fe correspon a l'autoritat política. En les dictadures catòliques, tot tendeix a la croada, i els dictadors entren sota pal·li a les esglésies. (18, 385)
---	--

Tampoc no hi ha cap dubte que l'autor torna a qualificar el règim de Franco com a dictadura en el fragment que figura a continuació. Cal parar atenció al fet que l'expressió “ací com a Caracas” apareix allà on abans deia “lo mismo en Caracas, que en El Cairo, que en todas partes”. La inclusió del díctic “ací” deixa clara la voluntat de denunciar el caràcter dictatorial del règim polític espanyol i de situar-lo al mateix nivell que els governs d'Egipte o de Colòmbia. Així mateix, l'expressió “el totalitarisme

⁹² Precisament, el 14 de maig de 1960, Franco i la seva esposa van visitar Montserrat i van entrar a la basílica “sota pal·li” (vg. més amunt l'apartat 3.1.4).

d'aquests anys" recorre a un demostratiu per remetre als llargs anys de continuïtat del franquisme —trenta-dos anys comptats fins a 1971—, a part de comportar alhora el rebuig al creixement urbanístic desafortat que afavoria el règim:

Lo que quiero decir es que El Cairo, siguiendo la tendencia indefectible de las dictaduras, ha sido rodeada de una red de grandes avenidas anchas e interminables. Las dictaduras son edilicias y urbanísticas; lo han sido en todo tiempo y en todos los espacios donde se aglomera la gente, lo mismo en Caracas, que en El Cairo, que en todas partes. Todas las formas políticas tienen sus actividades y negocios paralelos y lo autoritario y los ladrillos son inseparables. (1129, p. 20)	El cert és que el Caire, seguint la tendència indefectible de les dictadures, ha estat voltada de llargues i amples avingudes. Aquesta classe de Governos són edilicis i urbanístics; ho han estat sempre i en tots els espais on s'aglomera la gent, ací com a Caracas. Totes les formes polítiques tenen les seves activitats i els seus negocis paral·lels, i el totalitarisme d'aquests anys va molt lligat amb el ciment armat. (18, 401)
---	--

Al llibre sobre Israel, que presenta una similitud estructural amb el que estic analitzant, les addicions fan la mateixa funció i també serveixen per incorporar crítica política. Per exemple, la versió castellana per a *Destino* no es refereix de manera expressa al nazisme. En canvi, la versió catalana per a l'*Obra completa* sí que ho fa explícit com a denúncia. L'ambigüitat de la redacció castellana, sens dubte, és deliberada i és conseqüència de la censura que dominava l'any 1957. Per al règim franquista, favorable al règim nazi i gairebé aliat d'Alemanya durant la segona guerra mundial —malgrat una teòrica neutralitat formal—, no devia resultar còmode que la revista fes referència al nazisme com a barbàrie. Tanmateix, Pla ho incorpora al volum de l'*Obra completa* publicat l'any 1969:

Israel es el resultado de un acosamiento multiseccular, exacerbado por una de las explosiones de barbarie mayores que vivieron los siglos, explosión ocurrida en nuestro tiempo. Esto hay que recordarlo, porque es la clave de bóveda de la situación presente. (1045, p. 3)	Israel és el resultat d'una dispersió multiseccular i enyoradissa, exacerbada per una de les explosions de barbàrie més grans —el nazisme alemany— que els segles hagin vist. Aquests fets s'han de recordar: formen la clau de volta de la situació present. (13, 605)
---	---

A més de molts altres canvis d'expressió, en què conserva la idea de l'apassionament i escalfament del clima polític propi de l'exili, Pla afegeix un esment al coronel Nasser que no era present en aquest article, si bé ja havia escrit molt sobre el líder egipci al setmanari:⁹³

Ahora bien, dado que el clima político del exilio suele caracterizarse por su elevada temperatura, puede afirmarse que en Egipto —que el guirigay de Egipto— está	L'exili crea, si és curt, elevades temperatures. Si és llarg, tot, de vegades, queda més frigoríficat. Per als egipcis, el coronel Nasser és irremplaçable; volen, però, desplaçar tots
---	---

⁹³ J.PLA, "Egipto: Gamal Abdul Nasser", *Destino*, núm. 1131, 11 d'abril de 1959, p. 13-17.

mantenido en gran parte por una mentalidad exilada. (1121, p. 14)	els governants dels altres països àrabs. És una posició molt estranya. (18, 398)
---	--

Així mateix, ara incorpora una minuciosa fotografia de la gent que veu a Kuwait:

La gent és generalment de pell fosca, de vegades negra, però no es veu cap negre autèntic. Són morenos fins a la negror, de nas generalment aguilenc, d'ulls intensos — de vegades apareix un home pàl·lid, d'una blancor trencada com el cafè amb llet. La negror de la pell i dels cabells fa ressaltar la blancor, de vegades magnífica, de les dents, com fa ressaltar, en els vells, la blancor dels cabells. Molts tenen les marques de la verola a la cara. Hi ha uns tipus alts, esvelts, de cos llançat, front magnífic, que fan un gran efecte —i encara en deuen fer més al desert. (18, 374)

I finalment, insereix una frase que fa més rotunda i general la idea que havia expressat respecte al món àrab:

Creure que el món va amb la raó, vull dir amb el materialisme positiu i estricte, és una ingenuïtat. El factor impel·lent del món ha estat sempre la il·lusió, la hipèrbole, la follia. (18, 400)

4.2 Supressions

Les supressions que du a terme Pla potser són menys freqüents que les addicions, però resulten també molt significatives. En alguns aspectes ressegueixen la mateixa formulació que les addicions. Per això, les categories de la classificació que proposo presenten força similituds. Entre les supressions, cal destacar l'eliminació del terme "Caudillo" en el topònim d'El Ferrol o la modificació de les referències a la ruta del viatge, que posteriorment fou canviada. En general, s'observa també que eliminar part de text serveix per obtenir més concisió.

4.2.1 Estilístiques

De manera semblant a les addicions de la tipologia equivalent, les supressions estilístiques tenen caràcter formal i no afecten gaire al significat del fragment on es produeixen. El que pretén l'autor és arribar a una expressió més depurada i senzilla.

Suprimint els adjectius presents a la versió en castellà, per exemple, s'aconsegueix que la versió catalana resulti d'expressió més contundent:

Aquí no hay cuerdas y los apoyos que uno encuentra son escasísimos. Esto es un barco auténtico y verdadero. (1119, p. 5)	En aquest tanc no hi ha cordes ni res per agafar-se. Això, en definitiva, és un vaixell. (18, 310)
--	--

En el volum català hi ha una voluntat de concisió superior a la de la versió castellana inicial, i aquest resultat s'ha aconseguit eliminant una part del text i optant per una

redacció més sintètica. En el cas següent, la descripció del moviment dels cendrers sobre les taules del petrolier exemplifica la diferència entre ambdues versions. A més, en la versió catalana desapareix una expressió castellana (“arte de birlibirloque”) de traducció problemàtica:

Los ceniceros se pasean por encima de las superficies lisas de las mesas como por arte de birlibirloque, sin que nadie les haya dado cuerda. (1119, p. 5)	Els cendrers sobre les superfícies lliures de les taules van i vénen sense parar. (18, 311)
---	---

Així mateix, l'aspiració a la vida lliure al mar i la definició de la riquesa es fa de manera molt més succinta i moderada en el text català:

Es, sin duda, por esto que hacer una vida libre en el mar, que, a mi modesto entender, es uno de los mayores ideales que se pueden tener, está sólo al alcance de personas que tienen fortunas fabulosas, muchísimo dinero. (1119, p. 8)	Fer una vida lliure en el mar, que al meu entendre és dels més grans ideals humans que es poden tenir, és només a l'abast de persones que tenen molts diners. (18, 320)
--	---

4.2.2 De detalls innecessaris

De manera correlativa a les addicions d'aclariment, de vegades l'autor decideix eliminar alguns aspectes o detalls concrets. Probablement, els jutjava com a innecessaris per al llibre, encara que l'opció final pot resultar arbitrària si atenem al fet que també hi incorpora addicions, de vegades molt similars als elements suprimits.

El llibre omet la referència concreta a les menges de l'àpat que podria haver fet, si no anés dalt d'un petrolier.⁹⁴

Ahora que estamos en las aguas de Creta, aunque lejos —uno piensa—, podríamos acercarnos a uno u otro puertecillo y comer unos salmonetes a la brasa con una vinagreta. (1119, p. 8)	Ara que ens trobem, encara que molt lluny, en paratges d'aquestes calanques del sud de Creta, ens hi podríem acostar i menjar-hi uns peixos. (18, 320)
--	--

I tampoc no especifica que l'escriptor és convidat al sopar de fi d'any:

Llegada la hora de la cena el capitán me invita a comer con los oficiales y el personal de máquinas. (1119, p. 8)	A l'hora de sopar, el capità s'asseu amb els oficials i el personal de les màquines. (18, 319)
---	--

⁹⁴ Cfr. amb la precisió de les menges que, en canvi, diu que faria a (18, 317).

4.2.3 D'adaptació a un llibre de viatges

Igualment com passa amb les addicions, es poden localitzar supressions derivades de la seva inadequació per a un llibre de viatges. En aquest àmbit, s'hi enquadren aquells fragments de text que remetien a l'activitat periodística de Pla per al setmanari *Destino* i la sèrie d'articles que hi anava publicant.

Aquí elimina un tros força extens en què justificava els nous reportatges que publicaria a la revista. Pla destacava que, en aquesta sèrie d'articles, pren la perspectiva de descripció "des del mar". La justificació resulta sobrera per a un llibre que s'engloba en un volum de l'*Obra completa* titulat, precisament "En mar":

<p>En los últimos años, en <i>Destino</i>, he publicado una infinidad de cartas de Europa y de otros países poniendo de manifiesto la prosperidad, el progreso, el magnífico avance del mundo occidental en los años de la presente posguerra. En los Estados Unidos se ha producido, en los dos últimos años, una sensible recesión que ya parece superada. En Europa la crisis ha sido ligerísima y ahora, con la implantación de Mercado Común, podría abrirse una etapa de prosperidad que superara todo lo que se ha vivido. Mis cartas fueron escritas, naturalmente, desde tierra adentro. Quiero aprovechar el magnífico espectáculo que en el día de hoy se ofrece ante mi vista para completar, desde el mar, el tono general de mi información en esta revista. ¡Cuántos barcos. Dios mío ¡Qué fabuloso movimiento de mercancías! ¡Qué vitalidad tienen las rutas marítimas en este momento! (p. 6, núm. 1119)</p>	<p>El nombre de vaixells és sensacional, el transport de mercaderies fabulós, les rutes marítimes tenen una vitalitat magnífica. (18, 312)</p>
---	--

En algun cas, en ometre la referència a un article anterior de la sèrie, aprofita també per suprimir la indicació expressa del lloc i canvia el temps verbal: de passat a futur, per configurar un text de to intemporal, més propi d'un llibre que no pas d'un article de setmanari.

<p>Habiendo nuestro petrolero llegado a Port-Said a primeras horas de la tarde —como ya dije en la carta anterior—, hubimos de esperar la salida del convoy nocturno, el de las once de la noche. (1120, p. 7-8)</p>	<p>Havent arribat a primeres hores de la tarda, haurem d'esperar el comboi de nit, per a passar el canal: a les onze de la nit. (18, 322)</p>
--	---

O bé opta per eliminar informació sobre detalls relatius a l'inici del viatge. Per exemple, suprimeix l'explicació de la procedència de l'exemplar de l'Alcorà que havia desat a la seva maleta, una antiga traducció francesa publicada per l'editorial Garnier

que encara es conserva a la Fundació Josep Pla de Palafrugell. A més, converteix l'acció de portar el text sagrat islàmic en una mena de consell general per als lectors que viatgen a aquells països.

En el momento de emprender esta ligera excursión por el mundo árabe decidí poner en mi maleta un ejemplar del Corán, traducido al francés, que compré en París hace muchos años. No me arrepiento de haberlo hecho. (1124, p. 8)	El mateix diria de l'Alcorà: si mai visiten algun país mahometà, posin l'Alcorà a la maleta: no se'n penedirán. (18, 381)
--	---

També desapareix un paràgraf sencer més aviat pensat per als lectors de la revista. En canvi, el llibre recupera una informació sobre el desenvolupament del trajecte del viatge, una visita a El Caire, a la qual dedicarà unes quantes pàgines al capítol següent. Tot plegat s'adequa millor a l'estructura que correspon a un "quadern de bitàcora":

Esta es una impresión de entrada. Esta impresión aparece con una fuerza tal, es tan visible y palpable que no hay manera de soslayarla. Por esto y en virtud de aquella pequeña sensibilidad periodística que uno ha alcanzado después de estar tantos años en el oficio, yo tampoco he podido soslayarla y así he escrito estas líneas para que sirvan de fondo —o de prólogo— a lo que voy a escribir en el curso de este viaje. He tratado de demostrar la existencia en este mundo árabe —y sobre todo en el país que lo dirige— de un factor permanente e irreductible que interviene en todas las situaciones concretas que van presentándose. Este factor no es una incógnita; la incógnita está en lo que este factor tiene de marginal. Es decir, este factor es real. No podrá ser, por tanto, en ningún momento olvidado. (1121, p. 14)	El vaixell fondeja a l'extrem del port exterior de Port Saïd ja a matí avançat. I, com que l'estada en aquest port serà d'unes hores més llarga del que inicialment suposàvem, el primer oficial em proposa d'anar a veure una mica El Caire. (18, 400)
--	---

En el fragment següent, l'autor no assenyala la precisió del nombre exacte de dies que fa que es troba al petrolier. De fet, havent sortit el 26 de desembre de 1958, els trenta-quatre dies que afirma que està navegant tan sols podrien haver transcorregut un cop el petrolier arribi a Ceuta el 30 de gener de 1959. El format de dietari que adopta el llibre obliga l'autor a esborrar el nombre exacte de dies, atès que la frase figura dins del capítol datat el 26 de gener de 1959, en el qual està explicant la navegació en direcció oest des de Port Saïd a Ceuta. D'altra banda, tot i que manté la indicació de les milles que ha navegat des que va sortir del moll d'El Ferrol —onze mil—, tan sols ho fa com a punt de referència. En la revista, dóna per descomptat que el viatge haurà superat aquesta xifra; en el llibre, en canvi, indica que, tan sols quan el vaixell arribi a Ceuta, cosa que encara no s'ha produït, s'hi acostarà sense superar la xifra esmentada:

He permanecido 34 días navegando en este magnífico y potente petrolero. Hemos realizado un viaje de más de 11.000 millas, por el Atlántico, el Mediterráneo, el mar Rojo, el Océano Indico, el Golfo Pérsico. (1133, p. 29)	Ja fa molts de dies que em trobo en aquest petrolier magnífic i potent. Quan arribarem a Ceuta, haurem navegat gairebé onze mil milles marítimes. (18, 413)
---	---

4.2.4 Basades en informació posterior

El transcurs de 12 anys des de la publicació dels articles al setmanari fins a l'edició del volum de l'*Obra completa* determina l'obsolescència o inadequació d'alguns fets. Prou sovint s'elimina el relat d'aquests fets, si realment no es van acabar realitzant o van acabar d'una altra manera.

Així, el nou text reflecteix el canvi d'itinerari que efectivament es va produir en el viatge sense la referència al trajecte fins als Estats Units del "Baltimore Tanker", que Pla finalment no va portar a terme. El llibre —segurament, per coherència de la narració— se centra en el trajecte que va efectuar l'escriptor, finalment:

[...] regresará por el mismo camino hasta Ceuta, donde, después de haberse repostado, seguirá camino hasta Filadelfia, Estados Unidos de América. (p. 5)	[...] empenirà el camí de retorn, per la mateixa ruta fins a Ceuta i les illes Canàries. A Santa Creu de Tenerife veurem com les coses es plantejaran. (18, 309)
--	--

En parlar del futur d'aquests països al cap de vint anys, el text del llibre conserva la mateixa referència als quatre lustres, però aquest mateix nombre d'anys es calculen a partir del moment de la seva publicació el 1971. La redacció pren en consideració l'evolució que aquests països ja havien experimentat fins aleshores, però continua essent pertinent demanar-se sobre la seva transformació ulterior dues dècades més tard. També la darrera frase canvia el temps verbal de futur a present i la decisió va acompanyada del díctic "avui". A més, en foragita un refrany castellà, sense intentar trobar-ne un d'equivalent:

No se tomó Zamora en una hora —dice el refrán castellano—. Lo que serán estos desiertos dentro de veinte años no puede decirse; que en ellos se vivirá mejor que en los cuatro últimos milenios me parece evidente. (1123, p. 11)	El que seran aquests països d'aquí a vint anys —sobretot els petits— ve anunciat pel que ja són avui. Que avui s'hi viu millor que en els últims mil·lenis és inqüestionable. (18, 365)
---	---

4.2.5 Substancials

Diverses supressions fan desaparèixer alguns fragments del text que va publicar el setmanari *Destino*, cosa que té una directa —i deliberada— repercussió sobre el contingut i el seu sentit dins de l'obra.

En el llibre desapareix la referència al “Caudillo”, que s'associava al topònim de la població gallega d'El Ferrol durant la dictadura. Val a dir que l'original en castellà lliurat per Pla a la revista tampoc no contenia aquesta especificació, la qual fou incorporada pels responsables d'edició del setmanari. Posteriorment, en preparar l'edició catalana, l'autor va tornar a la seva idea inicial:

Del Ferrol del Caudillo a Port-Said. Notas de viaje (núm. 1119, p.5)	26 de desembre. Sortida del Ferrol (18, 309)
--	--

Pla evita els termes “imperialismo”, “Rusia”, “socialismo soviético” i els substitueix pel mot “revolució”. Tanmateix, ironitza amb aquest darrer mot, quan afirma que necessàriament ha d'estar vinculat amb la política i no pas amb la digestió intestinal. Que puguem llegir la paraula “revolució” al volum de l'*Obra completa* afegeix un cert grau de compromís polític, atès que aquesta expressió de caràcter general podia resultar inconvenient o ser mal vista per la censura del règim franquista:

En las ciudades se oye hablar mucho de política. Se conoce que hablan de política, porque uno puede escuchar constantemente palabras como estas: imperialismo, Rusia, socialismo soviético... (1121, p. 14)	En les aglomeracions urbanes, se sent parlar molt de política. Ho dic perquè sento a cada moment la paraula <i>revolució</i> —que no crec que tingui res a veure amb la revolució intestinal. (18, 397)
---	---

Curiosament, sobre aquesta mateixa paraula, David Viñas constata el supòsit contrari, ja que Pla opta per eliminar-la en les publicacions posteriors a la primera de la guia de la Costa Brava. En aquest cas, el terme feia referència als esdeveniments històrics de l'any 1936, anteriors a la guerra civil espanyola:

Al text de 1941 apareix sovint la paraula “Revolución”, cal suposar que en referència a la revolució popular que es va produir arran de l'alçament militar i que va desembocar en l'esclat de la guerra civil espanyola. En edicions posteriors, aquesta paraula ha estat substituïda per una simple data, la de 1936.⁹⁵

En sintonia amb la guerra freda d'aquells anys, la versió per al setmanari prefereix posar l'èmfasi en l'acostament a la Unió Soviètica per part d'Egipte i bona part del món àrab. Ara bé, allò que no encaixava a la revista *Destino*, sí que es podia incloure a l'*Obra completa*, és a dir, l'obra “definitiva” a la qual l'escriptor volia conferir perdurabilitat. I encara, aquest fragment també inclou un canvi lèxic significatiu (“aglomeracions urbanes” en lloc de “ciudades”) i es fa servir la primera persona del singular en lloc de l'expressió impersonal que figurava al text de la revista (“sento a cada moment” en lloc de “uno puede escuchar constantemente”).

Finalment, resulta molt rellevant que elimini una llarga comparació de la situació dels

⁹⁵ David VIÑAS, *Josep Pla i l'invent "Costa Brava"*, Barcelona, A contra vent, 2013, p. 95.

països àrabs amb la de l'Espanya del segle XIX. Finalment, arribarà a una expressió més general i indeterminada en el llibre, però que no correspon al contingut del tros descartat:

Yo no sé por qué será, pero contemplando esta agitación, que aparentemente es verbal pero que a veces da un golpe a fondo —como por ejemplo el del Irak del pasado verano—, me ha venido a la memoria la idea que uno se ha hecho a través de lecturas, recuerdos y referencias, de la agitación política de España en los primeros tres cuartos del siglo pasado. Es muy difícil, claro está, comparar momentos políticos en países distintos, pero lo impresión de confusión, de nerviosidad, de agitación, de conspiraciones, de intrigas, de audacias, de inquietud, de retórica, de violencia, de dureza, de idealismo y de miseria que se observa hoy en estos ambientes hace pensar a veces en las referencias que uno tiene de la vida política de nuestro país en el siglo pasado. Líbreme Dios de insinuar que los problemas son iguales y que los actores puedan compararse. Lo que digo es que la parte externa de una y otra situación parecen tener puntos de parecido, entre otros la locuacidad, el griterío, el derroche verbal, lo que para abreviar hemos llamado el guirigay. (1121, p. 14)

4.3 Canvis

Tot i que els canvis comporten alhora la supressió d'un element i l'addició d'un altre, convé considerar-los com una categoria independent per la seva abundància i interès. En aquest cas, dominen els de caràcter formal o estilístic, però també cal parar especial atenció a les destacades modificacions en el lèxic —sobretot, al lèxic marítim o nàutic català de gran riquesa que l'autor hi incorpora. Així mateix, la veu narrativa muda força sovint, si bé no adopta una forma sistemàtica més enllà d'una clara tendència a evitar la primera persona del plural. Finalment, examinaré alguns casos en què l'autor modifica dades materials, en ocasions sense una explicació versemblant.

4.3.1 Estilístics

Els canvis estilístics són tan abundants que es fa difícil de categoritzar-los. En primer lloc, té molta importància l'acurada revisió dels adjectius, com també l'ús de substantius amb més sabor i expressivitat. Altrament, hi ha modificacions en l'estructuració i estratègia de la frase i, de vegades, coses dites d'una manera apareixen amb una frase equivalent formalment diferent (per exemple, l'ús d'una expressió afirmativa en lloc d'una de negativa). Per la consulta del manuscrit original, he pogut comprovar que alguns canvis deriven de la intervenció d'un corrector, com ara, el canvi d'ordre d'elements o el canvi de temps verbals.⁹⁶

a) Adjectius

És coneguda la importància que Pla atribuïa als adjectius a l'hora de bastir el seu estil. Joaquim Molas ja ho assenyalava l'any 1967 a la revista *Destino* (en un número amb diverses col·laboracions per celebrar el 70è aniversari de l'escriptor) comparant-

⁹⁶ Vg. l'apèndix 1.

lo amb Baroja i oferint-ne un exemple extret de *El quadern gris*, publicat l'any anterior:

Pero Baroja incurre en un defecto básico: “és un home d'adjectiu lleuger”. Pla, por el contrario, pone todo el énfasis de su estilo en la perfecta adecuación del adjetivo al sustantivo, más aún, en la contundencia gráfica y defnitoria del adjetivo. Una descripción de la bahía de Palamós, escrita en 1918 y publicada en el *Quadern gris*, constituye un claro ejemplo de la lucha del gran escritor por ajustar la lengua a la realidad y, al mismo tiempo, de la importancia que concede al adjetivo dentro de su sistema expresivo. “Sobre la badia de Palamós —dice—, la mar fa un blau que sembla artificial, un blau llaminer, amb aigües mes pàl·lides... (no trobo l'adjectiu). És un blau de contrallum, d'anunciació, un blau... (impossible de trobar l'adjectiu). És un blau que neguiteja, fisiològic, extramarí, un blau que només es pot veure a través de les aigües d'un verd... (fracàs total)”.⁹⁷

Aquesta cura en la tria d'adjectius determina una renovació completa del text, com permeten comprovar els exemples següents: “felices casualidades” = “curioses casualitats”; “viaje bonito” = “viatge fascinant”; “navegación intensa” = “navegació densa”; “visibilidad tan magnífica” = “visibilitat tan precisa”; “soberbio panorama” = “panorama prodigiós”; “comidas tristes” = “sopars sinistres”; “maravillosos recuerdos” = “inoblidables records”; “día tristón” = “dia tancat”; “poblado árabe inundo” = “campament àrab imrepresentable”.

Por una de estas felices casualidades que a veces —aunque raramente— ocurren en la vida pude embarcarme en el “Baltimore Tanker” (1119, p. 5)	Per una de les més curioses casualitats que de vegades —però rarament— ocorren en la vida, vaig poder embarcar-me en el “Baltimore Tanker” (18, 309)
No me negarán ustedes que el viaje es bonito. (1119, p. 5)	El viatge, per a mi, és absolutament fascinant. (18, 310)
La navegación es muy intensa. Los oficiales me dicen que no recuerdan haber pasado, en este tiempo, el Estrecho en un día de una visibilidad tan magnífica. (1119, 6)	La visibilitat és total i la navegació és molt densa. Els oficials em diuen que no recorden haver passat mai l'estret, per aquest temps, amb una visibilitat tan precisa. (18, 313)
En este golfo, que los ingleses llaman el mar de Nelson, aparece un soberbio panorama, lleno de una luz estática e inmóvil (1119, p. 6)	Aquest golf, que els anglesos anomenen el «Nelson Sea», presenta un panorama prodigiós encalmat sobre una llum immòbil i estàtica (18, 313)
Las comidas de hombres solos suelen ser tristes. (1119, p. 8)	Els sopars d'homes sols són sinistres. (18, 319)
¡Viejos, maravillosos recuerdos! (1119, p. 8)	Vells, inoblidables records! (18, 320)
Día tristón, nublado, sin viento y mar de fondo. (1122, p. 6)	Dia tancat, nebulós, sense vent, onades de fons, llargues. (18, 337)
Hace ocho o nueve años, Kuwait capital era un poblado árabe inundo. (1126, p. 6)	Fa vuit o nou anys, Kuwait, capital d'aquest país, era un campament àrab imrepresentable. (18, 372)

⁹⁷ Joaquim MOLAS, “Josep Pla y la realidad”, *Destino*, núm. 1545, 18 de març de 1967, p. 57.

b) Substantius

A més dels adjectius de Pla, dels quals es parla molt sovint, també cal analitzar els substantius, l'ús dels quals presenta unes modificacions molt significatives en les dues versions que comparo en aquest estudi. En la versió catalana, l'autor opta per uns substantius amb els quals pretén elaborar una prosa més personal. Els casos que reproduïxo a continuació posen de manifest la voluntat d'allunyar-se del to objectiu i informatiu propi dels reportatges redactats inicialment.

El supòsit que figura a continuació sembla fruit d'una tendència a moderar o ponderar la contundència d'algunes afirmacions fetes a *Destino*. Per això, en lloc de fer servir el terme "vacances", parla d'"etapa de la vida". Al capdavant, per a Pla, fer reportatges era la seva feina i tenia el viatge pagat, encara que potser no prou ben pagat, a causa de la gasiveria proverbial de Vergés de què l'empordanès s'exclamava sovint. Badosa assenyala que l'escriptor "aviat s'havia adonat que la manera de fer amollar els diners a Josep Vergés era apretant-lo una mica i essent-hi a sobre, perquè si Pla badava, Vergés es feia el distret".⁹⁸

[...] no se pueden pedir, creo yo, unas vacaciones más completas, saludables y candorosas. (1119, p. 5)	No crec que puguem demanar una etapa de la vida més completa, saludable i candorosa. (18, 309)
---	--

L'expressió "penjarelles de la telegrafia" resulta molt més eficaç que no pas "estructures", paraula esmentada abans, que, a més, ara pot evitar de repetir. Ara la fórmula emprada revesteix un to informal, col·loquial, que s'allunya de l'estil adotzenat:

[...] en la parte superior del muro se ven las torres del radar, los cañones y las estructuras de la telegrafía (1119, 6)	[...] sobre l'escullera apareixen les estructures dels vaixells, les torres dels radars, el canons i les penjarelles de la telegrafia (18, 313)
---	---

Substitueix la metàfora del "convent" referida al petrolier, per una paràfrasi més completa i explicativa sobre el silenci i l'ordre d'aquests vaixells de transport:

En un petrolero hay una paz y una tranquilidad de convento. (1119, p. 8)	El petrolier es queda en el silencio i l'ordre profund de la seva travessia. En aquests vaixells hi ha una pau, produïda per una atenció amb els ulls oberts sostinguda permanentment. (18, 319)
--	--

Per referir-se als grans petroliers recorre a l'expressió "baluernes estranyes" en lloc de "bichos raros", encara que aquí probablement hi ha un problema de traducció del

⁹⁸ C. BADOSA, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Barcelona, Eds. 62, 1996, p. 273.

castellà al català. En un altre moment, també per anomenar els petroliers fa servir el nom amb un sufix augmentatiu, “bicharracos”, que esdevé “animalassos”, en una traducció força més propera que també recorre al sufix equivalent:

Son unos bichos raros que navegan por el mar sin decir nada a nadie, en silencio. (1119, p. 8)	Són unes baluernes estranyes que naveguen pel mar, sense dir res a ningú, en silenci. (18, 320)
Los petroleros suelen ser grandes. Generalmente son unos bicharracos estupendos. (1133, p. 29)	Els petrolers solen ser grossos: uns imponents animalassos. (18, 416)

Un terme neutre com “adobes” esdevé molt més connotat en l'opció catalana adoptada, “rajols grollerots”:

Con el barro del Nilo se hacen adobes y con ellos se ha construido una parte muy preponderante de las casas del país. El canal de Suez se abre en estas tierras bajas y tiene su boca en Port-Said. (1120, p. 7)	Amb el fang del Nil es fan els rajols grollerots i amb ells s'han construït una gran part de les cases d'aquest país. El canal de Suez ha estat construït sobre aquestes terres baixes i té la base septentrional a Port Saïd (18, 322)
--	---

c) Canvis d'ordre d'elements i d'estratègia de la frase

Pel que fa a l'ordre dels elements, els canvis més sistemàtics afecten les estructures formades per nom+adjectiu, en què s'observa una tendència clara a desplaçar l'adjectiu a la dreta en la versió catalana respecte a la versió castellana de la revista. Es tracta d'un canvi merament formal, adaptat a la tradició literària catalana:

Mar grueso, escasa visibilidad, llovizna glacial. (1119, p. 6)	Mar grossa, visibilitat escassa, pluja glacial. (18, 315)
En su parte más meridional parece una gigantesca hacha plantada en el suelo con el cortante rayando el cielo. (1119, p. 6)	En la seva part meridional sembla una destrat gegantina plantada a terra i amb el tallant ratllant el cel. (18, 314)
Al atardecer el viento cae, el cielo se ensombrece y cae una ligera llovizna. (1119, p. 8)	Cap al tard el vent minva, el cel s'ombreja ràpidament, cau una gotellada lleugera. (18, 319)
Por estas aguas se produjo, en remotos tiempos, el trasiego de la cultura oriental y nilótica sobre Grecia. (1119, p. 8)	En aquestes aigües es produí, en temps molt remots, el pas de la cultura nilòtica i oriental sobre Grècia —sobre Micenas. (18, 320)

Però també hi ha excepcions en què la versió catalana anteposa l'adjectiu al nom, a la inversa del que es dona en la castellana:

[...] en medio de una vociferación delirante. (1119, p. 8)	[...] enmig d'una delirant vociferació. (18, 322)
--	---

Així mateix, hi ha alteracions en l'ordre d'elements que tenen més abast estructural i serveixen per introduir un canvi de perspectiva. N'assenyalo tres casos. En el primer, el moviment físic del vaixell és descrit al setmanari com si la terra s'apropés i s'allunyés del vaixell; a l'*Obra completa* és a la inversa: és el petrolier el que s'acosta i s'allunya de la terra. En el segon, la privació del vent que genera la protecció de la costa té efectes tant sobre el mar com sobre el vaixell. A la versió castellana, l'autor posava l'èmfasi en l'encalmament de l'onatge; a la catalana se centra en el guany d'estabilitat del vaixell. Finalment, el tercer cas juga amb la col·locació de l'expressió "un cop de sol", al davant o al final de la frase, i en la versió catalana incrementa el to irònic amb una expressió ("amenitat relativa") típicament planiana:

La tierra, según el rumbo, a veces se acerca y a veces desaparece (1119, p. 5)	La direcció del petrolier de vegades allunyà, de vegades acostà la terra incerta (18, 312)
Al reparo de la costa meridional de Portugal el oleaje tiende a ceder. (1119, p. 6)	Reparats per la costa meridional de Portugal, l'estabilitat del "Baltimore Tanker" és quasi completa. (18, 313)
A partir de aquí hay que guardarse, en todo tiempo, de un golpe de sol en la cabeza. (1120, p. 8)	Un cop de sol, en aquests paratges, és d'una amenitat relativa. (18, 326)

En aquesta ocasió, en fer una nova tria del verb, l'oració passa a contenir una negació:

Todavía estamos básicamente en ello. (1119, p. 8)	Encara, bàsicament, no n'hem sortit. (18, 320)
---	--

O també es dóna la situació inversa, i desapareix la negació de l'oració inicial:

No se puede navegar más que entre las luces del balizamiento. (1120, p. 8)	Cal navegar entre els llums perquè entre aquests llums i els marges no hi ha profunditat. (18, 324)
--	---

Finalment, el cas extrem de canvi es dóna quan l'autor no tan sols canvia l'estratègia de construcció de la frase, sinó que rectifica directament una afirmació. D'aquesta manera, la ciutat de Valparaíso és "pintoresca" en la versió castellana, però no pas en la catalana, en què l'hi troba poc. Per descomptat, tothom pot canviar de parer i, en aquest cas, és comprensible perquè l'autor vol subratllar una característica més substancial, el fet que la ciutat sigui "plena de vida", per sobre d'atributs més accessoris:

Pero no solamente Valparaíso es una bella ciudad: es, además, pintoresca y llena de colorido. (1221, p. 31)	Però Valparaíso no és pas solament una bella ciutat: poc pintoresca, de no gaire color, és, a més, una ciutat plena de vida. (18, 542)
---	--

d) Temps verbal

De vegades, el temps verbal es modifica per raons que van més enllà de les diferències entre totes dues llengües. Per exemple, hi ha força casos d'adopció del passat en lloc del present que figurava en la versió de *Destino*. Probablement, en aquests casos, el canvi és afavorit per la llunyania temporal del viatge respecte al moment de preparació del llibre per a l'*Obra completa*:

La tierra, según el rumbo, a veces se acerca y a veces desaparece. (núm. 1119, p.5)	La direcció del petrolier de vegades allunyà, de vegades acostà la terra incerta (18, 312)
A la luz cenicienta del día el mar tiene un color plumizo turbio. Sin embargo, por la proa, muy lejos, sobre el horizonte se ve como una abertura de luz radiante que debe de tener el sol dentro (núm. 1119, p. 5-6)	A la llum opaca i fosca del dia, el mar es mantingué tèrbol, d'una composició agitada i enfollida. En un moment determinat, però, per la proa, molt lluny, sobre l'horitzó, es produí una obertura arran de l'aigua, amb una llum clara, com si tingués el sol a dins. (18, 312)
Por la mañana, cuando uno se asoma al exterior, recibe de lleno el impacto del nuevo ambiente. (1120, p. 8)	Quan es féu clar vaig sortir a l'exterior i vaig rebre de ple el xoc del nou ambient, (18, 325)

4.3.2 La veu narrativa

He constatat que la persona verbal presenta nombroses variants entre la versió castellana i la catalana. En el llibre de l'*Obra completa* desapareix la primera persona del plural, molt abundant als articles del setmanari, i hi apareix més sovint la primera del singular, però no és un ús exclusiu. Les expressions impersonals decauen a la versió catalana, però també poden ser emprades amb preferència sobre la primera persona del plural.

En aquesta ocasió, sens dubte, qui pren el sol i passeja, desvagat, pel vaixell és l'escriptor i no pas els diversos membres de la tripulació, enfeinats en les seves tasques pròpies, per la qual cosa escau més l'ús del singular que no pas el plural. El canvi d'expressió afavoreix la identificació amb el "jo" de l'autor:

Nos lo pasamos tomando el sol y paseando por el puente. (1119, p. 6)	L'he passat prenent el sol i passejant pel vaixell. (18, 314)
--	---

Del que hi ha més supòsits és del pas de la primera persona del plural a una expressió impersonal. Segurament l'abundància del “nosaltres” a la revista encaixa amb el seu caràcter d'obra col·lectiva, de l'equip de la qual l'autor és tan sols un membre. En el moment d'adaptar els textos a l'*Obra completa*, aquest valor col·lectiu desapareix i, per tant, seria preferible evitar la primera plural, tot posant-hi una construcció de to més ambigu:

<p>La costa africana se perdió rápidamente de vista, pero casi hasta el cabo de Gata se fué desarrollando ante nuestra vista el litoral de Andalucía. Por la tarde tuvimos el inolvidable espectáculo de Sierra Nevada, cubierta de nieve de color de rosa, y el Mulhacén contrastando con el azul del mar, intenso y purísimo. (1119, p. 5)</p>	<p>La costa africana es perdé rápidamente de vista, però gairebé fins al cap de Gata anà passant, per davant de la vista, el litoral d'Andalusia. A la tarda aparegué l'inolvidable espectacle de Sierra Nevada coberta de neu de color rosa i el Mulhacén contrastant amb el blau intens i puríssim del mar. (18, 314)</p>
<p>Es un aparatito arcaico, con dos ruedas, que vuela tan bajo que en ciertos momentos tememos que toque la perilla del palo. (1119, p. 6)</p>	<p>És un petit aparell arcaic, amb dues rodes, que vola tan baix que en determinats moments sembla que toparà amb la punta del pal. (18, 315)</p>
<p>Paso la tarde deduciendo de la marejada que tenemos aquí la densidad de los silbidos que debe de producir el viento en mi casa. (1119, p. 6)</p> <p>Parece mentira que encontrándonos tan cerca del Mediterráneo y de sus frescas brisas pueda haberse entablado, un bochorno tan engorroso y pesado. (1120, p. 8)</p>	<p>Per la marejada que fa bandejar el vaixell, puc perfectament deduir la intensitat dels xiscles que deu fer el vent a casa. (18, 316)</p> <p>És sorprenent que, trobant-se tan a prop del Mediterrani i dels seus aires frescos, es pugui establir una xafogor tan engavanyadora i pesant. (18, 326)</p>
<p>Es un detalle pequeño, mínimo, dirán ustedes, pero quedamos emocionados. (1122, p. 7)</p>	<p>És un detall petit, mínim, però emocionant. (18, 340)</p>
<p>Navegamos, en las primeras horas de la mañana, sobre la isla de Perim, que ya forma parte de la colonia inglesa de Aden. (1122, p. 7)</p>	<p>A les primeres hores del matí el “Baltimore Tanker” passa davant l'illa de Perim, que ja forma part de la colònia anglesa d'Aden. (18, 341)</p>

De manera semblant a l'anterior, la primera persona plural és substituïda per una forma de tercera persona. L'expressió resultant esdevé una afirmació més general i descriptiva aplicable a l'activitat que duen a terme els petroliers:

<p>Todos vamos a lo mismo: a cargar, a través del canal de Suez, en los puertos del Próximo Oriente. (1119, p. 8)</p>	<p>Tots van al mateix: a carregar, a través del canal de Suez, en els ports de l'Orient pròxim. (18, 318)</p>
---	---

Ara tornem a trobar un cas d'acostament al “jo” de l'autor i també hi ha un canvi de

temps verbal cap al passat. Ambdues variants persegueixen una expressió més concreta i aplicable a les accions concretes que l'autor va dur a terme en un moment determinat dalt del vaixell:

Por la mañana, cuando uno se asoma al exterior, recibe de lleno el impacto del nuevo ambiente. (1120, p. 8)	Quan es féu clar vaig sortir a l'exterior i vaig rebre de ple el xoc del nou ambient, (18, 325)
---	---

4.3.3 Lèxic

Les modificacions posen de manifest la intenció i l'ofici de l'autor. Cal destacar la incorporació de termes marins o nàutics específics de la llengua catalana (fa la impressió que l'autor els coneix més bé en català que no pas en castellà) i l'ús d'alguns anglicismes. Lògicament, els refranys o frases fetes en castellà no apareixen traduïts literalment, si bé les adaptacions efectuades presenten un encert desigual.

a) Incorporació de lèxic marítim o nàutic

Com és lògic, el lèxic marítim o nàutic és força abundant en l'obra. En la versió catalana apareixen termes específics que l'autor coneixia i fa servir amb comoditat.

Per exemple, l'autor emprava sovint la paraula "llibant",⁹⁹ que apareix en diverses obres de tema mariner amb el mateix sentit i, fins i tot, a *El quadern gris*: "Quan vaig descobrir l'aparició em trobava a un llibant de distància: m'hi vaig anar acostant vogant a poc a poc, completament astorat, però al mateix temps fascinat."¹⁰⁰ L'ús que fa d'aquest terme és lleugerament diferent del que figura al diccionari de l'IEC, ja que, per a Pla, aquest tipus de corda comporta una mesura de distància específica. Es tracta d'una ampliació semàntica ben normal, segurament fonamentada en l'ús en ambients de pescadors i mariners que l'escriptor devia conèixer, tot i que no l'he trobat recollida ni al DCVB d'Alcover-Moll ni al diccionari de Joan Coromines:¹⁰¹

Con los prismáticos el capitán me va señalando los barcos que vamos cruzando a tres o cuatro cables apenas (1119, p. 6)	Amb els prismàtics, el capità em va assenyalant els vaixells que anem trobant i que passen a cinc o sis llibants del camí que fem (18, 312)
De pronto, vemos venir a un mercante nuevecito, muy bien pintado, de muy buen andar. El capitán coge los prismáticos y le da una ojeada. Nos cruzamos a dos cables. (1122, p. 6)	De cop i volta veiem venir, contra direcció, un mercant molt nou, molt ben pintat, de molt bona pinta. El capità agafa els prismàtics i li dóna una ullada. Passa a dos llibants. (18, 340)

⁹⁹ "Corda gruixuda d'espart", segons el DIEC2.

¹⁰⁰ J.PLA, *El quadern gris*, Barcelona, Destino, 2011, p. 653.

¹⁰¹ El terme no és desconegut per autors de tema "mariner" com Salvador Espriu, una antologia de bibliòfil del qual té el títol *El rar llibant i el vell*.

Tot i que no es tracta d'un mot específicament mariner, “salanc”¹⁰² sí que és molt usual en el context marí, a causa de la presència de la sal. La versió castellana, en canvi, no recull aquest matís. Crec que és significatiu constatar que l'autor no es limita a traduir “empañado” per una possible versió literal (“entelat”), sinó que opta per afegir més elements descriptius (“regalimant, ple de salanc”) i introdueix aquest mot que fa referència a la sal, tan pròpia del medi marí:

Cuando paso la cortinilla de tela japonesa por encima del ojo de buey, empañado, veo ya muy lejano, muy débil, el destelle moribundo del fuego de la torre de Hércules, de La Coruña. (1119, p. 5)	Quan passo la cortineta de seda japonesa sobre l'ull de bou, regalimant, ple de salanc, de la cambra, veig, ja molt llunyà, feble, que puja i baixa, l'esclat moribund de la torre d'Hèrcules, de la Corunya. (18, 311)
--	---

És curiós que la versió castellana ometi l'expressió equivalent a “obra morta”¹⁰³ també existent en aquesta llengua. A més, també cal destacar l'ús de l'anglicisme “tramp” en la versió catalana:

Pasan por babor: uno yugoeslavo, llamado «Partizani», un carguero nuevecito; un barco francés mixto; un petrolero ruso, reconocible por su color gris claro y la arandela roja en la chimenea, que así están pintados todos los barcos de esta clase de aquel país, dos barcos ingleses con mineral; un mercante de Bremen, flamante y rápido. (1119, p. 6)	En un espai escàs de temps, apareixen, per babord, un petit tramp iugoslau, molt nou i pintat, que porta per nom “Partizani”; un vaixell francès mixt; un petrolier rus, reconeixedor pel color gris clar de l'obra morta i volandera roja en la xemeneia ampla i xata, que així són pintats els vaixells d'aquesta classe en aquell país; dos vaixells anglesos amb mineral; un mercant de Bremen flamant i modern...(18, 312-3)
---	---

Des de dalt del petrolier, l'escriptor disposa d'un bon mirador per a observar les petites embarcacions dels pescadors del Magreb (“la pesca sembla molt natural a la morisma”, afirma —18, 316—) i en pot identificar alguns dels mètodes, com ara, la “vaca” o “l'art de la vaca”:¹⁰⁴

Al llegar al puente veo que navegamos entre un grupo de pequeñas barcas de arrastre. (1119, p. 6)	En arribar al pont veig que naveguem entre un grup de petites barques que pesquen l'art de la vaca. (18, 316)
---	---

En la línia d'enriquir el lèxic del llibre amb paraules específiques i alhora més saboroses, tradueix “puertecillo” pel mot específicament mariner, “calanca”:¹⁰⁵

¹⁰² “Salobre; o bé, capa que es forma a la superfície de certs objectes, anàloga al salobre”, segons el DIEC2.

¹⁰³ “Part del buc que és sobre la línia de flotació”, segons el DIEC2.

¹⁰⁴ “Art de pesca de ròssec més petit que el bou, amb les cames proporcionalment més llargues i les malles més espesses, que s'arrossega amb una sola barca. *Pesca a la vaca*”, segons el DIEC2.

¹⁰⁵ “Cala estreta, de parets escarpades, acabada en cul-de-sac”, segons el DIEC2.

Ahora que estamos en las aguas de Creta, aunque lejos —uno piensa—, podríamos acercarnos a uno u otro puertecillo y comer unos salmonetes a la brasa con una vinagreta. (1119, p. 8)	Ara que ens trobem, encara que molt lluny, en paratges d'aquestes calanques del sud de Creta, ens hi podríem acostar i menjar-hi uns peixos. (18, 320)
--	--

Finalment, cal consignar un ús molt freqüent d'un terme també propi del món del mar. Es tracta del mot "foc" al qual recorre gairebé sempre per referir-se a "far":

La costa se distingue por los elementos verticales que puede contener: las torres metálicas de los faros, las chimeneas de algún establecimiento industrial —si los hay—. (1120, p. 7)	La costa es distingeix pels elements verticals que pot contenir: les torres metàl·liques dels focs, la xemeneia d'algun establiment, si n'hi ha. (18, 322)
Pasamos el faro de Jabal-al-Taír a las seis y media de la tarde (hora local). (1122, p. 7)	Passem el foc de Jubal-al-Tair a dos quarts de set de la tarda (hora local) (18, 340)

Aquest ús de "foc" també apareix a altres obres de Pla, com ara *El quadern gris*:

Es va fent fosc. El vent xiula a les cantonades, esfilagarsa un plor de criatura, eixuga la llum groga d'una finestra. El foc de Sant Sebastià s'encén i els raigs donen la volta amb una majestuosa solitud.¹⁰⁶

Hi ha un cas curiós, assenyalat per Eliseu Carbonell —per motius diferents als d'aquest estudi—, que, si bé no es pot considerar tan sols un canvi lèxic estrictament, el comentó aquí perquè resulta molt difícil de classificar. Es tracta de l'ús de la paraula "equinocci" com a equivalent a mal temps en referir-se a un temporal que el va atrapar al mar Egeu:

El mismo Josep Pla, muy aficionado a los viajes por mar, tanto de cabotaje como de larga distancia, se encontró en más de una ocasión navegando bajo los efectos de los equinoccios, así lo relata en su libro *En mar*. Por ejemplo, el equinoccio de primavera de 1956 le sorprende navegando por el canal de Sicilia. Pero cuando en otro viaje marítimo a finales de enero, todavía lejos del equinoccio, le sorprende una tormenta a bordo del petrolero "Baltimore Tanker" en aguas del mar Egeo, no duda en usar el término equinoccio de forma genérica para referirse a los malos ratos que pasó la tripulación.¹⁰⁷

En consultar la referència equivalent a l'article de *Destino*, podem comprovar que Pla no fa servir el terme a la versió castellana, sinó que l'incorpora en la versió catalana. És tècnicament incorrecte parlar d'equinocci a finals de gener —gairebé dos mesos abans—, però Pla no és metereòleg, sinó escriptor i persegueix un efecte literari. Com adverteix Carbonell:

¹⁰⁶ J.PLA, *op. cit.*, p. 388.

¹⁰⁷ Eliseu CARBONELL, "Tiempo ambiental, tiempo social. Los debates de la antropología del tiempo situados en las sociedades agrícolas del Mediterráneo, a través de la obra literaria de Josep Pla", *Gazeta de Antropología*, núm. 17, 2001, p. 11.

Esta significación pasó de los navegantes al lenguaje común para expresar las dificultades que nos apremian en un momento dado. Pla explica que la expresión “Estoy pasando un equinoccio terrible” puede hacer referencia a dificultades económicas.¹⁰⁸

De fet, som davant d'una hipèrbole, amb què l'autor pretén traslladar el que, en la versió castellana, expressava més simplement amb exclamacions:

¡Ah el temporal que nos cogió en el Egeo y en el golfo de Sidra los días 27 y 28 de enero! ¡Noroeste! ¡Qué sensación de inanidad ante los elementos desatados! (1133, p. 29)	El cas és que, entre el 27 i el 28 de gener, el petrolier es trobà enmig de l'equinocci en aquesta part del Mediterrani. (18, 418)
--	--

b) Incorporació d'anglicismes

Com es pot veure en l'anàlisi del manuscrit original que figura a l'apèndix, nombrosos termes procedents de l'anglès que hi figuren són adaptats al català sistemàticament en el procés d'edició. Per això, es canvia “snob” per “esnob”, “cheick” per “xeic”, “football” per “futbol” i “stok” per “estoc”.

Tot i això, se'n pot trobar encara alguns per als quals no se'n proposa adaptació i es mantenen amb cursiva, com el mot “tramp” (18, 312) —esmentat a l'apartat anterior—, “ferry-boat” (18, 313) o “pipe-line” (18, 366), entre d'altres. És normal que en un llibre de viatges apareguin paraules en altres llengües. Aquí, però, es tracta de paraules relacionades amb el món de la navegació o del petroli, àmbits dominats per països de llengua anglesa.

En el pròleg a *Les Amèriques*, volum 34 de l'*Obra completa*, l'escriptor mateix fa referència a l'ús de d'estrangerismes a la seva obra i, tot i que no es pot dir que aquest assumpte li tregui la son, sembla excusar-se'n:

[...] vaig anar per primera vegada a Amèrica i les meves experiències d'aquell viatge les conto en el llarg reportatge que obre aquest volum amb el títol, “Weekend a Nova York”, que podria semblar que respon a un esnobisme d'estrangerització massa accentuat. No sé... Jo sóc d'una època en què una estrangerització enraonada no era considerada un esnobisme i a la meua edat se'm fa difícil canviar. Deixem-ho així i oblidem les pressions d'indigenisme primari i cofoi que tantes vegades es produeixen. (34, 7-8)

A continuació, destaco dos casos on hi ha una variació entre el que figura a la versió per al setmanari i la del llibre. El primer és el mot anglès *container*, que apareix tan sols en la versió de 1971 perquè potser correspon a un terme d'ús més modern. Per tant, era lògic que no aparegués en el text de la revista que opta per l'expressió “depósitos”:

¹⁰⁸ Ibíd., p. 4.

Cuando, en Mena-al-Amadi, el "Baltimore Tanker" haya cargado de crudo sus veintisiete depósitos [...] (1119, p. 5)	Quan, a Kuwait, el "Baltimore Tanker" haurà carregat els seus vint-i-set <i>containers</i> [...] (18, 310)
--	--

El segon cas correspon a l'ús d'un topònim anglès sense traduir, que també serveix per invocar la presència dels britànics a les aigües de l'estret de Gibraltar per on navega el petrolier:

En este golfo, que los ingleses llaman el mar de Nelson, aparece un soberbio panorama, lleno de una luz estática e inmóvil (1119, p. 6)	Aquest golf, que els anglesos anomenen el "Nelson Sea", presenta un panorama prodigiós encalmat sobre una llum immòbil i estàtica (18, 313)
---	---

c) Adaptació al català de frases fetes, dites o refranys

Amb més o menys encert, Pla tradueix o adapta dites, refranys o expressions castellanes que havia utilitzat a *Destino*. Dels cinc casos que presento, en quatre l'autor cerca una equivalència catalana. En el darrer cas, opta per eliminar la dita, atès que conté una referència a la població de Zamora que no té cap correspondència possible:

El capitán conoce el paño y tiene muy buena vista. (1119, p. 6)	El capità coneix el negoci i té molt bona vista... (18, 313)
Mucho ruido y pocas nueces. (1119, p. 7)	El sorollet i res més. (18, 318)
Luego se va cada mochuelo a su olivo y el petrolero se queda en el silencio y el orden profundo que caracteriza su travesía. (1119, p. 8)	Entre dotze i una, però, tot sembla caure i esfondrar-se, la gent se'n va al lloc que li toca o al coi que té assignat. (18, 319)
¡Ahí es nada! (1119, p. 8)	De seguida és dit... (18, 320)
No se tomó Zamora en una hora —dice el refrán castellano—. Lo que serán estos desiertos dentro de veinte años [...]. (1123, p. 11)	El que seran aquests països d'aquí a vint anys [...]. (18, 365)

4.3.4 Fórmules de possessió

És interessant resseguir les ocurrencies de l'expressió "el meu país" o "el nostre país" perquè Pla, amb els possessius en primera persona, les sol utilitzar —sobretot en singular— per fer referència a l'Empordà. En la seva introducció, ja clàssica, Fuster ja ho havia remarcat:

En comptes de “pàtria”, Josep Pla sol dir “país”. I “país”, ben mirat, no n’és un sinònim: “pàtria” sol·licita una entonació espiritualista; “país”, en canvi, denota o sembla que denoti una materialitat clara. El país és una terra i la societat que s’hi assenta. Les fronteres del seu país, Pla les fa coincidir amb les del seu idioma.¹⁰⁹

En una ocasió recorre a una paràfrasi una mica forçada, com ara “la península de què formem part” en lloc de traduir literalment “nuestro país” del text en castellà. Sens dubte, la traducció literal —“el nostre país”— resultaria inapropiada en aquest cas, atès que la Península Ibèrica, a parer de l’escriptor, no constituïria un país i, encara menys, un país que ell qualificaria com a propi. El que resulta significatiu és que aquesta opció tan sols l’adopti en escriure en català i no pas en castellà, cosa que posa de manifest la cura especial en l’elaboració de l’*Obra completa*:

Esta curiosa manera de ser, que no deja de tener alguna concomitancia con la manera de ser en nuestro país, es compatible con la tendencia a la contemplación silenciosa que tiene esta gente. (1121, p. 14)	Aquesta manera d’ésser, que no deixa de tenir alguna concomitància amb la manera de la península de què formem part, és compatible amb la tendència a la contemplació silenciosa. (18, 397)
--	---

Precisament el 1958, l’expressió “el meu país” referida a l’Empordà va ser el títol d’un llibre de les primeres obres completes de l’editorial Selecta, el qual, deu anys més tard, seria inclòs al volum 7 de l’*Obra completa* de Destino, que globalment també va rebre aquest nom.¹¹⁰ Hi ha un exemple molt clar d’aquest ús quan el terme “Ampurdán” emprat al text del setmanari esdevé “el meu país” a *Un llarg viatge (1959-1960)*:

Es triste esta persecución de la tramontana de que uno es objeto, a tantos centenares de millas del Ampurdán. ¡Qué fuerza y qué vitalidad tiene este viento! (1119, p. 6)	Aquesta aparició de la tramuntana a tants centenars de milles de la costa del meu país no té gens d’amenitat. Però quina força i quina vitalitat no té aquest vent salvatge! (18, 315)
---	--

4.3.5 De dades

Diverses dades materials són modificades en l’edició de l’*Obra completa* respecte les de la publicació al setmanari. En alguns casos, això afecta la dimensió temporal, com ara les hores de sortida del vaixell, els dies transcorreguts entre dos fets, etc. En altres casos, afecta l’espai: les unitats de mesura de la distància o la velocitat, la posició que ocupa el petrolier en el comboi que travessa el Canal de Suez, l’altura d’una muntanya, etc. No sembla que Pla revisés a fons les dades exactes relatives als indrets on havia viatjat —si és que les havia anotades— i tampoc no es devia preocupar gaire per detalls merament circumstancials, que no alteren el contingut de l’obra i, al capdavant, tenen una importància relativa.

¹⁰⁹ J. FUSTER, “Notes per a una introducció a l’estudi de Josep Pla”, dins J.PLA, *El quadern gris. Obra completa*, vol. 1, Barcelona, Destino, 1983 [1966], p. 77.

¹¹⁰ J. PLA, *El meu país. Obres completes*, vol. XII, Barcelona, Club de literatura selecta, 1958; ÍD., *El meu país. Obra completa*, vol. 7, Barcelona, Destino, 1968.

En primer lloc, he detectat diversos canvis en les hores de determinats fets. Són canvis petits, gairebé insignificants, —un quart o mitja hora de diferència—, però resulten sorprenents, perquè no tenen una explicació clara. Són variants freqüents, però no sistemàtiques. Té sentit corregir una hora de partida del vaixell al cap de dotze anys? Prenia l'escriptor notes que li permetien ajustar aquestes dades? En definitiva, per què feia aquestes transformacions? No és fàcil donar resposta a aquestes preguntes, però, en qualsevol cas, posen de manifest la plena autonomia de les decisions preses per l'escriptor sobre el llibre inclòs al volum de l'*Obra completa* respecte els articles publicats al setmanari *Destino*:

Aparece el práctico y a las dos menos cuarto estamos fondeados ante la ciudad egipcia. (1119, p. 8)	Apareix el pràctic calmosament i a un quart de tres estem fondejats davant la ciutat egípcia. (18, 321)
A las doce de la noche sube el práctico a puente. (1120, p. 8)	A tres quarts de dotze, el pràctic es fa càrrec del "Baltimore" i el comboi es posa en marxa. (18, 324)
El paso de este convoy ha exigido quedarnos fondeados, hasta la una y media de la tarde. (1120, p. 8)	El pas d'aquest comboi ha exigint quedar-nos fondejats fins a la una de la tarda. (18, 326)

També resulta curiós que opti per canviar les unitats de mesura de la velocitat del vaixell o de la distància que separa dues poblacions. Potser procura adoptar termes més usuals i comprensibles per a un públic general, probablement poc habituat a mesurar la velocitat d'una embarcació en nusos nàutics:

La navegación es lenta: ocho o nueve nudos máxime. (1120, p.8)	La navegació és més aviat lenta: set o vuit milles l'hora. (18, 323)
De Mena-al-Ahmadi hasta la capital hay apenas veinte millas. (1126, p. 6)	De Meda-al-Ahmedi, hi ha uns trenta-cinc quilòmetres. (18, 372)

Diu el llibre que el "Baltimore Tanker" ocupava la segona posició en el comboi que s'organitza per travessar el canal de Suez. El setmanari, al contrari, afirma que l'encapçalava. En aquest cas, l'especificació de la posició del petrolier sembla correspondre a una més gran precisió perquè també ofereix altres detalls, com ara que el petrolier anava darrere un transatlàntic anglès. Són aspectes que, fàcilment, podria recordar l'escriptor al cap d'uns anys:

A las doce de la noche sube el práctico a puente. A nuestro barco le ha tocado hoy la misión de abrir el convoy —como le hubiera podido tocar ir a la cola—. Esto depende del número que da el «Organismo». (1120, p. 8)	A tres quarts de dotze, el pràctic es fa càrrec del "Baltimore" i el comboi es posa en marxa. Davant, camina un transatlàntic anglès que va a Austràlia. Ens han donat el número dos, perquè la nostra arribada a Port Saïd s'ha produït aviat. (18, 324)
--	---

Entre les dues versions hi ha una variació important en les dades relatives a l'altura d'una muntanya (3.468 metres en lloc de 2.468) i l'expressió del topònim es fa amb una transliteració força diferent. Segons la GEC, el Gabal al-Sam, que és el cim més alt d'Oman, té una altitud de 3.035 m., gairebé un terme mig entre les dues propostes de Pla:

La costa de la península de Omán se ha levantado mucho y aparecen altas montañas absolutamente desnudas, arrugadas, de un color grisáceo y ferruginoso; una de ellas —Jawal qa'wa—, de 2.468 metros de altura, aparece truncada y tiene como una mesa encima. (1122, p. 9)	La costa de la península d'Oman s'ha ereccionat molt, apareixen altes muntanyes, absolutament nues, arrugades, d'un color grisenc i ferruginós; una d'elles, Jabal ash Sham (3.468 metres), sembla truncada i té a sobre com una taula. (18, 349)
--	---

En una altra ocasió, en lloc d'expressar la data de l'any 1969 —deu anys posteriors als fets—, la versió catalana assenyala “quinze anys” comptats a partir de la publicació, cosa lògica perquè, altrament, la frase no tindria sentit, ja que l'any 1969 ja era passat. El pronòstic de Pla sobre la millora progressiva d'aquests països en deu anys s'estén, doncs, a vint-i-set anys.

El periodista que venga aquí en 1969 podrá dar —a menos de producirse una catástrofe— muchas mejores noticias. (1123, p. 11)	El que és segur —si no es produeix una catàstrofe— és que el periodista que hi passi d'aquí a quinze anys podrà donar millors notícies. (18, 365)
--	---

Una altra modificació d'informació curiosa es refereix a la canonada de càrrega del petroli cap al vaixell. En un lloc diu que la canonada flota i en l'altre, just el contrari, que la canonada és submarina. No hi ha manera de saber quina de les dues opcions, que són igualment possibles, és la correcta. Un cop més, es posa de manifest la plena llibertat de l'autor a l'hora de treballar en la revisió del material que servia de base per al llibre.

En la rada había un petrolero inglés que cargaba con una «pipe-line» submarina (1126, p. 5)	Un petrolier anglès fondejat en rada, carregava amb una <i>pipe-line</i> flotant sobre el mar. (18, 366)
---	--

4.4 Valoració de les modificacions entre ambdues versions

La comparació entre el text inicialment publicat al setmanari *Destino* en castellà i el que figura en català al volum de l'*Obra completa* posa de manifest que Josep Pla va sotmetre el seu escrit a una reelaboració molt intensa tant quantitativament com qualitativa. No obstant això, la principal font del llibre inclòs al vol. 18 és perfectament reconeixible i bona part d'aquest constitueix una traducció i adaptació del text castellà.

El text final català és revisat acuradament per l'autor tant des del punt vista formal com material. Respecte a les variacions de tipus formal, les més significatives corresponen a les examinades a l'apartat de canvis, entre les quals cal destacar la tria d'adjectius i substantius, com també l'adopció d'un ric i genuí lèxic marítim. Parafraçant Joan Fuster, podem dir que, en traslladar els textos al català, Pla pretenia fer literatura i, en concret, "literatura catalana"; mentre que, quan escrivia en castellà, no tenia aquesta pretensió i optava per una "prosa funcional":

Porque Pla no pretendía ni pretende hacer "literatura castellana" cuando escribe en castellano. Azorín, Unamuno, Baroja, Valle-Inclán tenían esta pretensión, como la tienen Cela, Gironella o Zunzunegui. La diferencia es esencial. Y lo es, sobre todo, en el tratamiento del idioma. Josep Pla utilizará el castellano como lengua de trámite: instrumental. Para salir del paso. Pero con dignidad. No perderá el tiempo en la manipulación preciosista, que, por otra parte, no es lo suyo desde el punto de vista estético. Tampoco se entrega al *je m'en foutisme* sistemático de un Baroja notoriamente irrespetuoso con el castellano. La prosa castellana de Pla se coloca en un término medio. Es una prosa funcional, ni literaria ni extraliteraria.¹¹¹

En un sentit semblant, però menys radical que Fuster, Xavier Pla destaca que "la qüestió de l'ús de la llengua castellana de Josep Pla és molt més complexa", i distingeix dos tipus d'ús del castellà:

[...] el castellà acurat que Josep Pla escrivia en els seus articles i col·laboracions a la premsa espanyola dels anys vint, sobretot al diari de Madrid *El Sol* (que va rebre elogis entusiastes dels intel·lectuals espanyols de l'època), i el castellà voluntàriament deformat i catalanitzat que Josep Pla utilitzava en la seva secció setmanal al setmanari *Destino*.¹¹²

Pel que fa a les variacions de contingut, cal situar en primer terme les addicions amb una càrrega netament crítica al règim franquista i, en general, les que expressen — amb menys complexos que el text del 1959— valoracions polítiques d'un to poc adient per a una revista que, per exemple, publicava notes elogioses del dictador quan venia a Catalunya.

¹¹¹ J. FUSTER, "La prosa castellana de Josep Pla", *Destino*, núm. 1.545, 18 de març de 1967, p. 48. Aquest article és una delícia, sobretot quan Fuster fa un joc molt enginyós entre el que va comentant sobre la prosa castellana de Pla i l'ús del castellà que ell està fent servir en aquell moment, en el qual deixa anar alguna catalanada, com ara, "ni de buen trozo" i l'acaba amb dues frases fetes equivalents, una de les quals és una traducció literal d'una de pròpia de la llengua catalana: "Quizás el mal no provenga del bilingüismo literario en sí, sino del erróneo planteamiento de la enseñanza primaria que nos sirven desde hace más de un siglo. Pero esto ya son higos de otra cesta. O, si ustedes prefieren, harina de otro costal."

¹¹² X. PLA, *Josep Pla, ficció autobiogràfica i veritat literària*, Barcelona, Quaderns Crema, 1997, p. 97.

Conclusions

Tot i que el llibre que he analitzat no és un dels més considerats dins el conjunt de l'obra de Josep Pla, conté una prosa amb moments de gran eficàcia i qualitat literària. Des d'un punt de vista quantitatiu, els temes orientals, que dominen la primera part del llibre, són marginals en la producció de l'escriptor, però el text estudiat no ho és pas.

En primer lloc, cal considerar un èxit el procés de reelaboració a què l'autor va sotmetre els textos prèviament publicats com a reportatges periodístics. En el llibre objecte d'estudi, la reescriptura és intensa, molt més del que han suposat alguns especialistes planians. Certament, hi ha moments en què el text reflecteix la recopilació de dades amb finalitat essencialment informativa, però, bona part d'aquesta informació exhaustiva és esporgada en el procés de traducció. Per això, el volum 18 de l'*Obra completa* no aplega tots els articles que apareixen a *Destino* els anys 1959 i 1960 sobre els indrets del viatge. A més, Pla modifica la disposició dels textos i els reordena per potenciar l'aspecte de dietari de l'obra, sobretot en la part oriental. En definitiva, la confecció d'aquest llibre per a l'*Obra completa* posa de manifest que el periodisme esdevé el fonament de l'obra literària de Josep Pla. La reelaboració duta a terme és reeixida perquè en surt un excel·lent llibre de viatges, potser irregular, amb algun desequilibri, a vegades amb reiteracions; però un llibre de gran qualitat literària, ple de bona informació, amb descripcions encertades i molt amè.

En segon lloc, en el marc del procés de reescriptura de materials preexistents, l'autor inclou fragments de text prèviament no publicats —i segurament impublicables en el moment de la seva redacció el 1959— com ara, la seva comparació de les dictadures islàmiques amb les dictadures catòliques. Cal destacar la denúncia dels “dictadors que entraven sota pal·li a les esglésies”, des del punt de vista de la seva escassa oportunitat política i els riscos que assumia Pla davant la censura de l'època. El volum de l'*Obra completa* va aparèixer l'any 1971 i, encara que, certament, d'ençà el 1959 la situació a l'Estat espanyol havia experimentat canvis remarcables, resultava agosarat formular una crítica tan directa al dictador.

En tercer lloc, l'anàlisi comparativa de tots dos textos permet confirmar que, amb l'edició de l'*Obra completa*, Pla pretenia construir una obra nova, diferent de les publicacions precedents, encara que fes servir materials preexistents. Així mateix, aquesta anàlisi ofereix molta informació sobre el procés de redacció i elaboració estilística de Pla. Per això, l'estudi sistemàtic de la transformació o adaptació dels textos ajuda a entendre de quina manera treballava l'autor. Si aquest estudi es portés a terme de forma sistemàtica sobre més obres, permetria situar en el lloc correcte

alguns llocs comuns que circulen sobre la prosa planiana.

En quart lloc, si el llibre sobre el viatge a Israel de 1957 oferia una visió molt negativa dels àrabs, un parell d'anys després, quan du a terme el viatge al Pèrsic, Pla té ocasió d'entrar-hi en contacte de forma més directa i exhaustiva. No crec que es pugui dir que l'empordanès rectifiqui la seva visió sobre el món araboislàmic en el llibre estudiat, però sí que s'hi pot constatar un cert esforç per acostar-s'hi, per comprendre'l. Per això, en aquest estudi he presentat alguns dels elements essencials que expliciten aquest acostament: la lectura i l'elogi de l'Alcorà, que n'és un dels més emblemàtics; la relativa defensa del profeta Mahoma i d'alguns dels postulats de l'Islam tradicionalment menystinguts a Occident; la crítica d'algunes fantasioses i romàntiques aproximacions orientalistes, com ara, la burla que fa de la que anomena "literatura de confiteria" o alguns tòpics sobre el desert; etc. En qualsevol cas, és en situació d'oposició, quan la pròpia identitat es posa de manifest, i no pas en un àmbit on hi hagi afinitat, familiaritat, proximitat. Aquest fenomen ja figura de forma clara a *Les escales de Llevant*, on confessava explícitament haver-se adonat a Istanbul —no pas a París, a Berlín o a Nova York— de la seva identitat com a "home romanitzat". Per romanització Pla tan sols entén la de l'Imperi d'Occident, atès que, justament, Istanbul-Constantinoble era la capital de l'Imperi Romà d'Orient:

Fou, en tot cas, a Istanbul que vaig descobrir que jo sóc un home romanitzat fins al moll dels ossos, un simple pagès de Columela, d'Horaci i de Virgili, molt petit, a penes microscòpic i destruït per la crueltat de la barbàrie sentimental europea. (13, 397)

En un dels seus darrers volums publicats en vida, el 1980, l'escriptor confessa clarament un cop més la seva identitat: "Jo no he estat més que un mediterrani insignificant —un mediterrani occidental" (37, 413).

El resultat de la lectura atenta del llibre fa emergir un autor que hom pot descriure amb una colla d'adjectius, a la manera planiana. Proposo fer-ho amb els següents: genuí, occidental, vell, treballador, crític, acurat, literari.

Genuí en oposició al possible caràcter anodí d'uns reportatges amb l'encàrrec de parlar del petroli. No puc evitar pensar que, si aquest encàrrec s'hagués fet a algú altre, els articles resultants haurien pogut esdevenir mers textos informatius carregats de dades, avorrits. En canvi, som davant d'uns textos farcits de comentaris amb molta grapa, plenament alineats amb la imatge característica de l'escriptura de Pla. Es produeix el que ja havia sorprès Jordi Castellanos l'any 1977 en comentar *Tres Guies*, volum 30 de l'*Obra completa*: "És curiós de veure com Pla no deixa d'ésser el mateix Pla de sempre, quan escriu una guia turística, descriu un itinerari o tradueix la seva visió de la geografia".¹¹³

Occidental enmig d'un món distant, oriental, islàmic, caribeny, exòtic... La seva identitat d'escriptor occidental esdevé la perspectiva per veure-ho i jutjar-ho tot, però Pla està "vacunat" contra qualsevol aproximació orientalista, de la qual ell es burla

¹¹³ J. CASTELLANOS, "Josep Pla: Obra completa, volum XXX", *Els Marges*, núm. 9, 1977, p. 118.

sovint i considera absurda: la devoció pel desert, l'admiració als beduïns o la sensualitat de les odalisques. El que ell valora és que les ciutats estiguin arreglades, que els carrers estiguin nets, que hi hagi arbres plantats, que els petroliers portin petroli, que als hotels hi hagi mantes per combatre el fred i aire condicionat per suportar la calor, etc.

Vell davant de l'activitat dels joves, o també davant de les seves mateixes conviccions de l'època de la joventut. La seva edat "canònica" li fa veure les coses des d'una distància irònica: ja sigui un plat de menjar desencertat, o les vel·leitats de seducció de les dones per part de joves mariners. A més, si els articles de *Destino* cobrien l'objectiu de guanyar-se la vida durant la postguerra; llur reescriptura per a l'*Obra completa* li havia de servir —com acostumen a pensar els vells— per guanyar-se la fama, per deixar un llegat a la posteritat.

Treballador en oposició d'una imatge de diletant que el mateix Josep Pla conreava. Als vuitanta-un anys, cap al final de la seva vida, encara escrivia: "Jo no sóc més que un tastaolletes, un insignificant diletant, millorat o desmillorat per una solitud constant, no gens desagradable" (37, 588). En canvi, la documentació prèvia a l'escriptura —la consulta de llibres o la lectura de l'Alcorà, per exemple— i, sobretot, la reelaboració dels textos per a l'*Obra completa* comporten una feinada molt remarcable. El seu ritme de treball per a aquesta *Obra completa* —tres o quatre llibres cada any— requereix una disciplina i una capacitat de treball considerables. Haver tingut a les mans el manuscrit de l'obra ajuda a prendre consciència de l'elevat gruix de feina que hi ha darrera cada llibre publicat. Precisament, sobre el volum 18 de l'*Obra completa*, Badosa escriu que "*En mar* li portava tanta feina que tenia ganes de deixar-ho córrer".¹¹⁴

Crític políticament en contra de l'al·lèrgia al compromís que se li ha retret sovint. De fet, l'escriptor al Golf Pèrsic o a les Antilles continua parlant del seu país, de l'Empordà, en particular, i de Catalunya o els Països Catalans, en sentit més ampli. Quan veu el gran oceà no s'està de comparar-lo —per contrast— amb el Mediterrani, més amable i a escala humana. Quan bufa un vent molt fort, s'imagina la tramuntana que hi deu haver a l'Empordà. Quan topa amb els règims dictatorials islàmics, denuncia la "catòlica" dictadura franquista que dominava al seu país.

Acurat en l'estil per evitar un excés retòric, però també la vulgaritat i l'adotzenament. He exposat molts exemples del treball literari i estilístic de Pla —l'apartat 4 està dedicat a això, bàsicament—, i les opcions que adopta l'autor no són gratuïtes, sinó que persegueixen una millora de l'expressivitat, però sempre per aconseguir la naturalitat i la simplicitat, defugint l'orfebreria.

Literari malgrat l'origen periodístic i a priori més intranscendent dels seus articles publicats en castellà. L'escriptor no oblida mai que està fent literatura i té ben presents els trets que ha de tenir tota obra de certa ambició estètica. Per això, el llibre no decep el lector literàriament exigent. Conté l'amenitat, la capacitat descriptiva,

¹¹⁴ C. BADOSA, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62, 1996, p. 306.

l'enginy, la naturalitat de la prosa o l'ofici d'escriptor que s'atribueixen a les seves obres majors.

Finalment, malgrat el relatiu acostament al món oriental que es pot identificar al llibre, l'escriptor observa i descriu tant els països del Pèrsic com els d'Amèrica del Sud a partir de les conviccions derivades de la seva identitat occidental. Pla emprèn aquest llarg viatge no tan sols disposat a obtenir informació, sinó sobretot a satisfer la seva "curiositat per veure directament el món" (18, 309), actitud que ell mateix considera que requereix tot viatger. A la pràctica, tothom veu el món a través de les ulleres de la pròpia identitat; però, en el cas de Pla, la literatura del qual és una literatura de l'observació, aquesta mediació de la pròpia identitat s'aguditza molt més encara.

Ara bé, l'observació —perquè sigui viable— requereix unes determinades condicions. Precisament, he encapçalat aquest estudi amb una citació en què l'escriptor reivindica la necessitat de la lentitud del viatge, la necessitat de veure com van passant els paisatges i les gents amb prou calma per poder-ho pair, per poder-ho veure i descriure: "Viatjar no és pas solament anar d'una banda a l'altra: és, a més a més veure una mica el món situat entre una banda i l'altra" (18, 484). De fet, és una crítica a la velocitat dels viatges en avió, en la mesura que impedeixen veure què hi ha entre un lloc i un altre i, a més, dificulten ésser conscient de les distàncies efectives entre els espais geogràfics. En canvi, el vaixell és el mitjà ideal, com expressa al primer llibre —*Cabotatge mediterrani* (1956)— del mateix volum 18, *En mar*:

Quan no es té pressa —i aquest és el meu cas— i es vol simplement viure en els països que es van passant i no es volen veure gaires coses, just les precises per a veure-les bé, hi ha una manera de viatjar que supera totes les altres: és el vaixell. (18, 12)

Aquesta actitud de Pla resulta pròxima al pensament expressat per l'escriptor txec Milan Kundera a la seva obra *La lentitud*. Kundera reivindica la íntima connexió entre la lentitud i la memòria, entesa aquesta com l'evocació des d'un temps posterior:

Entre la lentitud i la memòria, entre la velocitat i l'oblit, hi ha un lligam secret. Evoquem una situació increïblement banal: un home camina pel carrer. De sobte, vol recordar alguna cosa, però se n'hi escapa el record. En aquest moment, maquinalment, alenteix el pas. En canvi, algú que mira d'oblidar un incident penós que acaba de viure accelera, sense adonar-se'n, la marxa del seu pas com si es volgués allunyar de pressa del que es troba, en el temps, encara massa a prop d'ell.

En la matemàtica existencial, aquesta experiència pren la forma de dues equacions elementals: el grau de la lentitud és directament proporcional a la intensitat de la memòria; el grau de la velocitat és directament proporcional a la intensitat de l'oblit.¹¹⁵

Tot plegat encaixa molt bé amb el projecte literari planià de bastir, amb la seva *Obra completa*, unes "vastès memòries" del seu temps. Com ja afirmava l'any 1955, al pròleg al primer volum de les primeres obres completes, "gairebé tot el que porto escrit fins ara no són més que successius fragments per a unes hipotètiques

¹¹⁵ Milan KUNDERA, *La lentitud*, Barcelona, Destino, 1995, p. 45.

memòries de la meua vida”.¹¹⁶ Per edificar el nou fragment d'aquestes memòries corresponent al llarg viatge, l'escriptor prefereix viatjar amb la lentitud que ofereix la navegació marítima, especialment, amb grans petrolers. Per això, assenyala que “l'avió és ràpid, còmode, net, fàcil, segur; però, des del punt de vista de la informació no sensacionalista (a la qual m'he dedicat sempre), poc eficient” (18, 484). Més endavant, diu que “des del punt de vista informatiu, el cel és estèril” (18, 513). L'autor parla d'informació —de periodisme, doncs—, però ho podem aplicar a la literatura, diguem-ne memorialística, que ell practica. Aquesta producció, basada en els fets observats o viscuts, s'hi troba tan enganxada que, aparentment, necessita ple acord entre el temps del viatge i el temps de la narració del viatge. Tanmateix, aquesta necessitat és tan sols aparent. Altrament, la narració o descripció dels set dies de travessa de l'Atlàntic hauria hagut de requerir moltes més pàgines de les nou que té (de la p. 443 a la p. 452). Per això, a l'escriptura de Pla, igualment s'hi pot aplicar la idea que expressava Ítalo Calvino l'any 1985: “en literatura, el temps és una riquesa de la qual podem disposar amb comoditat i despreniment: no es tracta d'arribar abans a una meta establerta; al contrari, l'economia de temps va bé perquè com més temps estalviem, més temps podem perdre”.¹¹⁷

El viatge és molt llarg, sobretot geogràficament, però per a Pla també ho és des d'un punt de vista espiritual, emocional. Les terres, mars i paisatges que visita són molt lluny, però sobretot són un món, una cultura, una societat totalment diferent de la seva. Per això, el títol del llibre incorpora expressament l'adjectiu “llarg” per caracteritzar el viatge. D'alguna manera, el viatge a aquests països —sobretot els de l'Orient Mitjà— sempre és més llarg que no pas un itinerari rumb, per exemple, als Estats Units o Austràlia, amb independència de les distàncies geogràfiques. Per això, quan l'escriptor localitza empremtes colonials de la civilització occidental en els indrets que visita, ho celebra amb entusiasme perquè trenquen aquest allunyament tan radical. I, contràriament, quan troba aspectes que li desplauen, però que són coincidents amb la situació del seu país, de vegades els utilitza com a element de denúncia.

El llibre objecte d'aquest estudi explica l'aventura d'un home solitari, potser no misantrop, però sí amb certa aversió cap al tracte social, mundà:

Feia anys que portava al cap la idea de fer un llarg viatge de repòs per mar en un vaixell de vida solitària i silenciosa, al més confortable possible, un viatge totalment personal i independent. (18, 443)

Afortunadament, la solitud pot contribuir a la productivitat literària. L'obra de Josep Pla, reconegut solitari, autor d'aquests escrits d'una amenitat relativa —com diria ell mateix—, encara necessita més estudis i admet noves lectures al segle XXI.

¹¹⁶ J. PLA, *Primers escrits (Coses vistes)*. *Obres completes*, vol. I, Barcelona, Selecta, 1955, p. 7.

¹¹⁷ Ítalo CALVINO, *Lliçons americanes. Sis propostes per al pròxim mil·lenni*, traducció d'Anna Casassas, Barcelona, Edicions 62, 2000, p. 62-63. En aquest llibre de conferències, Calvino defensa la rapidesa com un valor per a la literatura, cosa que sembla contradictòria amb la reivindicació de la lentitud que he expressat. Tot i així, Calvino mateix ja adverteix que la tria de cada valor no pretén excloure el valor contrari.

Bibliografia

Obres de Josep Pla

PLA, Josep, *Primers escrits (Coses vistes)*, Obres completes I, Barcelona, Selecta, 1955.

- “Jerusalén, Jerusalén”, *Destino*, núm. 1045, 17 d'agost de 1957.
- *Israel en los presentes días*, Buenos Aires, Editorial Sudamericana, 1958.
- “Del Ferrol del Caudillo a Port-Said. Notas de viaje”, *Destino*, núm. 1119, 17 de gener de 1959.
- “El canal de Suez”, *Destino*, núm. 1120, 24 de gener de 1959.
- “El Guirigay árabe”, *Destino*, núm. 1121, 31 de gener de 1959.
- “De Suez a Mena El-Ahmadi, Kuwait (Golfo Pérsico). Notas de viaje”, *Destino*, núm. 1122, 7 de febrer de 1959.
- “El Golfo Pérsico”, *Destino*, núm. 1123, 14 de febrer de 1959.
- “Leyendo El Corán”, *Destino*, núm. 1124, 21 de febrer de 1959.
- “Un país petrolífero: Kuwait”, *Destino*, núm. 1126, 7 de març de 1959.
- “Egipto: El Nilo”, *Destino*, núm. 1130, 4 d'abril de 1959.
- “Vida en un petrolero”, *Destino*, núm. 1133, 25 d'abril de 1959.
- “Situación general en esta parte del mundo” a *Destino*, núm. 1134, 2 de maig de 1959.
- “De Filadelfia a Venezuela”, *Destino*, núm. 1197, 16 de juliol de 1960.
- “La Indias holandesas: Un país de morenos”, *Destino*, núm. 1202, 20 d'agost de 1960.
- “Curaçao: Los morenos en su ambiente”, *Destino*, núm. 1203, 27 d'agost de 1960.
- “Colombia: Tierra firme”, *Destino*, núm. 1204, 3 de setembre de 1960.
- “Panamá: El canal”, *Destino*, núm. 1213, 5 de novembre de 1960.
- “Panamá: Una república bastante independiente”, *Destino*, núm. 1214, 12 de novembre de 1960.
- “Perú: Un país vacío”, *Destino*, núm. 1215, 19 de novembre de 1960.
- “Chile: Del Callao a Valparaíso”, *Destino*, núm. 1219, 17 de desembre de 1960.
- “Chile: La yema del huevo”, *Destino*, núm. 1221, 31 de desembre de 1960.
- *Aigua de mar. Obra completa*, vol. 2, Barcelona, Destino, 1966.
- *El nord. Obra completa*, vol. 5, Barcelona, Destino, 1967.
- *La vida amarga. Obra completa*, vol. 6, Barcelona, Destino, 1967.
- *Notes disperses. Obra completa*, vol. 12, Barcelona, Destino, 1969.
- *Les escales de Llevant. Obra completa*, vol. 13, Destino, Barcelona, 1982 [1969].
- *En mar. Obra completa*, 18, Barcelona, Destino, 2a. edició, 1983 [1971].
- *Homenots. Tercera sèrie. Obra completa*, vol. 21, Destino, Barcelona, 1972.

- *Direcció Lisboa. Obra completa*, vol. 28, Barcelona, Destino, 1975.
- *Tres guies. Obra completa*, vol. 30, Barcelona, Destino, 1976.
- *Les Amèriques. Obra completa*, vol. 34, Barcelona, Destino, 1978.
- *Itàlia i i el Mediterrani. Obra completa*, vol. 37, Barcelona, Destino, 1980.
- *Imatge de Josep Pla. Obra completa*, vol. 45, a cura de Josep Vergés, Barcelona, Destino, 1984.
- *Un Llarg viatge entre Kuwait, al Golf Pèrsic, i Valparaíso, a Xile (1959-1960)*, Barcelona, Destino, col·lecció L'Àncora, 1991.
- *Cartes a Pere*, a cura de Xavier Pla, Barcelona, Destino, 1996.
- *Israel 1957*, Destino, Barcelona, 2002.
- *Israel, 1957. Un reportaje*. Traducció d'Eduard Gonzalo, Destino, Barcelona, 2002.
- *El quadern gris. Un dietari*, a cura de Narcís Garolera, Barcelona, Destino, 2012.

Obres sobre Josep Pla

- ALCOBERRO, Ramon, *Contra Josep Pla*, Barcelona, Barcanova, 1993.
- ARQUÉS, Rossend, "Josep Pla: Itàlia com a mirall", *Quaderns d'Italià*, 7, 2002, p. 187-206.
- BADOSA, Cristina, *Josep Pla. Biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62, 1996-
- BALLART, Pere, "Teoria i pràctica de la ironia planiana", *Els Marges*, núm. 77, 2005, p. 75-90.
- BONADA, Lluís, *L'obra de Josep Pla*, Barcelona, Teide, 1991.
- *Josep Pla*, Barcelona, Empúries, 1991.
- BOU, Enric, "Pla(nes) de viatge: de la URSS a los USA", *Cuadernos hispanoamericanos*, núm. 567, setembre 1997, p. 53-60.
- CARBONELL, Eliseu, "Tiempo ambiental, tiempo social. Los debates de la antropología del tiempo situados en las sociedades agrícolas del Mediterráneo, a través de la obra literaria de Josep Pla", *Gazeta de Antropología*, núm. 17, 2001, article 24, p. 11.
- *Josep Pla: El temps, la gent i el paisatge. Una etnografia de l'Empordà franquejant la literatura*, Barcelona, Edicions de 1984, 2006.
- CASACUBERTA, Margarida, "Bibliografia planiana recent", *Llengua & Literatura*, 8, 1997.
- CASASÚS, Josep Maria, *Lliçons de periodisme en Josep Pla*, Barcelona, Destino, 1986.
- CASTELLANOS, Jordi, "Josep Pla: Obra completa", *Els Marges*, núm. 9, 1977, p. 118-119.
- CASTELLET, Josep M., *Josep Pla o la raó narrativa*, Barcelona, Destino, 2011.
- DOMÍNGUEZ, Martí, "Josep Pla i la natura: les percepcions ecoliteràries de l'autor de Palafrugell", *Mètode*, núm. 68, 2011, p. 44-53.
- FEBRÉS, Xavier, *Josep Pla: biografia de l'homenot*, Barcelona, Plaza & Janés, 1990.
- *Les preguntes pendents de Josep Pla*, L'esfera dels llibres, Barcelona, 2006.
- FUSTER, Joan, "Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla", *El quadern gris. Obra completa*, 1, Barcelona, Destino, 1983 [1966].
- "La prosa castellana de Josep Pla", *Destino*, núm. 1.545, 18 de març de 1967.
- GALLOFRÉ, M. Josepa (ed.) *Josep Pla - Josep M. Cruzet. Amb les pedres disperses*.

- Cartes 1946-1961, Barcelona, Destino, 2003.
- GAROLERA, Narcís, *L'escriptura itinerant. Verdaguer, Pla i la literatura de viatges*, Lleida, Pagès editors, 1998.
- GENOVÉS, Fernando R. "El nacimiento de un Estado", *Revista de Occidente*, núm. 261, Madrid, febrer de 2003, p. 148-151.
- GRANELL, Glòria i PLA, Xavier (eds.), *Josep Pla, memòria i escriptura. Actes del col·loqui de l'any Pla*, Girona, Universitat de Girona, 2001.
- MOLAS, Joaquim, "Josep Pla y la realidad", *Destino*, núm. 1.545, 18 de març de 1967.
- PAGÈS, Vicenç, "Clàssics revisitats: Pla, novel·lista proustià", *Revista de Girona*, Núm. 258, 2010, p. 56-58.
- PAIROLÍ, Miquel, *La geografia íntima de Josep Pla*, Barcelona, La campana, 1996.
- PLA, Xavier, *Josep Pla, ficció autobiogràfica i veritat literària*, Barcelona, Quaderns Crema, 1997.
- "Josep Pla: biografia, autobiografia, autoficció", *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 567, setembre de 1997, p. 21-29.
- QUINTANA TRIAS, Lluís, "Un manuscrit de Josep Pla per a la tercera edició de Cartes de lluny", *Estudis romànics*, vol. 25, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 279-294.
- REVELLES, Jesús, *La interpretació portuguesa de Josep Pla*, Treball de recerca del Doctorat d'Humanitats, Universitat Autònoma de Barcelona, juny 2008.
- SOLER SERRANO, Joaquín, *Josep Pla: A fondo*, Barcelona, Editrama, Gran Vía Musical, Impulso Records, 2004 [emissió de 1977].
- VILA, Enric, *El nostre heroi Josep Pla*, Barcelona, A contra vent, 2009.
- VIÑAS, David, *Josep Pla i l'invent "Costa Brava" (Fragments d'una fascinació)*, Barcelona, A contra vent, 2013.

Altres obres citades

- L'Alcorà*. Traducció d'Epalza, M., Forcadell, J. i Perujo Melgar, J. M., Barcelona, Proa, 2001.
- Le Koran: traduit de l'arabe, accompagné de notes, précédé d'un abrégé de la vie de Mahomet, tiré des écrivains orientaux les plus estimés*, M. Savary, Paris, Garnier Frères, 1883.
- BADRAN, Margot, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 1995.
- CALVINO, Ítalo, *Lliçons americanes. Sis propostes per al pròxim mil·leni*, traducció d'Anna Casassas, Barcelona, Edicions 62, 2000.
- CARNER, Josep, *Del Pròxim Orient 1935-1936*, Proa, Barcelona, 1973.
- COLL, Jaume i OLIVA, Salvador, "Crítica de les variants d'un poema de Josep Carner", *Reduccions*, núm. 29-30, Vic, 1986, p. 84-106.
- DE CABO, Isabel, *La resistencia cultural bajo el franquismo. En torno a la revista "Destino" (1957-1961)*, Barcelona, Àltera, 2001.
- ESPRIU, Salvador, *El rar llibant i el vell*, Olot, 1983.
- FEBRÉS, Xavier, "La dèria furiosa de viatjar cada vegada més lluny", *Apologia de la curiositat*, 2014: <<http://www.xavierfebres.com/2014/03/la-deria-furiosa-de-viatjar->

[cada-vegada.html](#)> (Data d'accés: 6 de maig de 2014).

- FISHER, W.B., *El Oriente Medio: geografía física, humana y regional*, Omega, 1952.
- GELI, Carles i HUERTAS, J.Ma., *Les tres vides de 'Destino'*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1990.
- KOVIĆ, Miloš, *Disraeli and the Eastern Question*, Oxford University Press, 2010.
- KUNDERA, Milan, *La lentitud*, Barcelona, Destino, 1995.
- MARTÍNEZ-GIL, Víctor (ed.), *L'edició de textos: història i mètode*, Barcelona, Pòrtic, 2002.
- PAIROLÍ, Miquel, *Octubre*, Barcelona, A contra vent, 2010.
- RODINSON, Maxime, *La fascinación del Islam*, trad. de Ramón Martínez Castellote, Madrid, Júcar, 1989.
- SAID, Edward W., *Orientalisme: Identitat, negació i violència*, Traducció de Josep Mauri i Dot, Vic, Eumo, 1991.
- SHAARAWI, Huda, *Harem Years: The Memoirs of an Egyptian Feminist (1879-1924)*, Traducció i introducció de Margot Badran, New York, The Feminist Press, 1987.
- SHARAWI LANFRANCHI, Sania, *Casting Off The Veil: The Life Of Huda Shaarawi, Egypt's First Feminist*, New York, I.B. Tauris, 2012.
- TORRA, Quim, *Periodisme? Permetin! La vida i els articles d'Eugeni Xammar*, Barcelona, Símbol, 2008.

Diccionaris i enciclopèdies

- DCVB: ALCOVER, A. M. i MOLL, F. DE B., *Diccionari català-valencià-balear*, Moll, 1968.
- DDL: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, 1985: < <http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp> > (Data d'accés: 22 d'abril de 2014).
- DECLC: COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 1984.
- DIEC2: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari de la llengua catalana*, 2a edició, Barcelona, 2007.
- EI: *Encyclopaedia of Islam. New edition. Prepared by a number of leading orientalists*, Leiden, Brill, 2000.
- EB: *Encyclopædia Britannica* (11th ed.), Cambridge University Press.
- GEC: *Gran Enciclopèdia Catalana*.

Apèndixs

1. Notes sobre el manuscrit d'*Un llarg viatge* (1959-1960)

Encara que no sigui l'objecte principal d'aquest treball, considero rellevant consultar el manuscrit original corresponent al llibre publicat dins el volum 18 de l'obra completa de Josep Pla. D'aquesta manera podrem comprovar l'origen d'algunes variacions entre el text publicat inicialment al setmanari *Destino* i el text de llibre.

El manuscrit es conserva en bon estat a la Fundació Josep Pla, a Palafrugell. Està escrit en quartilles petites amb tinta d'estilogràfica de color blau, amb una lletra petita i atapeïda, però que es pot llegir força bé. Les principals discrepàncies entre el manuscrit original i l'edició de l'obra completa deriven de les correccions formals i estilístiques aplicades per l'editorial. Ocasionalment, he localitzat algun error de transcripció, que en molt pocs casos canvia el sentit o bé fa la frase incompreensible.

He consultat el primer full del manuscrit (núm. 156), alguns altres de solts del començament i, de manera sistemàtica, tots els fulls corresponents als dos capítols que Pla va dedicar a la lectura a l'Alcorà (fulls núm. 191 a 202, que corresponen a les pàgines 380-392 del volum editat).

Pel que fa a les modificacions efectuades, a part dels errors de transcripció, es pot diferenciar entre el que —almenys ara el 2014— podem considerar ultracorrecció o correcció innecessària; les catalanitzacions o adaptacions d'estrangerismes —força abundants—, i les correccions d'estil, gramaticals, lèxiques o de tota mena. El criteri per a considerar una correcció com a innecessària depèn del que admet la normativa ortogràfica i gramatical. Per a les paraules i expressions lexicalitzades, hem considerat la seva presència al DIEC2; pel que fa als aspectes gramaticals, la gramàtica normativa (amb el ventall d'opcions no preferents però possibles).

Així mateix, cal tenir en compte que Pla gairebé no posa mai cap accent, per la qual cosa les omissions d'accentuació no les he tingudes en compte com a criteri de variació entre el manuscrit i el llibre.

Amb tot això, podem, doncs, elaborar una relació de variants que inclou els quatre apartats que figuren a continuació i una primera conclusió. Cada apartat va introduït per l'expressió més significativa objecte de la modificació. En presento la relació de cada tipus i el fragment de text on apareix a l'original (columna dreta) comparat amb l'opció de l'edició del llibre (columna esquerra).

Com a nota de conclusió sobre aquesta part, cal expressar que la necessitat de restituir l'estil original de Josep Pla, la presència d'alguns errors de transcripció (encara que siguin pocs, n'hi ha) i el canvi de criteris sobre el model de llengua posen de manifest la conveniència que les obres de Pla siguin objecte de revisió com recentment ja s'ha començat a fer, per exemple, amb la nova edició d'*El quadern gris* a cura de Narcís Garolera.

1.1 Errades de transcripció: Babutxes per no ensenyar les cames?

En els fulls de manuscrit que he consultat he localitzat diversos errors de transcripció atribuïbles a algunes confusions en la lectura de l'original.

“Kantser” en lloc de “Kautser”; "manejables" per "navegables"; “pensant” en lloc de “pesant”. En aquest darrer cas, l'error de transcripció modifica sensiblement el sentit de l'expressió.

Manuscrit original	Edició de l' <i>Obra completa</i>
El Kautser és un riu del paradís. (full 193)	El Kantser és un riu del paradís. (18, 384)
Hem fet la travessia -un gavadal de milles- de Mena-al-Amedi a Perim, a l'entrada del mar Roig, amb bona mar, vents manejables i normalitat completa. (full 194)	Hem fet la travessia -un gavadal de milles- de Mena-al-Ahmedi a Perim, a l'entrada del mar Roig, amb bona mar, vents navegables i normalitat completa. (18, 386)
Seria de tota manera absurd de pensar que el que passa en els països arabs més occidentalitzats, que en definitiva son Egipte i Siria -Siria, potser a conseqüència del que li ha quedat dels anys de colonialisme francès-, sigui corrent en els països d'arabisme més pesant, més arcaics. (fulls 196 i 197)	Seria de tota manera absurd de pensar que el que passa en els països àrabs més occidentalitzats, que en definitiva són Egipte i Síria -Síria potser a conseqüència del que li ha quedat dels anys de colonialisme francès-, sigui corrent en els països d'arabisme més pensant, més arcaics. (18, 391)

En una ocasió es produeix una omissió important d'una part del text del manuscrit original que fa incompreensible la frase publicada. Quines babutxes podrien servir per no ensenyar les cames?

Manuscrit original	Edició de l' <i>Obra completa</i>
Era rar, però, de veure una dona al carrer. Si se'n veia alguna anava tapada, portava babutxes d'un cuir groc, molt fi, que els servia de sabates i una especie de pantalons molt llarg per no ensenyar les cames (full 196)	Era rar, però, de veure una dona al carrer. Si n'hi veïeu alguna, anava tapada, portava babutxes d'un cuir groc, molt fi, per no ensenyar les cames (18, 390)

1.2 Ultracorreccions o correccions innecessàries: Les dones guapes, sense vel

Diverses correccions efectuades en l'edició de l'*Obra completa* van més enllà del que seria estrictament necessari d'acord amb la normativa i tampoc no tenen una justificació estilística. Aquestes modificacions es produeixen tant en la selecció de mots o expressions lexicalitzades, com també en les opcions morfològiques o sintàctiques.

Lèxic

- "les dues i quart"¹¹⁸ - "un quart de tres"
- "ni de bon tros" - "ni molt menys"
- "melancòlic" - "malenconiós"
- "tant o més que els flacs" - "tant com els flacs, o més"
- "escopetejat" - "bescantat"
- "per favor" - "si us plau" (amb canvi d'ordre de l'element)
- "saltant" - "eludint"
- "a pesar de" - "tot i"

Manuscrit original	Edició de l' <i>Obra completa</i>
Apareix el pràctic calmosament (ratllat "rapidament") i a les dues i quart estem fondejats davant la ciutat egípcia (full 161)	Apareix el pràctic calmosament i a un quart de tres estem fondejats davant la ciutat egípcia (18, 321)
No tot el llibre es original -ni molt menys-, es dir, dimanant d'una personalitat única. (full 192)	No tot el llibre és original -ni de bon tros-, és a dir, dimanant d'una personalitat única. (18, 381)
Ara, aquests grassos, que a priori semblen melancòlics i desenganyats, parlen tant o més que els flacs. (full 200)	Ara, aquests grassos, que a priori semblen malenconiosos i desenganyats, parlen tant com els flacs, o més. (18, 399)
Quan els vells arabs diuen que el poble egipci vivia millor, molt millor a l'època del famós colonialisme tan escopetejat, tenen raó (full 200)	Quan els vells àrabs diuen que el poble egipci vivia millor, molt millor, a l'època del famós colonialisme tan bescantat, tenen raó (18, 400)
A la carretera, hem trobat alguns controls militars que hem anat saltant. (full 201)	A la carretera, hem trobat alguns controls militars que hem anat eludint. (18, 400)
Tenen un esperit europeu tan visible que el divendres que es el diumenge musulma permaneixen obertes i en canvi els diumenges tanquen a pesar de que aquest dia, es, segons el Coran, un dia com un altre. (full 201)	Tenen un esperit europeu tan visible, que el divendres, que és el diumenge musulmà, resten obertes, i, en canvi, els diumenges tanquen tot i que aquest dia, és, segons l'Alcorà, un dia com un altre. (18, 401-2)

¹¹⁸ A la revista *Destino* l'hora que hi figura és "las dos menos cuarto".

"Per favor, si en el curs de la vida teniu alguna manera de arribar-hi, visiteu el museu de El Caire!" (full 203)	"Si en el curs de la vida teniu alguna manera d'arribar-hi, visiteu, si us plau, el Museu del Caire!" (18, 404)
---	---

- "guapes" - "boniques"

Manuscrit original	Edició de l'Obra completa
Per un passavolant, el vel té avantatges i inconvenients. L'ideal, seria que les dones guapes no el portessin i que les altres es tapessin discretament. (full 196)	Per a un passavolant, el vel té avantatges i inconvenients. L'ideal seria que les dones boniques no el portessin i que les altres es tapessin discretament. (18, 391)

Aspectes gramaticals

- "siguin acabades" - "seran acabades"
- "navegar el canal" - "navegar pel canal"
- "vegerem" - "veiérem"; "vegerem" - "veurem" (amb canvi de temps verbal)
- "s'ha de llegir" - "cal llegir"
- "si alguna vegada..." - "si mai..."
- "n'he llegit" - "n'he llegits"
- "per" - "per a" [més infinitiu]
- "s'hi cultivava" - "l'hi cultivaven"
- Reforç de la negació amb "no"
- Article possessiu - pronom feble "en"
- Canvi d'ordre entre el pronom feble i verb

Manuscrit original	Edició de l'Obra completa
Quan les pràctiques de la Sanitat i de la policia siguin acabades, baixarem a terra (full 161)	Quan les pràctiques de la Sanitat i de la policia seran acabades, baixarem a terra (18, 321)
A les onze de la nit es posarà en marxa el convoi -del qual formarem part- per navegar el canal de Suez (full 162)	A les onze de la nit es posarà en marxa el comboi -del qual formarem part- per navegar pel canal de Suez (18, 321)
Viatge absolutament normal, només que, si a l'anada vegerem la costa de l'Arabia deserta de ponent a llevant, ara la vegerem de llevant a ponent. (full 191)	Viatge absolutament normal, només que, si a l'anada veiérem la costa de l'Aràbia deserta de ponent a llevant, ara la veurem de llevant a ponent (18, 380)
La Bíblia es un llibre que s'ha de llegir sempre (full 191)	La Bíblia és un llibre que cal llegir sempre (18, 381)
El mateix diria del Coran: si alguna vegada visiten algun país mahometà, posin el Coran a la maleta: no se n'arrepentiran (full 191)	El mateix diria de l'Alcorà: si mai visiten algun país mahometà, posin l'Alcorà a la maleta: no se'n penediran (18, 381)
Es gairebé segur que cada dia se'n publicaran	

<p>més, donada l'ebullició en que es troba aquest món. N'he llegit alguns. (full 191)</p> <p>Ara be: per tenir una idea de l'Islam, no crec que hi hagi res més útil que la lectura del Coran (full 191)</p> <p>Perquè no prohibi el cafe? Mahoma, era molt nacionalista en el sentit modern de la paraula. Potser no ho va fer perquè a Arabia s'hi cultivava. (full 192)</p> <p>Mai entra l'arada en una casa, sense que amb ell hi penetri l'abjecció", diu el Coran. Mahoma fou un bedui trashumant. (full 192).</p> <p>La confusió de poders constitueix la seva base. Lograran algun dia els arabs la separació d'aquests poders? (full 194)</p> <p>Les religions solen adaptar-se a les formes successives de l'economia. (full 194)</p>	<p>És gairebé segur que cada dia se'n publicaran més, amb l'ebullició en que es troba aquest món. N'he llegits alguns. (18, 381)</p> <p>Ara: per a tenir una idea de l'Islam, no crec que hi hagi res més útil que la lectura de l'Alcorà. (18, 381)</p> <p>¿Per què no prohibí el café? Mahoma era molt nacionalista en el sentit modern de la paraula. Potser no ho va fer perquè, a l'Aràbia, l'hi cultivaven. (18, 382)</p> <p>"Mai no entra l'arada en una casa sense que amb ella hi penetri l'abjecció", diu l'Alcorà. Mahoma fou un beduí transhumant. (18, 383)</p> <p>La confusió de poders en constitueix la base. ¿Aconseguiran mai els àrabs la separació d'aquests poders? (18, 386)</p> <p>Les religions se solen adaptar a les formes successives de l'economia (18, 386)</p>
---	---

1.3 Catalanització o adaptació d'estrangerismes: Llegint l'Alcorà en una *chaise longue*

Els mots presos d'altres llengües són adaptats sistemàticament a la llengua catalana. Els criteris de l'editorial Destino són coherents i sistemàtics. En algun cas, però, potser hauria estat millor deixar el mot estranger amb cursiva. Les llengües d'on provenen aquests mots són el castellà i l'anglès, en primer lloc, i en alguna ocasió el francès. Malgrat que només he trobat un francesisme, l'apartat l'encapçalo amb la paraula *chaise longue* perquè és el tipus de moble damunt del qual Pla afirma que s'ajeia a llegir l'Alcorà.

Adaptació catalana del topònim

- "Chile" - "Xile"

Francesismes

- "chaise longue"¹¹⁹ - "gandula"

Castellanismes

- "se n'arrepentiran" - "se'n penediran"
- "barco" - "vaixell"
- "retràs" - "retard"
- "ademés" - "a més"
- "tendes" - "botigues"
- "peatons" - "transeünts"
- "prensa" - "premsa"

¹¹⁹ Al manuscrit figura subratllat per l'autor, probablement per indicar cursiva.

Anglicismes

- “snob” - “esnob”
- “cheick” - “xeic”
- “foot-ball” - “futbol”
- “stok” - “estoc”

Manuscrit original	Edició de l' <i>Obra completa</i>
Un llarg viatge (1959-1960), entre Kuwait, al Golf Persic, i Valparaiso, a Chile (full 156)	“UN LLARG VIATGE, ENTRE KUWAIT, AL GOLF PÈRSIC, I VALPARAÍSO, A XILE (1959-1960) (18, 307)
Com que feia molta calor i disposava d'una <u>chaise longue</u> vaig anar cercant els espais d'ombra exteriors i em vaig dedicar a (ratllat "veure") mirar el mar i el coster i a llegir el Coran. (full 191)	Com que feia molta calor i disposava d'una gandula, vaig anar cercant els espais d'ombra exteriors i em vaig dedicar a mirar el mar i el coster i a llegir l'Alcorà. (18, 381)
El mateix diria del Coran: si alguna vegada visiten algun país mahometà, posin el Coran a la maleta: no se n'arrepentiran (full 191)	El mateix diria de l'Alcorà: si mai visiten algun país mahometà, posin l'Alcorà a la maleta: no se'n penediran (18, 381)
Ara fa poc vaig llegir -en un diari anglès- que Mahoma fou un "snob" del desert. (full 193)	Ara fa poc vaig llegir -en un diari anglès- que Mahoma fou un esnob del desert (18, 384).
El <u>cheick</u> és l'autoritat omnimoda de la tribu - l'autoritat que per ser-ho en el terreny polític ho es en el religiós. (full 193)	El xeic és l'autoritat omnímoda de la tribu - l'autoritat que per ser-ho en el terreny polític ho és en el religiós. (18, 385)
Tenir fills, alimentar-los, instruir-los o educar-los perquè arribin al menys a ésser uns bons aficionats al foot-ball o a conduir un 600, costa molts de diners. (full 195)	Tenir fills, alimentar-los, instruir-los o educar-los perquè arribin almenys a ésser uns bons aficionats al futbol o a conduir un sis-cents costa molts de diners. (18, 388)
El barco fondeja a l'extrem del port exterior de Port-Said ja a matí avançat (full 200-201)	El vaixell fondeja a l'extrem del port exterior de Port-Saïd ja a matí avançat (18, 400)
La situació de l'hotel deu ser una mica excentrica i això deu explicar el retràs del taxi (full 201)	La situació de l'hotel deu ser una mica excèntrica, i això deu explicar el retard del taxi (18, 400)
Es una arquitectura que passa ademés molt de moda (full 201)	És una arquitectura que passa, a més, molt de moda (18, 401)
Generalment son bones tendes, absolutament europees de to i de funcionament (full 201).	Generalment son bones botigues, absolutament europees de to i de funcionament (18, 401)
Ho he constatat a les llibreries, on la premsa europea te quinze dies de retràs i en l'stok de llibres no s'hi troba cap novetat (full 201)	Ho he constatat a les llibreries, on la premsa europea te quinze dies de retard i en l'estoc de llibres no s'hi troba cap novetat (18, 402)
Però aquests carrers per els que hi circula un	Però aquests carrers pels quals circula un

transit automovilistic desordenat, sorollós i anarquic i uns peatons inconscients- son molt agradables (full 201-2)	trànsit automobilístic desordenat, sorollós i anàrquic i uns transeünts inconscients- són molt agradables (18, 402)
---	---

1.4 Correccions i altres canvis: Albirant la costa

- “número” - “nombre”
- “avistem” - “albirem”
- “ocurreixen” - “ocorren”

Manuscrit original	Edició de l'Obra completa
-el número de paisos remots es va reduint a simple vista- (full 156)	-el nombre de països remots es va reduint a simple vista- (18, 309)
Avistem Suez, a les 11 del 21 de gener. (full 197)	Albirem Suez, a les onze de la nit del 21 de gener. (18, 392)
Per una de les més curioses casualitats que de vegades -però rarament- ocorreixen en la vida (full 156)	Per una de les més curioses casualitats que de vegades -però rarament- ocorren en la vida (18,309)

2. Imatge de la primera pàgina del primer reportatge a *Destino*

LA CATASTROFE DE RIBADELAGO

Estos dos niños, que han visto desaparecer sus hogares arrastrados por las aguas desbordadas de la presa de Tera, reflejan en sus rostros la tragedia que ha vivido el lugar

DESTINO

NUMERO DE 32 PAGINAS • 6 PESETAS

REDACCION Y ADMINISTRACION:
 TALLERS, 62 - 64, 1.ª - TELEFONO 91-96-00

SEGUNDA EPOCA
 AÑO XXIII
 Número legal 8. 1915-1918

BARCELONA, 17 ENERO DE 1959. - N.º 1119

HACIA EL ORIENTE MEDIO por José Pla

DEL FERROL DEL CAUDILLO A PORT-SAID. NOTAS DE VIAJE

Port-Said, Egipto.

A las cuatro de la tarde (las tres, hora de sol) del día 26 de diciembre próximo partió el «Baltic» Tankers, botando bandera de Panamá, zarpó del puerto de El Ferrol, en Galicia, directo a Port-Said y el golfo Pérsico. Buen barco, grande, moderno, prácticamente nuevo, puesto que fue entregado por los astilleros japoneses que lo construyeron a la compañía americana en enero del año pasado. En fin, un petrolero de más de veintidós mil toneladas de registro que puede perfectamente compararse con los mejores de su tipo que existen por estos mares, un impresionante vessel de guerra.

Por uno de estos felices casualidades que a veces —aunque raramente— ocurren en la vida, pude embarcarme en el «Baltic» Tankers y podrá seguir su ruta por unas semanas. Si uno tiene una cierta capacidad para vivir en soledad —lo que es perfectamente compatible con el trato agradableísimo del capitán, la oficialidad y el personal de a bordo— y si a esto se añade una cierta curiosidad por ver mundo, no se pueden pedir, creo yo, unas vacaciones más completas, saludables y coloridas. Así, pues, viviremos un corto tiempo en el mar, nos dormiremos a algunas horas relativamente resacas —é mi caso de peores momentos se va volviendo a sus vistas— y, a veces, el rumbo nos dará para ver la tierra de lejos, cosa que casi siempre es bueno de hacer, hablando en general, se entiende.

El viaje que se propone es el siguiente:

El Ferrol - Gibraltar	622 millas
Costa de entrada a Port-Said	5 "
Costa de Saad - Port-Said	8750 "

ITAL como acostumbramos a nuestros lectores José Pla se ha embarcado en El Ferrol a bordo de un petrolero para realizar en exclusiva para los lectores de DESTINO una serie de grandes reportajes. La información que le hemos encargado a nuestro amigo se la del petróleo, Europa vive pendiente de esta combustible y se hacen pocas que un periodista como Pla sea expulso con su inagotable agudeza todos los problemas políticos y económicos que le atañen y explotación del petróleo lleva consigo. José Pla atravesará el canal de Suez y llegará hasta Kuwait, al fondo del golfo Pérsico. Trabajamos para la más actual información sobre Egipto y los países árabes, siempre en constante agitación y además seguros que estos reportajes leídos al mismo tiempo que los que desde hace cuatro años venimos publicando siempre en «DESTINO» SUCESOS que José Pla ha recorrido desde África como enviado de DESTINO, Cuba, Puerto Rico, Inglaterra, Francia, Bélgica, Holanda, Alemania, Dinamarca, Suecia, Noruega, Finlandia, Portugal, Italia, Austria, Grecia, Turquía, Israel, Brasil, Uruguay y Argentina.

Suez - Port, en el fondo del mar Rojo 1.205 "

Port - estrecho de Ormuz 1.502 "

Ormuz - Meri - el - Anad 494 "

(Kuwait)

Cuando, en Meri-el-Anad, el capitán Tankers haya cargado de crudo sus ventanetas de popa, regresará por el mismo camino hasta Creta, donde, después de haberse repostado, seguirá camino hasta Filadelfia, Estados Unidos de América. No me reportaré todos que el viaje se hará.

La salida de magnífico puerto marino de El Ferrol es angosta y el «Baltic» navega lentamente. Además, tuerc y la conexión es muy densa. Los vendos de los montados de la boca de la ría se entrevén apenas a través de la cortina de agua y de la neblía. El día es inhóspito y la luz de la tarde se agita de una manera rápida y triste.

Situado en el mar libre, estirados en los alfileres de este trayecto turcos que ha estado el Atlántico Norte, y miles costales duermen sobre cinco días. Ya en rumbo hacia el sur, nos coge por la alita la majestuosa neblía del momento. El barco inicia un círculo a tenor con un fondo que, en definitiva, tiene poca amplitud, sobre todo para un tipo como yo, poco adaptado a la inestabilidad marítima. El oleaje es realmente molesto y digno de la pluma de un Víctor Hugo, para citar un autor especializado en los

grandes de la naturaleza, pero el viaje a destino puede darse un momento con una facilidad magnífica. Además, no sirve una diferencia. En los barcos de pasajeros —que son los que conozco— cuando el mar se pone difícil de soportar por los grandes vientos, como cuando por doquier para que los pasajeros puedan sentir agitados a ellos. Aquí no hay vientos y los oleajes que uno encuentra son moderados. Esto es un hecho auténtico y verdadero.

—¿Cuál es con los vientos? —me dice el capitán en el momento en que un resaca que no he podido dominar me pega casi a las costillas.

A las seis es la hora de la cena. Con la bondad en la mesa a conversar no de hace unos ejercicios gimnásticos muy divertidos para servirlos. Los ejercicios se pasan por encima de las superficies lisas de las mesas como por arte de magia, sin que nadie los haya dado cuando. En los cuartos, los camareros y los obreros parece a veces que quieren volver hacia nosotros, otros están desorientados en movimiento de pánico que en determinados momentos se vuelven caóticos. Todo en el barco se hace extraño, incluso el tiempo. Todo se acerca y se aleja casi al mismo tiempo. El mar, con sus tiempos, es muy lento en imágenes sucesivas a la vida.

En medio del panorama desde nebuloso en un magnífico panorama y almorzar al día siguiente en adaptación a la nueva marítima. Cuando paso la cortina de tela roja por encima del ojo de buey, empalado, me voy muy lejos, muy lejos, al despertar me doy cuenta del fuego de la torre de Marcella, de La Coruña. El resplandor de la luna sobre el horizonte de las planicies de tierra me recuerda vagamente la libertad y me da fuerza.

Font: Biblioteca de Catalunya

Índex de noms principals i obres de Josep Pla

Abduh, Muhàmmad	24
Amin, Kàssim.....	24, 25, 39
Arciniegas, Germán	26
Aruba.....	18
Baidawi.....	25, 26
Balboa	18
Baroja, Pío.....	68, 82
Barranquilla	18
Buenos Aires	4, 18, 19, 88
Callao	14, 18, 88
Calvino, Ítalo.....	87
Cambó, Francesc	23
Canal de Panamà	3, 26, 30, 35
Canal de Suez	9, 11, 12, 15, 17, 28, 34, 70, 73, 80, 88, 95
Carib.....	3, 13, 17, 18, 22, 26, 29, 40, 41, 42, 46, 47
Cartagena de Indias	18
Ceuta.....	3, 13, 15, 17, 20, 40, 44, 45, 64, 65
Colòmbia	18, 59
Colón	18, 26
Costa Brava.....	8, 12, 66, 90
Cristóbal	18, 26
Curaçao.....	13, 18, 30, 33, 47, 52, 88
Disraeli, Benjamin.....	34
Egipte	3, 9, 15, 20, 24, 25, 28, 34, 36, 59, 66, 93
El Caire.....	25, 34, 35, 58, 64, 94
El Ferrol.....	3, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 48, 53, 61, 64, 66, 88
Filadèlfia	13, 17, 22
Fisher, W.S.....	24
Flaubert, Gustave	45
<i>Foc Nou</i> (revista d'exili)	32
Gènova.....	18
Goebbels	5
Goethe.....	42
Golf Pèrsic.....	3, 4, 9, 12, 13, 15, 17, 20, 29, 30, 31, 34, 44, 46, 47, 55, 85, 89
<i>Instruccions Nàutiques</i>	23
Israel.....	4, 12, 30, 33, 37, 55, 60, 84, 88, 89
Kundera, Milan.....	86
Kuwait.....	3, 4, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 31, 55, 57, 61, 68, 78, 88, 89, 97
<i>La Veu de Catalunya</i>	8
L'Alcorà.....	10, 24, 25, 26, 37, 38, 39, 55, 63, 64, 84, 85, 92, 94, 96
Lesseps, Ferdinand de	28
Lima.....	14, 18
Lisboa.....	19, 20, 22, 23, 24, 89
<i>Lloyd's Shipping Register</i>	23
Maracaibo.....	18, 19, 52
Maragall, Joan	23

Martins, Oliveira.....	23, 24
Montesquieu.....	31
<i>Nahda</i>	24, 25, 39
Nasser.....	14, 35, 58, 59, 60
Obres de Josep Pla	
<i>Aigua de mar</i>	12, 88
<i>Cabotatge mediterrani (1956)</i>	3, 86
<i>Cartes d'Itàlia</i>	5, 8
<i>Cartes de lluny</i>	9
<i>Cartes meridionals</i>	8
<i>Direcció Lisboa</i>	23
<i>El nord</i>	34, 88
<i>El quadern gris</i>	5, 9, 17, 36, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 49, 52, 55, 68, 74, 76, 79, 89, 93
<i>En mar</i>	3, 5, 12, 13, 14, 18, 20, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 47, 63, 76, 83, 85, 86, 88
<i>Homenots</i>	21
<i>Homenots. Tercera sèrie</i>	28
<i>Israel 1957</i>	4
<i>Israel el 1957. Un reportatge</i>	4, 5
<i>Israel en los presentes días</i>	4
<i>Israel, 1957. Un reportaje</i>	4
<i>Itàlia i el Mediterrani</i>	23, 34, 36, 37
<i>La Costa Brava</i>	8
<i>La vida amarga</i>	23
<i>Les Amèriques</i>	15, 17, 77, 89
<i>Les beceroles del Mediterrani</i>	34, 36
<i>Les escales de Llevant</i>	4, 5, 8, 30, 33, 39, 84
<i>Notes disperses</i>	31
<i>Tres guies</i>	84
<i>Viatge a Catalunya</i>	33
Oceà Pacífic.....	3, 9, 18, 26
Països Baixos.....	18
Panamà.....	9, 18, 26, 30
Perú.....	14, 15, 18, 26, 44, 88
Petroliers	
" Baltimore Tanker ".....	12, 13, 15, 17, 27, 55, 65, 68, 71, 73, 76, 78, 80
" Jagala ".....	13
" Vitoria ".....	13, 17
Port-Saïd.....	15, 16, 20, 27, 97
Portugal.....	11, 16, 23, 24, 71
Rotschild, Lionel.....	34
Santa Cruz de Tenerife.....	3, 13, 20, 41
Setmanari <i>Destino</i>	4, 5, 7, 9, 11, 12, 24, 32, 48, 49, 55, 63, 65, 80, 81, 82, 92
Shaarawi, Huda.....	24, 25, 91
Simenon, Georges.....	26
Stendhal.....	42
Subercaseaux, Benjamín.....	26
Tenerife.....	15, 17, 65
<i>The Pilot</i>	23
Valparaíso.....	3, 4, 13, 14, 18, 71, 72, 88, 89
Veneçuela.....	18, 40
von Humboldt, Alexander.....	26
<i>West Indian Pilot</i>	26
Xammar, Eugeni.....	32, 91

Agraïments

Un treball com aquest tan sols és possible si hi ha una sèrie de persones que ajuden l'autor a tirar-lo endavant. Jo he tingut la sort de trobar aquestes persones.

En primer lloc voldria agrair la supervisió i bons consells del meu director, Francesco Ardolino, que va acollir la iniciativa d'aquest estudi des del començament i m'ha anat orientant molt bé fins a arribar al resultat final. A més del director d'aquest treball, vull esmentar expressament la professora Margarida Castells, que, a part de fer-me conèixer moltes coses del món àrab a les seves classes, em va animar molt a emprendre un treball inicial sobre el llibre objecte d'aquest estudi, que fou l'embrió del que he pogut enllestir finalment.

En general, voldria fer un agraïment a tots els professors del màster CRIC, amb tota la seva diversitat, que, sens dubte, és una riquesa i una bella excepció en un món dominat per un excés d'especialització disciplinar. Certament, abans de començar-lo no estava gaire segur del que m'hi trobaria, però el conjunt del programa ha estat ple de sorpreses i de lectures que m'han eixamplat la visió sobre la literatura i, al capdavall, sobre el món. El màster m'ha permès entrar en nous camins intel·lectuals i personals de gran interès i amenitat.

I, és clar, he d'agrair l'amistat i generositat dels companys amb què he coincidit al màster en aquesta etapa, que, tot i les distàncies òbvies, m'han acollit al grup com un més. Puc donar fe que és totalment cert que s'aprèn moltíssim d'ells. A més, tots plegats hem passat molt bones estones dins i fora de la Universitat, cosa que també ajuda molt.

Així mateix, vull agrair les facilitats que m'ha donat la Fundació Josep Pla per consultar el manuscrit original de l'obra de Josep Pla i treballar-hi un parell d'intenses jornades. Agraeixo a Anna Aguiló, Marta Vergés i Mireia Xarau, que, a més d'obrir-me les portes de bat a bat, un parell de dies de final de l'any 2013, em facilitessin l'accés als llibres i publicacions de la biblioteca de Pla que custodia la Fundació a Palafrugell. La Mireia, a més, em va trobar una informació molt útil per localitzar bé els textos de la revista *Destino* que concordaven amb el llibre estudiat. A tots dos ens ha quedat, però, la recança de no haver pogut trobar informació sobre el periodista anglès John Brey que esmenta Pla. Sempre hi ha d'haver coses pendents per a recerques ulteriors.

Finalment, agraeixo la paciència de la meva família, a qui, en alguns moments, no he pogut parar tota l'atenció que mereixen. Ara, a part de recuperar-me a mi mateix per a la vida i la conversa quotidiana, recuperen l'ús de l'ordinador de casa que he monopolitzat durant els darrers mesos.

Barcelona, 2 de juny de 2014